

Ἐκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Λεπτομέρεια ζωγραφιστής κασέλας.
Φωτ. από το βιβλίο: *Ευλόγλυπτες και ζωγραφιστές κασέλες από τους Χιονιάδες της Ηπείρου*

ἔκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ - ΕΚΔΟΣΗ: Πολιτιστικός
Σύλλογος Χιονιαδίων. Συνεργάζεται η Αδελ-
φότητα Χιονιαδίων «Ο Άγιος Αθανάσιος»

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ:
Βασίλης Σκούρτης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Βασίλης Σκούρ-
της, Κώστας Σκούρτης, Γιάννης Λιάτσης,
Μύλος Γεροβιάσης

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Λιμπερινή Φύλας

ΕΔΡΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Χιονιάδες, 440
15 Πυροόργανη (Για συνεργασία, διάθεση
τευχών, συνδρομές, τμήματα)

Αριθμός λογαριασμού περιοδικού: ΕΜΠΟ-
ΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ 84752606

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ:

Κ. Σκούρτης, Μπενίση 14, Λιμπερική 141 23,
τηλ.: 210 - 28 32 551 και 210 - 28 52 151

Β. Σκούρτης, Πέροδος Αβέρωφ, Κόνιτσι 441
00, τηλ.: 26550-22 598

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ & ΕΠΙΜΕ-
ΛΕΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ: «Ιδεότυπο», Ζ. Πηγής
48, τηλ.: 210 - 33 03 991

ΦΙΛΑΜ - ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΜΟΝΤΑΖ: Βασί-
λης Γεροβιάσης, Ζωοδόχου Πηγής 55-57, τηλ.:
210 - 38 39 711

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Αφοί Πασιά, Ν. Πάιστης 256,
τηλ.: 210 - 26 18 940

ΔΙΑΘΕΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Αθήνα: βιβλιο-
πωλείο «Δωδώνη», Ανδρόση Μεταξά 28,
και βιβλιοπωλείο «Εστία», Σόλωνος 60
Κόνιτσι: Βιβλιοπωλείο «Ελεγκτίο» και βιβλιο-
πωλείο «Πάιστης»

ἐκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ - ΕΚΔΟΣΗ: Πολιτιστικός Σύλλογος Χιονιαδιτών. Συνεργάζεται η Αδελφότητα Χιονιαδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος»

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ: Βασίλης Σκούρτης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Βασίλης Σκούρτης, Κώστας Σκούρτης, Γιάννης Λιάτσης, Μίλτος Γεραβέλης

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Λαμπρινή Φύλιου

ΕΔΡΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Χιονιάδες, 440 15 Πυρσόγιαννη (Για συνεργασία, διάθεση τευχών, συνδρομές, εμβάσματα)

Αριθμός λογαριασμού περιοδικού: ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ 84752606

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ:

Κ. Σκούρτης, Μπενίση 14, Λυκόβρυση 141 23, τηλ.: 210 - 28 32 551 και 210 - 28 52 151

Β. Σκούρτης, Πάροδος Αβέρωφ, Κόνιτσα 441 00, τηλ.: 26550-22 598

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ & ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ: «Ιδεότυπο», Ζ. Πηγής 48, τηλ.: 210 - 33 03 991

ΦΙΛΜ - ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΜΟΝΤΑΖ: Βασίλης Γραμέλης, Ζωοδόχου Πηγής 55-57, τηλ.: 210 - 38 39 711

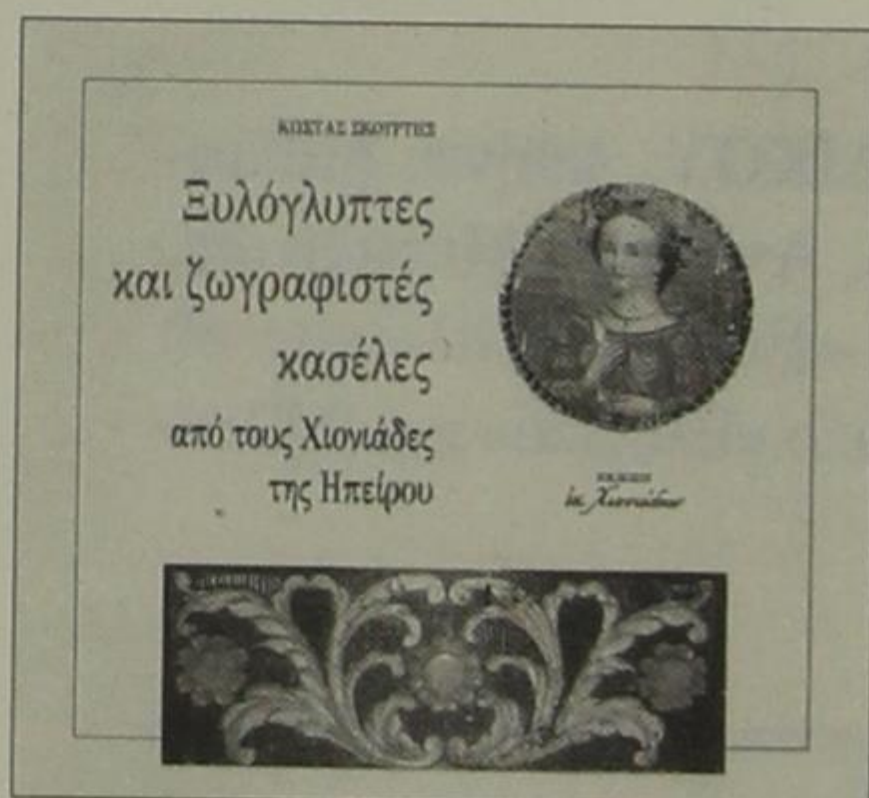
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Αφοί Παπά, Ν. Πλαστήρα 256, τηλ.: 210 - 26 18 940

ΔΙΑΘΕΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Αθήνα: βιβλιοπωλείο «Δωδώνη», Ανδρέου Μεταξά 28, και βιβλιοπωλείο «Εστία», Σόλωνος 60 Κόνιτσα: Βιβλιοπωλείο «Ελεγείο» και βιβλιοπωλείο «Πλουμής»

Οι απόψεις των ενυπόγραφων κειμένων δεν είναι κατ' ανάγκην απόψεις και του περιοδικού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 3 Πρόλογος
- 4 Μουσειολογική και αρχιτεκτονική μελέτη του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων
- 6 **ΒΑΛΙΑ ΑΜΟΙΡΙΔΟΥ**
ΒΙΚΥ ΚΕΡΤΕΜΕΛΙΔΟΥ
Χιονιάδες, Δεκέμβρης 2003,
1η επίσκεψη
- 8 **ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ**
Το Μουσείο Χιονιαδιτών ζωγράφων στους Χιονιάδες -
το Μουσείο Ηπειρωτών μαστόρων στην Πυρσόγιαννη
- 10 **ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΤΣΙΟΔΟΥΛΟΣ**
Επιγραφές Χιονιαδιτών ζωγράφων σε σπίτια του Ζαγορίου
- 16 **ΓΩΡΓΟΣ ΓΙΑΚΟΥΜΗΣ**
Έργα Χιονιαδιτών ζωγράφων στην Αλβανία
- 19 **ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ ΣΙΟΥΛΗΣ**
Χιονιαδίτες αγιογράφοι
- 28 **ΚΩΣΤΑΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ**
Τοιχογραφίες του 17ου αιώνα στα Μαστοροχώρια
- 31 **ΑΡΓΥΡΗΣ Π.Π. ΠΕΤΡΩΤΗΣ**
Το ξεχωμένο γεφύρι στην κοίτη του Βουρκοπόταμου Μάλιστας
- 36 **ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ**
Συγγένεια και σχέσεις παραγωγής στα μπουλούκια των μαστόρων της Ηπείρου
- 45 **ΜΑΡΙΑ ΤΑΣΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΤΣΑΚΑ**
Ευάγγελος Ιωάννου (Τέλλος Άγρας)
- 49 **ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ**
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΑΣΙΟΥΛΑΣ
Τα ζώα και τα πουλιά στο δημοτικό τραγούδι
- 53 **ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ**
Οι καλύβες του χωριού
- 56 **ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ**
Αναμνήσεις
- 58 **ΧΑΡΗΤΑΚΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ**
Αρκούδα, η βασίλισσα του δάσους
- 63 **ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΑΤΖΗΦΡΑΙΜΙΔΗΣ**
Πολιτιστικός Λαογραφικός Σύλλογος Κόνιτσας «Οι Ρίζες»
- 65 **ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΙΑΤΣΗΣ**
Γεγονότα, πρωτοβουλίες και δραστηριότητες 2003-2004
- 68 Βιβλιοπαρουσίαση,
Πρόγραμμα μελέτης και προστασίας του αγριόγιδου στο Γράμμο
- 69 Καταστροφή έργου χιονιαδίτικης ζωγραφικής
- 70 Διόρθωση κειμένου
- 71 Έγραψαν για το περιοδικό μας

Το νέο βιβλίο-λεύκωμα,
έκδοση του περιοδικού μας.

Πρόλογος

Δύο σημαντικά γεγονότα για την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς των Χιονιάδων συνέβησαν πρόσφατα:

Πρώτο, στην υπόθεση του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων φαίνεται έγινε ένα σοβαρό βήμα προς την υλοποίηση του έργου, αφού σημαντικοί επιστήμονες του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης προθυμοποιήθηκαν να εκπονήσουν την απαραίτητη μουσειολογική και αρχιτεκτονική προμελέτη, μετά από επίσκεψή τους στο χωριό για ενημέρωση. Με τη συνδρομή και την προσφορά των χωριανών θα ακολουθήσουν σύντομα και άλλα βήματα.

Δεύτερο, τυπώθηκε και διατίθεται το πρώτο βιβλίο-λεύκωμα, έκδοση του περιοδικού *Εκ Χιονιάδων*, με τίτλο *Ξυλόγλυπτες και ζωγραφιστές κασέλες από τους Χιονιάδες της Ηπείρου*. Πρόκειται για μια προσεγμένη έκδοση με πλούσια εικονογράφηση· 120 φωτογραφίες και κείμενα που παρουσιάζουν τις πλουμισμένες κασέλες, οι οποίες βρίσκονται ή προέρχονται από τους Χιονιάδες ή στολίστηκαν από Χιονιαδίτες λαϊκούς καλλιτέχνες. Η έκδοση πραγματοποιήθηκε με την ευγενική χορηγία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων και του Δήμου Μαστοροχωριών. Τα έσοδα από την πώληση του βιβλίου θα διατεθούν για τη συνέχιση των εκδόσεων του περιοδικού *Εκ Χιονιάδων*.

Στον πρόλογο του βιβλίου, ο Καθηγητής Λαογραφίας κ. Μ. Γ. Μερακλής, εισάγει τον αναγνώστη στο θέμα του βιβλίου αναφέροντας μεταξύ των άλλων και τα εξής:

«Αν μου ζητούσαν να πω, τι **κατεξοχήν** αποκόμισα από τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού, θα έλεγα πως αυτό είναι η συναρπαστική διαπίστωση, ότι στον παραδοσιακόν αγροτικό κόσμο λειτούργησε μια διαδικασία μεταστοιχείωσης αντικειμενικών όρων στέρησης και, - όπως λένε οι οικονομολόγοι και οι συναφείς προς αυτούς επιστήμονες, - υπανάπτυξης και καθυστέρησης σε όρους δημιουργίας ενός πολιτισμού, που διακρίνεται από μίαν ανεπανάληπτη αισθητική. Από ένα σκληρό βιοτικό μόχθο άνθιζαν απaráμιλλα κατορθώματα της τέχνης, τόσο στενά εξάλλου συνδεδεμένης με τη ζωή, ώστε η ίδια η ζωή (η σκληρή, η στερημένη και κατά τους ειδήμονες υπανάπτυκτη και καθυστερημένη) **να περιέχει οργανικά** και μίαν έκτακτη καλλιτεχνική διάσταση. Οι άνθρωποι εκείνοι δημιουργούσαν έναν πολιτισμό, που υπερέβαινε καταρχήν τις δυνατότητές τους· ίσως γιατί είχε βάση της δημιουργίας του το αίσθημα της συλλογικότητας και γιατί έτσι είταν σεμνός (η σεμνότητα είναι πηγή και δύναμη δημιουργίας) και βαθύτατα δημοκρατικός (οι Χιονιαδίτες ζωγράφοι, που υπέγραφαν τα έργα τους, ανέγραφαν τα ονόματα όλων των συνεργατών, ιεραρχικά, ανάλογα με τη συμβολή του καθένα). Οι δημιουργοί εκείνοι είταν απλοί τεχνίτες· και εμείς, όταν μάλιστα λειτούργησαν εκλεπτυσμένα κριτήρια, τους αξιολογήσαμε ως καλλιτέχνες υψηλής μάλιστα ποιότητας.»

Το βιβλίο διατίθεται και από τους συνεργάτες του περιοδικού.

Μουσειολογική και αρχιτεκτονική μελέτη του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων

Το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Μουσειολογίας, το πρώτο που λειτούργησε στην Ελλάδα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, εκπαιδεύει ιστορικούς-μουσειολόγους, αρχαιολόγους-μουσειολόγους, αρχιτέκτονες-μουσειολόγους, παιδαγωγούς-μουσειολόγους και μάνατζερς-μουσειολόγους.

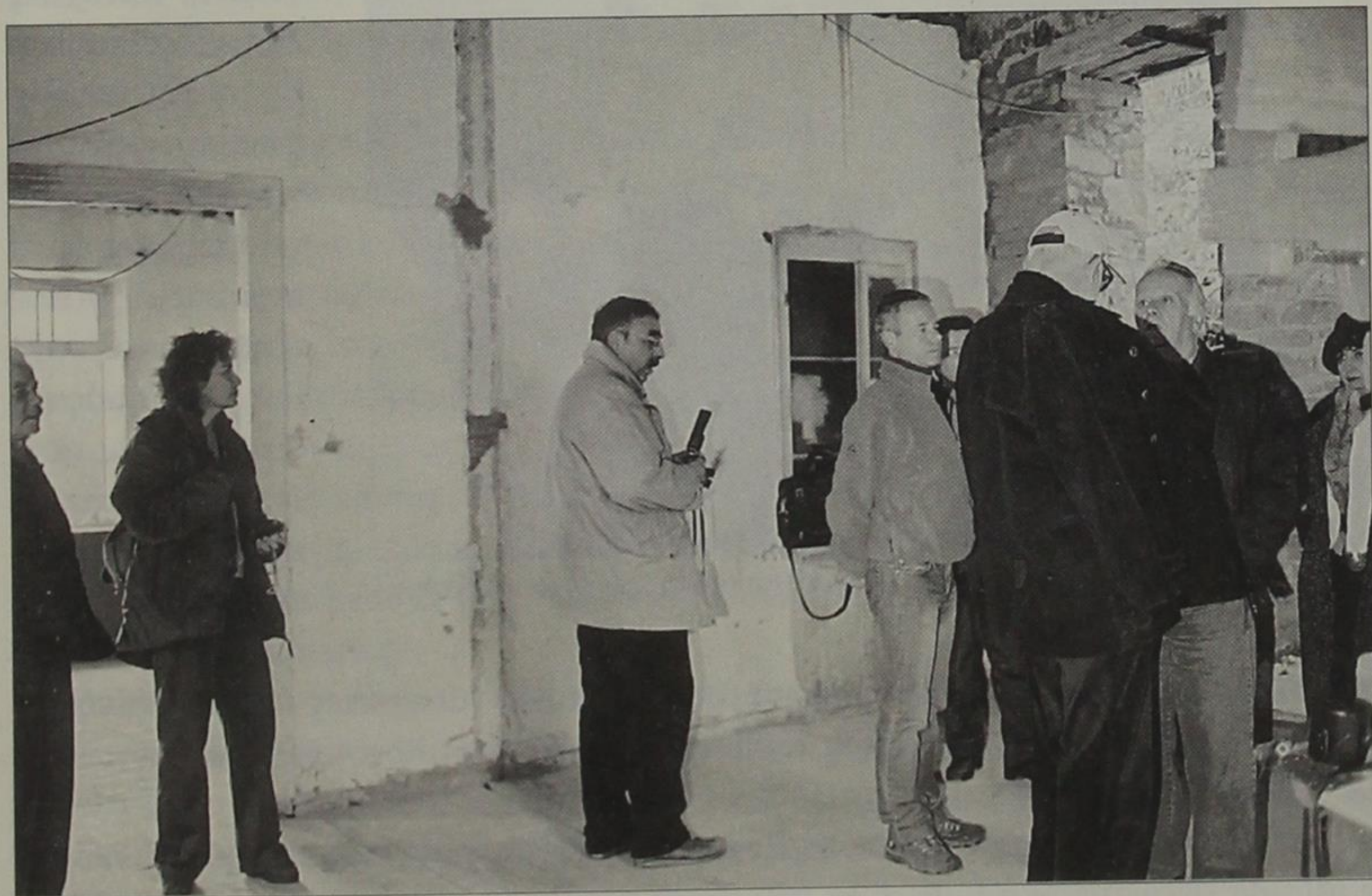
Από την επίσκεψη στον Άγιο Αθανάσιο
(φωτ. Φανή Σαρρή)

Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές στο πλαίσιο της διπλωματικής τους εργασίας και μετά από δύο εξάμηνα υποχρεωτικών παρακολουθήσεων και ένα εξάμηνο πρακτικής άσκησης, μπορούν να επιλέξουν την εκπόνηση πραγματικών θεμάτων, τα οποία επεξεργάζονται δωρεάν για Δήμους και Κοινότητες ή Συλλόγους μη κερδοσκοπικούς υπό την επίβλεψη καθηγητών του Μεταπτυχιακού.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, και για την εκπόνηση της μουσειολογικής και αρχιτεκτονικής μελέτης του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων, επισκεφθήκαμε την Πυρσόγιαννη και τους Χιονιάδες μετά από πρόσκληση του δικηγόρου και πρώην Προέδρου της Πυρσόγιαννης Βασίλη Παπαγεωργίου, ο οποίος είχε πληροφορηθεί από το δημοσιογράφο Χρήστο Ζαφείρη ότι το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα του Α.Π.Θ. εκπονούσε τη μουσειολογική και αρχιτεκτονική μελέτη του Μουσείου Παρθενώνα Χαλκιδικής. Ο κ. Παπαγεωργίου και ο Δήμαρχος Μαστροχωρίων κ. Κοσμάς Σδούκος, καθώς και ο πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου των Χιονιάδων κ. Βασίλης Σκούρτης υποδέχθηκαν θερμά και εμάς και τους μεταπτυχιακούς φοιτητές μας, την αρχαιολόγο κ. Βάλια Αμοιρίδου και την αρχιτέκτονα κ. Βίκη Κερτεμελίδου και μας φιλοξένησαν εγκάρδια και βασιλικά στην Πυρσόγιαννη, μαζί και με τους καταδεκτικούς και φιλικότατους κ. Ευριπίδη Ζωγράφο, πρόεδρο των Χιονιάδων και τη σύζυγό του Μαίρη. Εκεί συνεννοηθήκαμε για τις περαιτέρω ενέργειες

που πρέπει να γίνουν, αφού οι αρχιτέκτονες έκαναν την ακριβή αποτύπωση του χώρου που προορίζεται για μουσείο. Επίσης συνεννοηθήκαμε ώστε να φωτογραφηθεί και να τεκμηριωθεί σωστά μουσειολογικά το εκθεσιακό υλικό, για να μπορέσει στη συνέχεια η μουσειολογική ομάδα να εργαστεί επιστημονικά κατά τα διεθνή πρότυπα. Ελπίζουμε ότι γρήγορα θα έχουμε τα απαραίτητα στοιχεία ώστε εγκαίρως να ολοκληρωθούν οι εργασίες για τη μουσειολογική και αρχιτεκτονική προμελέτη του Μουσείου των Χιονιαδιτών Ζωγράφων.

Μ. Σκαλτσά, καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης και Μουσειολογίας
Π. Τζώνος, καθηγητής Αρχιτεκτονικής, υπεύθυνος της Διδακτικής Περιοχής
του Δ.Π.Μ.Σ. Μουσειολογίας «Αρχιτεκτονικός Προγραμματισμός
και Σχεδιασμός εκθέσεων και Μουσείων»
Α. Λεφάκη, διδάσκουσα, Τμήμα Αρχιτεκτόνων και Δ.Π.Μ.Σ. Μουσειολογίας

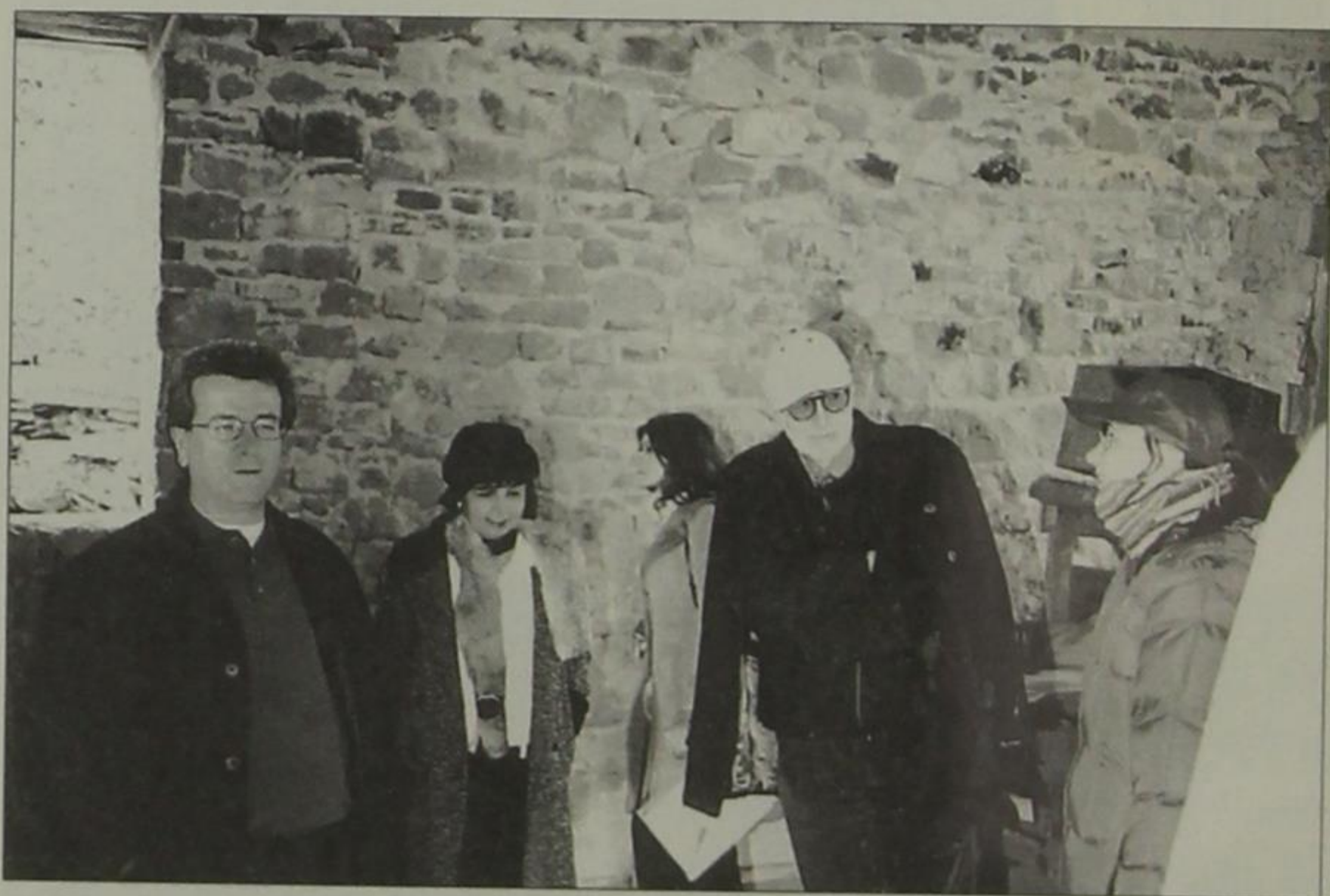

Πρώτη επίσκεψη στο χώρο του υπό διαμόρφωση Μουσείου (φωτ. Φανή Σαρρή)

*Βάλια Αμοιρίδου
Βίκυ Κερτεμελίδου*

Χιονιάδες, Δεκέμβρης 2003, 1^η επίσκεψη

Η επίσκεψή μας στο δήμο των Μαστοροχωριών, στις αρχές του Δεκέμβρη, πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της διπλωματικής μας εργασίας, η οποία έχει σαν στόχο της την υλοποίηση της μουσειολογικής και αρχιτεκτονικής μελέτης του Μουσείου των Χιονιαδιτών Ζωγράφων. Η πρώτη επαφή μας με τον τόπο των ορεινών χωριών της Ηπείρου ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, καθώς μας έδωσε την ευκαιρία να βρεθούμε σ' ένα τόπο εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς, φορτισμένο με ιστορικές μνήμες, αλλά και σ' ένα σύνολο χωριών απόλυτα εναρμονισμένων με το φυσικό περιβάλλον.

Στο χώρο του Μουσείου (φωτ. Φανή Σαρρή)

Η παραμονή μας στην Πυρσόγιανη και τους Χιονιάδες μας βοήθησε να αντιληφθούμε πράγματα για τον τόπο και να γνωρίσουμε από κοντά τα μέρη όπου έζησαν οι γενιές των ζωγράφων, διαμορφώνοντας έτσι μία πρώτη εικόνα για τον πολιτισμό των χωριών της περιο-

χής, αλλά και για τους ανθρώπους αυτούς οι οποίοι για αιώνες περιδιάβαιναν σ' ολόκληρη τη χερσόνησο του Αίμου, καθιστώντας τους Χιονιάδες ένα χωριό συνώνυμο με τη λαϊκή ζωγραφική.

Το ταξίδι στα Μαστοροχώρια υπήρξε επίσης μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εμπειρία, γιατί μας έφερε σε επαφή με τους σύγχρονους ανθρώπους της περιοχής, ανθρώπους εξαιρετικού ήθους, με σύγχρονες αντιλήψεις και ιδιαίτερη αγάπη για τον τόπο τους. Οι άνθρωποι των Χιονιάδων, υπεύθυνοι σήμερα για την ανέγερση του νέου

μουσείου στο χωριό των ζωγράφων, κατόρθωσαν με κόπο και προσωπικό μεράκι να ευαισθητοποιήσουν τους διασκορπισμένους ανά την Ελλάδα Χιονιαδίτες, με αποτέλεσμα το μουσείο να διαθέτει μία εξαιρετικά πλούσια και μοναδικού ενδιαφέροντος συλλογή. Η εμμονή όλων αυτών στην πολιτιστική ταυτότητα και τις ρίζες τους, δεν γίνεται όπως οι ίδιοι λένε με διάθεση εξιδανίκευσης, αλλά με σκοπό την ανάδειξη εκείνων των σημείων αναφοράς που μπορούν να σηματοδοτήσουν την πολιτιστική τους συνέχεια και να συμβάλουν στη διατήρηση των χωριών τους.

Η διήμερη αυτή επίσκεψή μας στους Χιονιάδες κατέστησε σαφές και σε μας ότι η προστασία και η ανάδειξη χωριών με ιστορικό παρελθόν και κτιριακά σύνολα όπως αυτό των δύο σχολείων, της εκκλησίας και της πλατείας στους Χιονιάδες, είναι μία υπόθεση εξαιρετικά σημαντική. Η προστασία τους λοιπόν συνίσταται μεταξύ άλλων στη διευκόλυνση της πρόσβασης και επικοινωνίας του κοινού μαζί τους, στην ανάδειξη και ένταξή τους στη σύγχρονη ζωή, καθώς και στην ευαισθητοποίηση των πολιτών σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Δίνοντας νέες χρήσεις σε ερειπωμένα οικιστικά σύνολα τους δίνουμε χρώμα, κίνηση και ήχο, όχι για να φέρουμε το παρελθόν στο παρόν, αλλά για να μπορέσει ο επισκέπτης να αντιληφθεί την αλληλουχία των ιστορικών περιόδων, την κοινωνική ζωή στον υπάρχοντα ακίνητο χώρο, μέσα από την εμπειρία του διαρκώς ρέοντος χρόνου. Αυτός είναι ο στόχος και στην περίπτωση των Χιονιάδων...

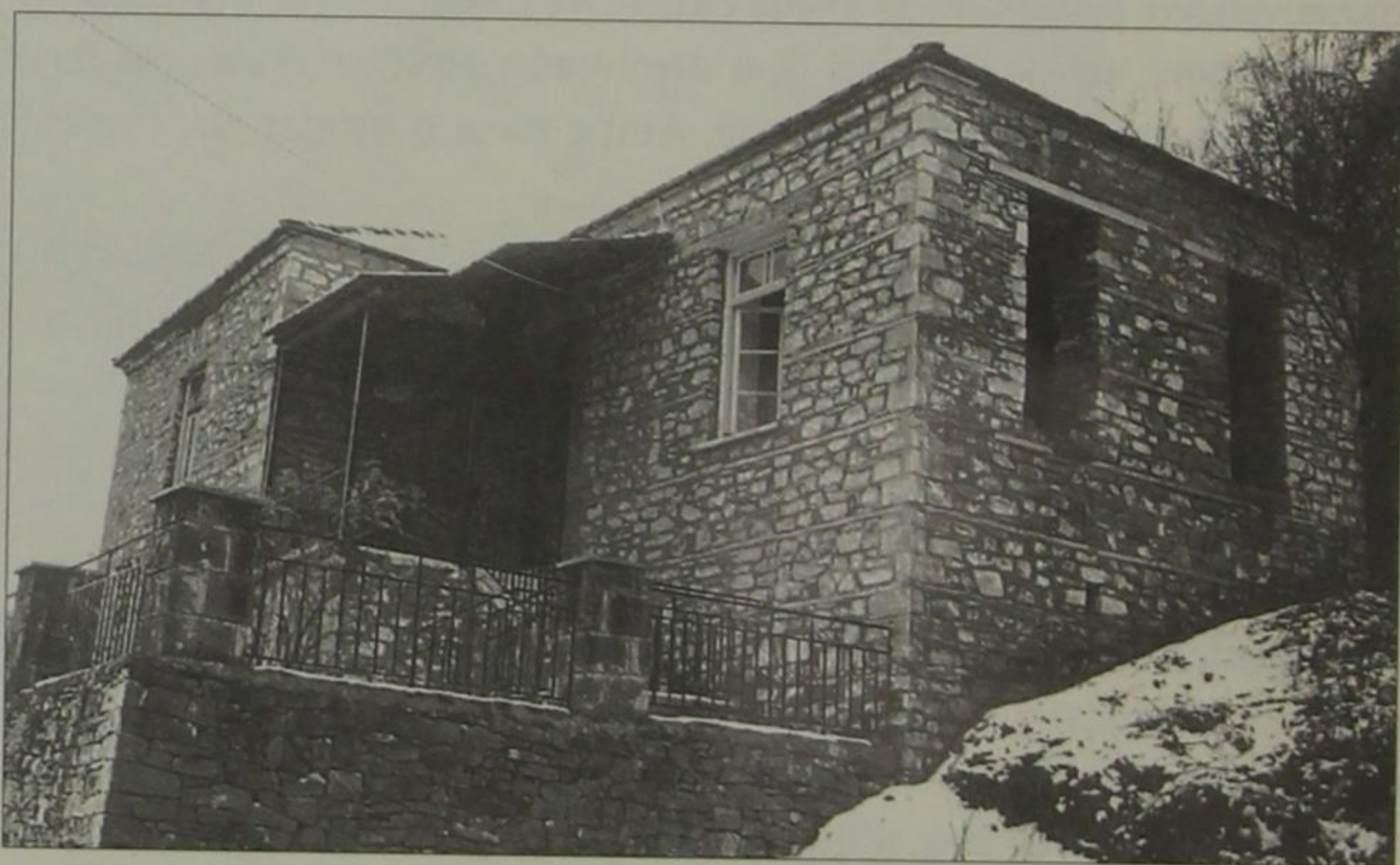
Τώρα που το Μουσείο των Ηπειρωτών Μαστόρων στην Πυρσόγιαννη είναι μία πραγματικότητα, η υλοποίηση του Μουσείου των Χιονιαδιτών Ζωγράφων στους Χιονιάδες και η οργανική σύνδεσή του με το προηγούμενο είναι μία ανάγκη επιτακτική, καθώς τα δύο αυτά μουσεία θα δώσουν στον επισκέπτη την ευκαιρία να διαμορφώσει μία ολοκληρωμένη εικόνα για ένα μεγάλο κομμάτι της ιστορίας αυτού του τόσο όμορφου τόπου. Πιστεύουμε ότι μέσα από μία γόνιμη συνεργασία όλων των φορέων η μουσειολογική και η αρχιτεκτονική μελέτη του Μουσείου θα μπορέσουν να ολοκληρωθούν με επιτυχία, αναδεικνύοντας όλες τις πλευρές αυτού του τόσο ενδιαφέροντος ζητήματος και μετατρέποντας το σημερινό σχολείο στην κεντρική πλατεία των Χιονιάδων σ' ένα ταξίδι μέσα στο χώρο και το χρόνο παρέα με τους Χιονιαδίτες Ζωγράφους.

Θα θέλαμε τέλος από καρδιάς να ευχαριστήσουμε τους ανθρώπους των Μαστοροχωριών, το δήμαρχο κ. Κοσμά Σδούκο, τον πρώην Πρόεδρο της Πυρσόγιαννης κ. Βασίλη Παπαγωγεωργίου, τον Πρόεδρο του Πολιτιστικού Συλλόγου Χιονιάδων κ. Βασίλη Σκούρτη, καθώς και τον πρόεδρο και δάσκαλο κ. Ευριπίδη Ζωγράφο με τη σύζυγό του Μαίρη, που μας υποδέχτηκαν με όλη τη ζεστασιά και τη φιλοξενία που χαρακτηρίζει τον τόπο τους!

Βασίλης Παπαγεωργίου

Το Μουσείο Χιονιαδιτών ζωγράφων στους Χιονιάδες - το Μουσείο Ηπειρωτών μαστόρων στην Πυρσόγιαννη

Το Μουσείο Χιονιαδιτών ζωγράφων στους Χιονιάδες και το Μουσείο Ηπειρωτών μαστόρων στην Πυρσόγιαννη, έχοντας στην κατοχή τους πλήθος θησαυρούς της λαϊκής ζωγραφικής και αρχιτεκτονικής, καλούνται να διαδραματίσουν έναν πολυσχιδή ρόλο τόσο στον επιστημονικό, όσο και στον τομέα της πληροφόρησης. Αρωγός στο έργο τους μια πλουσιότατη βιβλιοθήκη, περίπου 3.000 τίτλων, κυρίως στον εξειδικευμένο χώρο της λαϊκής δημιουργίας.

Το Μουσείο Χιονιαδιτών ζωγράφων.

Κέντρα έρευνας, τα δύο Μουσεία φιλοδοξούν με τη συνολική πολιτική τους και τον καθορισμό ευρύτερων στόχων να καταστούν πόλος έλξης μελετητών κάθε κατηγορίας. Επιπλέον τα αρχεία εγγράφων και φωτογραφιών, καταλλήλως αξιοποιημένα, θα αποτελέσουν πηγή δημιουργικής προσέγγισης της ιστορίας της λαϊκής τέχνης.

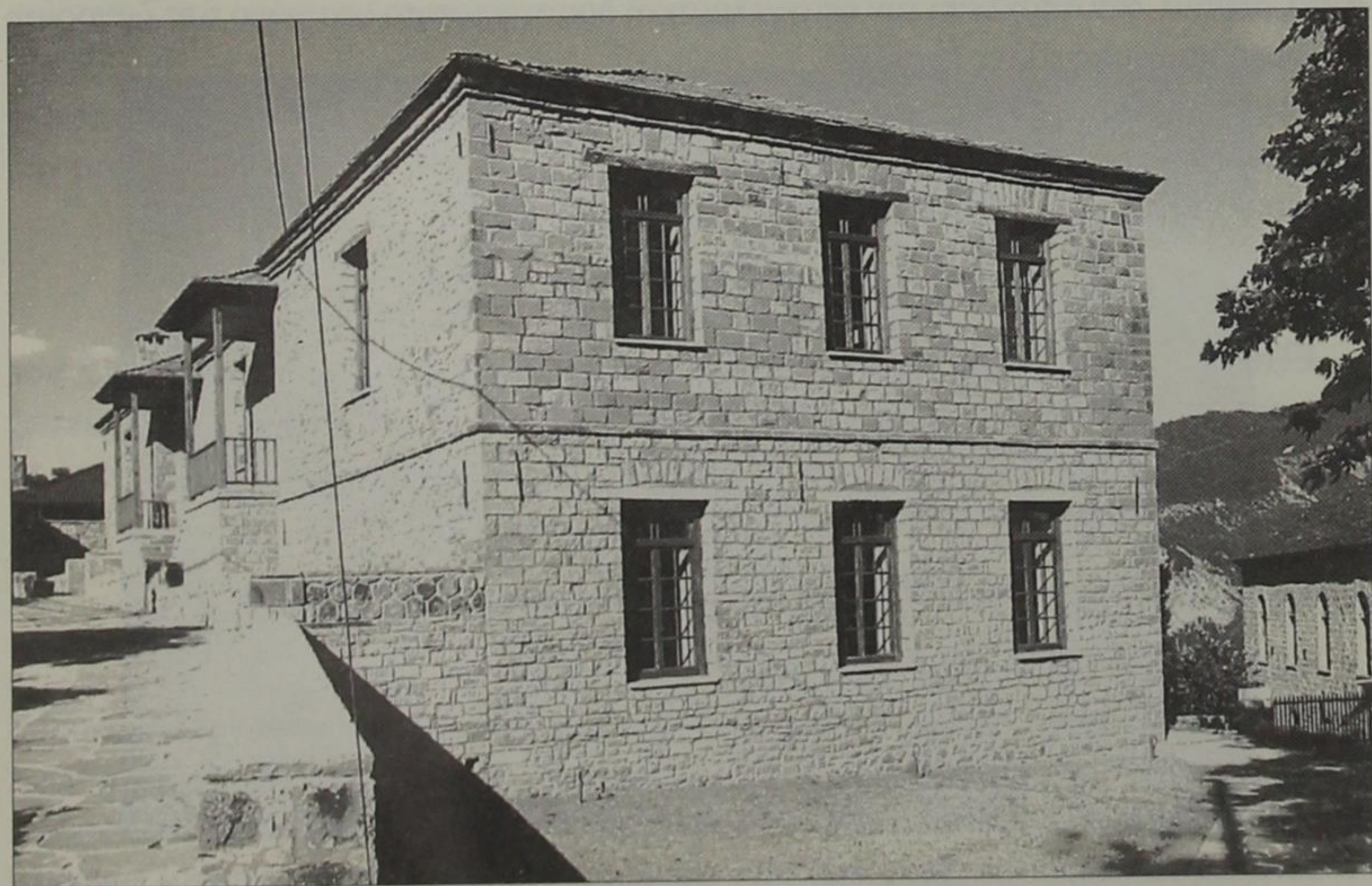
Στις δραστηριότητες αλλά και στις επιδιώξεις τους εντάσσονται οι παντοδαπές εκδόσεις, οι ηλεκτρονικές παραγωγές (multimedia, CD-ROM, internet), η διεξαγωγή

μικρών επιστημονικών συναντήσεων, η οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, καθώς και εκθέσεις, διαλέξεις και κύκλοι μαθημάτων για τη λαϊκή αρχιτεκτονική, ξυλογλυπτική και ζωγραφική. Στόχος των δύο Μουσείων είναι η συνέχιση και η ολοκλήρωση της αναλυτικής καταγραφής και της συνθετικής ανάδειξης του πλούσιου υλικού τους με τη χρησιμοποίηση σύγχρονων μεθόδων και μέσων.

Το Μουσείο Ηπειρωτών μαστόρων και το Μουσείο Χιονιαδιτών ζωγράφων, που σύντομα αποπερατώνονται και θα λειτουργήσουν, θα είναι μοναδικά, όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά για ολόκληρη τη Βαλκανική, Μουσεία λαϊκής αρχιτεκτονικής και ζωγραφικής.

Η γεωγραφική θέση των Μαστοροχωρίων από μεθοριακή – και μέχρι σήμερα περιθωριακή – μπορεί να συμβάλει δυναμικά στην προώθηση της διαβαλκανικής επικοινωνίας, ούσα κοντά σε σπουδαία κέντρα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, όπως τα Μαστοροχώρια του Βόιου (Ανασελίτσας), της Καστοριάς, της Φλώρινας, των Τζουμέρκων, αλλά και εκτός συνόρων, όπως της Κολώνιας, της Κορυτσάς, της Όπαρης, του Ελμπασάν και της Ντίμπρας στη γειτονική Αλβανία.

Τα Μαστοροχώρια με τις μικρές τους δυνάμεις οραματίζονται και πραγματοποιούν ένα μοναδικό, συνδυασμένο και πολυδύναμο κέντρο σπουδής της λαϊκής δημιουργίας.

Το Μουσείο Μαστόρων της Πυρσόγιαννης (φωτ. Φανή Σαρρή).

Στέφανος Τσιόδουλος

Επιγραφές Χιονιαδιτών ζωγράφων σε σπίτια του Ζαγορίου

Το Ζαγόρι, μία γεωγραφική ενότητα 46 χωριών, εκτείνεται Β-ΒΑ των Ιωαννίνων και χαρακτηρίζεται από ψηλά βουνά, πολλούς χειμάρρους και πυκνή βλάστηση. Η μεγάλη οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη που σημειώθηκε στην περιοχή κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα οφείλεται στο εκτεταμένο μεταναστευτικό ρεύμα των κατοίκων προς τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης· ιδιαίτερα προς την Κωνσταντινούπολη, τη Μολδοβλαχία, τη Ρωσία και τη Σερβία. Ο πλούτος που αποκτήθηκε στα ξένα, επενδύθηκε στην ανέγερση μεγαλόπρεπων οικοδομημάτων στη γενέτειρα. Οι ιδιωτικές αυτές οικοδομές, δηλαδή τα αρχοντικά, λειτουργούσαν, κυρίως, ως τεκμήρια οικονομικού και κοινωνικού γοήτρου. Στα πλαίσια αυτά, οι ιδιοκτήτες θα προσκαλέσουν επαγγελματίες ζωγράφους για τη διακόσμηση των τοίχων των αρχοντικών τους.

Από το διαθέσιμο επιγραφικό υλικό προκύπτει ότι οι ζωγράφοι που εργάστηκαν στα σπίτια του Ζαγορίου κατάγονταν από το χωριό Χιονιάδες του νομού Ιωαννίνων. Αυτό, βέβαια, δεν αποκλείει την επαγγελματική δραστηριότητα στο χώρο του Ζαγορίου και ζωγράφων από άλλες περιοχές.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε όσες επιγραφές μας είναι γνωστές, οι οποίες παραπέμπουν σε διακοσμητικές δραστηριότητες Χιονιαδιτών ζωγράφων σε σπίτια του Ζαγορίου. Η κατάταξη των επιγραφών είναι χρονολογική.

1. 1836, οικία Γκινόπουλου, Νεγάδες

Εξαιτίας των εκτεταμένων ζημιών που έχει υποστεί η ζωγραφική επιφάνεια των τοίχων δεν υπάρχει πλέον καμία επιγραφή. Ωστόσο, ο Κίτσος Μακρής έχοντας υπόψη του επιγραφικά δεδομένα αναφέρει ότι η οικία διακοσμήθηκε το 1836 από το Χιονιαδίτη Νικόλαο Πασχάλη¹.

2. 1838, οικία Χριστόδουλου Οικονόμου (μετέπειτα Δημότσιου), Κουκούλι

«εξωγραφήθη 1838 δια χειρός Αναστασίου Χιονιαδίτου»²

Η οικία έχει κατεδαφιστεί εδώ και αρκετές δεκαετίες. Ο Χριστόδουλος Οικονόμου ήταν αδερφός του Μάνθου Οικονόμου, γραμματέα του Αλή πασά. Ο ζωγράφος Αναστάσιος που αναφέρεται στην επιγραφή ίσως ταυτίζεται με τον Χιονιαδίτη ζωγράφο Αναστάσιο Παπακώστα (Μαρινά)³. Σε αδημοσίευτη μελέτη του πατρός Γεωργίου Παϊσίου⁴, ο συγγραφέας αναρωτιέται: «Ο Μαρινάς αποθανών το 1902 εις ηλικίαν 87

ετών ήτο άραγε εις θέσιν ώστε εις ηλικίαν 23 ετών, να διακοσμήση κατά το έτος 1838 την εν Κουκουλίω οικίαν του Οικονόμου; Δεν θα το εγνώριζε και τούτο ο δους εις ημάς τας πληροφορίας αυτάς γέρων Νικ. Λιάτσης ο το πλείστον του βίου του εν Ζαγορίω εργασθείς;» Γεγονός είναι ότι στο διάκοσμο της οικίας Οικονόμου παριστάνονταν εντυπωσιακές μάχες της ξηράς καθώς και ναυμαχίες (προφορικές μαρτυρίες), κάτι που ίσως παραπέμπει στη διακόσμηση της οικίας Ράδου στο Τσεπέλοβο από τον Αναστάσιο Μαρινά. Με το ίδιο δέος που μιλούν οι Τσεπελοβίτες για το διάκοσμο της οικίας Ράδου, μιλούν και οι Κουκουλιώτες για το διάκοσμο της οικίας Οικονόμου.

3. Μέσα 19^{ου} αιώνα, οικία Ράδου, μετέπειτα Κοντοφώτη (τόρα Λιλής Κέντρου), Τσεπέλοβο

*«Του Δαιδάλου είν' η τέχνη εις τούτην την οικοδομήν
Και η τέχνη εμιμήθη φύσεως την καλλονήν
Εύχεσθε φίλοι (...) ξένοι τοις Κυρίοις μου ζωήν
Πλουθυγείαν (...) δόξαν πάντων αγαθών ροήν»⁵*

Επιγραφή στον λεγόμενο «χοτζερέ» του ορόφου. Πρόκειται για ένα γωνιακό δωμάτιο κατάγραφο με ζωγραφίες των μέσων του 19^{ου} αιώνα⁶. Ο εντυπωσιακός διάκοσμος οφείλεται στο Χιοναδίτη ζωγράφο Αναστάσιο Παπακώστα (ή Μαρινά)⁷.

Τμήμα διακόσμησης αρχοντικού στο Ζαγόρι.

4. 1857, οικία Βασδέκη, Σκαμνέλι

«1857 Μαΐου: 9. Διά χειρός Γεωργίου Κ΄ Χιοναδίτου ευχομένου τω οικοδεσπότη υγεία, ευτυχία»

Επιγραφή στον τοίχο του οντά του ανωγείου πάνω από τη μεσάντρα. Ο ζωγράφος από το 1851 φέρεται να είναι εγκατεστημένος με την οικογένειά του στο Σκαμνέλι⁸.

5. 1863, οικία Σταμάτη, Αρίστη

«επεσκευάσθη και εχρωματίσθη το δόμα τόδε / δια χειρός Γεωργίου Νικολάου Χιοναδίτου και δαπά / νης του κυρίου Νικολάου του και δεσπότη ολου / του οίκου. / .Τη 15 Ιουλίου του 186 τρία.»

Επιγραφή στο μαντζάτο του ισογείου στον τοίχο πάνω από τη μεσάντρα. Η επιγραφή, παρά την ασαφή διατύπωση, αφορά ζωγραφικές διακοσμήσεις.

6. 1863, οικία Τσέπη, Σκαμνέλι

«Δια χειρός Αναστασίου Δ και Κωνσταντι(νου) 1863. Οκτομβριου 20 /Χιονιάδες ευχομένο το οικωδεσπότη με υγ..... (λαμπρά) εις τον οίκον αυτού.....»

Επιγραφή στον τοίχο του οντά στο ανώγειο. Ο Γεώργιος Παΐσιος ανέγνωσε την επιγραφή το 1960 όταν η ζωγραφική επιφάνεια δεν είχε υποστεί τόσες φθορές. Παρά τα μικρά λάθη στα οποία υπέπεσε κατά την ανάγνωση ή την αντιγραφή, η επιγραφή που κατέγραψε συμπληρώνει κενά. Η καταγραφή του έχει ως εξής: «Δια χειρός Αναστασίου Δ και Κωνσταντίνου Δ' εκ..... και Χιονιάδες ευχομένο τω οικοδεσπότη με υγίαν και ευτηχίαν και χαίροντας λαμπρά εις τον οίκον αυτού 1863 Σκαμνέλη»⁹. Ο Κίτσος Μακρής αποδίδει τη διακόσμηση στο Χιονιαδίτη Λιάτση¹⁰.

7. 1869, οικία Κεμάλη (πρώην Πολυχρονιαάδη), Νεγάδες

Σύμφωνα με επιγραφή που είδε ο Κίτσος Μακρής, η οικία διακοσμήθηκε το 1869 από το Μιχ. Κ. Καραγιαννίδη¹¹. Επειδή αργότερα η επιγραφή καταστράφηκε, οι ιδιοκτήτες την αντικατέστησαν με μία μπρούτζινη που γράφει τα εξής: «Το σπιτι αυτο εκτισθη / το 1761 17 Αυγουστου / δια χειρος Αναστασιου / Καραγιαννιδη από χιοναδες / Κονιτσης». Ο Γεώργιος Παΐσιος, πάλι, γράφει τα ακόλουθα: «Αναστάσιος Μιχ. Καραγιάννης. Ούτος νυμφευθείς εις Νιγάδες, διεκόσμησε τα δωμάτια της ιδίας του οικίας»¹².

8. 1872, οικία Ζήγου (πρώην Παπασπύρου), Κουκούλι

«ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΝ ΧΩΡΙΩ ΧΙΟΝΙΑΔΕΣ 1872 ΟΚΤΟΒΡΙΟΥ 21»¹³

Η διακόσμηση πια δεν υπάρχει. Σύμφωνα με τον Γ. Παΐσιο: «αι εργασίαι του (ενν. του Μιλτιάδη) λόγω της ταχύτητος με την οποίαν ειργάζετο, δεν ήτο δυνατόν να έχωσι

τας απαιτούμενας λεπτότητας»¹⁴.

9. 1874, ηγουμενείο μονής Σπηλιώτισσας, Αρίστη

«1874 / Ηγούμενος Καλλ[ίνικ]ος Ιερωμόναχος /Μοναστηρίου..... / Δια χειρός
Γεωργίου Αναστασίου εκ Χιονά/ δων / Μαρτίου 30»¹⁵

Πρόκειται για επιγραφή στο τζάκι του ηγουμενείου. Ο ροκοκό φυτικός διάκοσμος του τζακιού είναι απλούστατος.

10. 1878, οικία Ζουμπούλη (τώρα Γενναδίου), Σκαμνέλι

«1878 οκτομβρι» «ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ / ΑΛΕΞΙΟΥ Μ! Κ! / ΧηΟΝΑΔΙΤ(ΟΥ)»

Επιγραφή στον οντά του ανωγείου. Σύμφωνα με τον Γ. Παΐσιο¹⁶, ο ζωγράφος είναι ο Αλέξιος Μιχ. Καραγιάννης, αδελφός του επίσης ζωγράφου Αναστάσιου Μιχ. Καραγιάννη.

11. 1885, οικία Βακόλα, Δίλοφο

«ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΔΩΜΑΤΙΟΝ ΚΑΙ / ΑΠΑΣΑ Η ΟΙΚΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΑΚΟΛΑ (ΙΣΤΟ
/ ΡΗΘΗ;) ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΤΩΝ. ΑΔΑΜ. ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ. ΒΟΥΡΙ. ΕΚ
ΧΙΟΝΙΑΔΩΝ. / 1885. ΜΗΝΙ. ΙΟΥΝΙΩ. ΑΩΠΕ»

Επιγραφή στον οντά του ανωγείου. Οι δύο ζωγράφοι που διακόσμησαν την οικία ήταν ξαδέρφια¹⁷.

Διακόσμηση του Αναστασίου Βούρη –κατά προφορική παράδοση–
σε αρχοντικό του Δίλοφου Ζαγορίου (φωτ. Στ. Τσιόδουλος)..

12. 1896, οικία Κοντογιάννη, Δίκορφο

«Αύτη η οικία σήμεραν εμού αύριον ετέρου και ποτέ ουδενός εχρωματίσθησαν και ιστορίσθησαν υπό Αναστασίου Γ. Βούρη Χιοναδίτου 1896 Ιουλίου 30»¹⁸

Επιγραφή στο ανώγειο. Τοιχογραφία με τον Παναγή Κουταλιανό συνοδεύεται από την εξής επιγραφή:

«Προ τριάκοντα αιώνων δεν εγέννησεν η φύσις.
όμοιον κατά την ρώμην και αντάξιον επίσης.
Πρώτον δείγμα εις το πλοίον τας αγκύρας ανελκύσας
κ ακολουθώς με την Τίγριν σιαγόνας διαρρηξας
Και μετ' ου πολύ με Ταύρον εν Καλάο Αμερικής
παρετάχθης ατρομήτως εις την πάλην Ταυρικής
Εις τον Ρίον Ιαννείρου εκρατούσες πυροβόλα βαρεά
υπό μάλης και επ' ώμου τεθειμένα στερεά
Αι ζητωκραυγαί ηχούντο του σταδίου συρροή
κ εφημούσαν τον ανδρείον εκ Κουτάλι Παναγή»

Ο Αναστάσιος Βούρης διέμενε μόνιμα στο χωριό Μανασσή του Ζαγορίου και διακόσμησε πολλά σπίτια στη Μανασσή, το Δίκορφο και την Καλωτά. Εργαζόταν και ως μαραγκός¹⁹. Επίσης, σε συμβόλαιο του 1910 φέρεται ως εργολήπτης κατά την ανέγερση του Αρρεναγωγείου στο Δίκορφο. Τα σχέδια του κτιρίου είχαν εκπονηθεί από τον αρχιτέκτονα Π. Μελίρρυτο²⁰.

13. 1898, οικία Παλαιού, Δίλοφο

«Τω Κυρίω / Βασιλείω Γ. Παλαιού / αδελφοί Γ. Βούρη / εκ Χιονιάδων / χαίρειν.
1898.»

Επιγραφή σε τοιχογραφία οντά στο ανώγειο. Τα αδέρφια που αναγράφονται στην επιγραφή είναι ο Αναστάσιος και ο Κοσμάς. Για τον Αναστάσιο έχουμε ήδη μιλήσει. Όσο για τον Κοσμά, ήταν εγκατεστημένος στο Δίλοφο και παράλληλα, όπως και ο αδερφός του, ασκούσε το επάγγελμα του μαραγκού²¹.

14. 1903, οικία Κώστα Κοντογιάννη, Δίκορφο

«ΕΧΑΡΑΧΘΗ. ΥΠΟ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ. ΒΟΥΡΗ. ΕΤΕΙ 1903 ΜΑΡΤΙΟΥ / ΦΘΙΝΟ-
ΝΤΟΣ»

Επιγραφή στο «σαλόνι» του ανωγείου²².

15. 1907, οικία Στάθη, Δίκορφο

«ΕΑΝ. Ο. ΘΕΟΣ! ΜΕΘ! ΗΜΩΝ! ΟΥΔΕΙΣ. ΚΑΘ! ΗΜΩΝ! ΜΑΪΟΥ 25 ΣΤΑΣΟΥΛΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝ ΣΤΑΘΗ! 1907.»

Επιγραφή σε οικόσημο του χαγιατιού. Παρά το γεγονός ότι στην επιγραφή δεν αναγράφεται το όνομα του ζωγράφου, τη συμπεριέλαβα διότι η προφορική παράδοση είναι κατηγορηματική ότι η διακόσμηση οφείλεται στον Αναστάσιο Βούρη.

16. 1915, οικία Μάνθου Χριστοδούλου (τόρα Ιωάννη Λέκου), Δίκορφο

«χειρ...γρ...Βούρη» «1915»²³

Το έτος 2000 που επισκέφτηκα την οικία, η επιγραφή ήταν ήδη κατεστραμμένη. Οι καταστροφές οφείλονταν στην υγρασία και στο «φούσκωμα» των τοίχων. Σύμφωνα με την προφορική παράδοση που μου μετέδωσε ο σημερινός ιδιοκτήτης Ιωάννης Λέκος, ο ζωγράφος της επιγραφής είναι ο Αναστάσιος Βούρης.

Σημειώσεις

¹ «Γκινόπουλου, Νεγάδες (χειρ Νικολάου Πασχάλη 1836)» Κ. Α. Μακρής, Χιονιαδίτες ζωγράφοι, Αθήνα 1981, 34.

² Χ. Ι. Σούλης, «Επιγραφαί και ενθυμήσεις ηπειρωτικά», Ηπειρωτικά Χρονικά Θ' (1934) 118. –Κ. Λαζαρίδης, εφημ. Ηπειρωτικός Αγών, αρ. φ. 11354 (4/2/1970). –Κ. Λαζαρίδης, Το Ζαγόρι στον αγώνα για την εθνική παλιγγενεσία (1820-1830), Γιάννινα 1971, 84.

³ Γ. Παΐσιος, «Αγιογραφία και Αγιογράφοι Χιονιάδων, κατάλογος αγιογράφων», Ηπειρωτική Εστία Γ' (1961) 85-86.

⁴ Γ. Παΐσιος, Αι τέχναι των Χιονιάδων, 1960. Τμήμα της μελέτης, μου έκανε γνωστή ο Κώστας Σκούρτης τον οποίο και ευχαριστώ. Ο γιος του π. Παΐσιου, Λεωνίδα, διατήρησε το αρχείο του πατέρα του και το διέθεσε για να μελετηθεί, εις μνήμην του μακαριστού γέροντα.

⁵ Κ. Μακρής, Βήματα, Αθήνα 1979, 316.

⁶ Μακρής, 1979, ό.π. 99.

⁷ Παΐσιος, 1961, ό.π. 86, σημ. 9.

⁸ Παΐσιος, 1960, ό. π.

⁹ Παΐσιος, 1960, ό. π.

¹⁰ Μακρής, 1981, ό.π. 34.

¹¹ Μακρής, 1981, ό.π. 34.

¹² Παΐσιος, 1960, ό.π.

¹³ Κ. Λαζαρίδης, εφημ. Ηπειρωτικός Αγών, αρ. φ. 11354 (4/2/1970).

¹⁴ Παΐσιος, 1961, ό. π. 179.

¹⁵ Π. Βοκοτόπουλος, «Βυζαντινά και μεσαιωνικά μνημεία Ηπείρου» Αρχαιολογικόν Δελτίον 21(1966) Β2 Χρονικά, 313. –Παΐσιος, 1960, ό.π.

¹⁶ Παΐσιος, 1960, ό.π.

¹⁷ Κ. Μακρής, Επιδράσεις του Νεοκλασικισμού στην ελληνική λαϊκή ζωγραφική 1880-1930, Θεσσαλονίκη 1986, 22.

¹⁸ Κ. Τσουράκη, «Λαϊκές τοιχογραφίες στο Δίκορφο Ζαγορίου», Ηπειρωτικό Ημερολόγιο ΙΗ' (1996-97) 355. –Παΐσιος, 1960, ό.π.

¹⁹ «...αντικατασταθέντα (τα στασίδια του Αγίου Νικολάου Λεπτοκαρυάς) δια νέων επίσης εκ ξύλου οξυάς εκ του βουνού επί επιτροπείας του μακαρίτου Γεωργίου Τσοφίδου εν έτει 1893 επεξεργασθέντα υπό του εκ Μανασσής τεχνίτου Αναστασίου Βούρη» (Β. Αυδής, Το χωριό Λιασκοβέτσι (Λεπτοκαρυά) 1953 (ανέκδοτη εργασία)). –Μακρής, 1960, ό.π. 22.

²⁰ Δ. Παπαγιαννόπουλος, Δίκορφο Ζαγορίου, η Τζοντίλα των προγόνων μας, Αθήνα 1994, 40-44.

²¹ Μακρής, 1986, ό.π. 22.

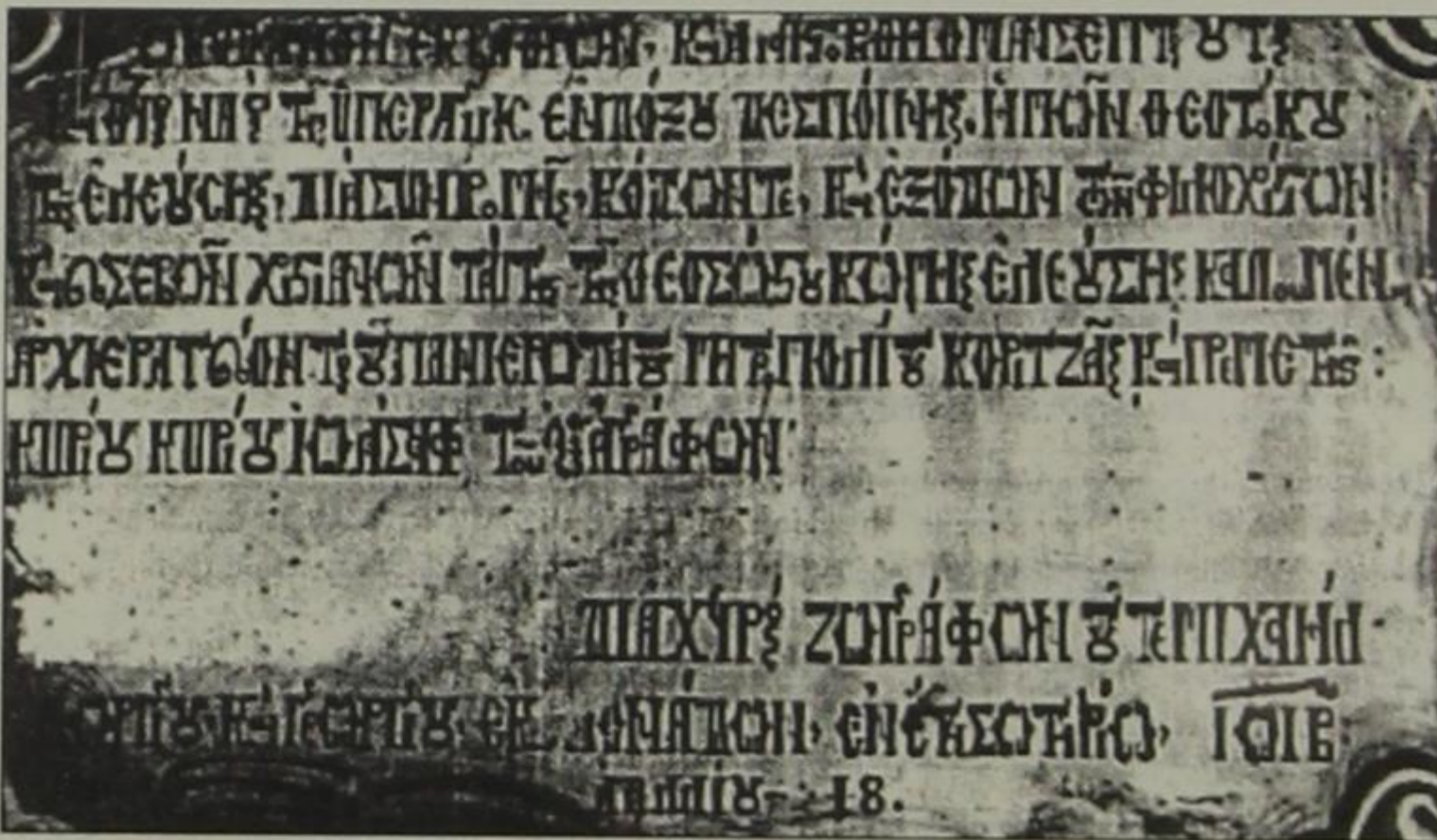
²² Βλ. και Παΐσιος, 1960, ό.π.

²³ Τσουράκη, ό.π. 359.

Γεώργιος Γιακουμής

Φιλολόγος - ερευνητής

Έργα Χιονιαδιτών ζωγράφων στην Αλβανία

Κτιτορική επιγραφή στον Ι.Ν. Παναγίας, Ελεούσα Πρεμετής
(από το βιβλίο του Θ. Πόπα).

Οι Χιονιάδες ταυτίζονταν σχεδόν με τους λαϊκούς ζωγράφους τους. Το χωριό, βέβαια, δεν ήταν «αγιογραφική σχολή» ούτε από πλευράς καλλιτεχνικής και αισθητικής / τεχνοτροπικής ούτε από πλευράς εκπαιδευτικής. Οι Χιονιάδες ήταν ένα θερμοκήπιο λαϊκών ζωγράφων, που άνθισαν κατά τον 18ο αιώνα και δημιούργησαν

παράδοση στην επαγγελματική ζωή και στη φήμη του χωριού*. Η παράδοση αυτή συντηρήθηκε χάρη σε δυο-τρεις οικογένειες, μέλη των οποίων διέπρεψαν στη ζωγραφική τέχνη, την οποία ευδοκίμως άσκησαν επί 150 περίπου χρόνια οργανωμένοι σε «οικογενειακά εργαστήρια» και σινάφια, που ήταν άτυπα συντεχνιακές επαγγελματικές οργανώσεις λαϊκού χαρακτήρα, με εσωτερική διάρθρωση και ιεραρχία.

Δύο ήταν οι γνωστές «φάρες» χιονιαδιτών ζωγράφων που διέπρεψαν κατά τον 18ο αιώνα: Πασχαλάδες και Μαρινάδες· κατά το 19ο αιώνα ξεφύτρωσαν από τους Πασχαλάδες και οι Τσατσαίοι. Όμως από κάποια στιγμή και μετά το επαγγελματικό προσωνύμιο «Ζωγράφοι» τους κόλλησε και ως τυπικό επώνυμο. Φυσικά, ήταν ευκατάστατοι, με ωραία αρχοντικά σπίτια και με κοινωνικά αξιώματα. Οπότε άρχισαν και οι επιγαμίες και η ανάμειξη μέσα στις φάρες.

Ο Γεώργιος Παΐσιος, που έγραψε για την «αγιογραφία και αγιογράφους των Χιονιάδων», απαριθμεί 31 ονόματα και 251 ζωγραφικά σύνολα που επιγράφεται ότι εκτελέστηκαν από χιονιαδίτες καλλιτέχνες (1962). Όμως ο Κίτσος Μακρής στο δικό του έργο «Χιονιαδίτες ζωγράφοι» απαριθμεί 62 ονόματα ζωγράφων και δεν αποκλείει την αύξηση του αριθμού τους. Μετράει μάλιστα σε 101 τα χωριά ή τις πολιτείες, σε μνημεία των οποίων εργάστηκαν χιονιαδίτες καλλιτέχνες (1981). Από τα χωριά αυτά ή τις πόλεις εμείς εντοπίσαμε 7 περιπτώσεις που σήμερα βρίσκονται στην επικράτεια

της Αλβανίας: Άριζα, Ελεούσα, Ερσέκα, Νεγάδες (σ. αν ταυτίζεται με τους Νεγάδες ή Ναγόπουλους ή Στεγόπολη της Ζαγοριάς), Σιάλεσι, Πρεμετή, Αυλώνα, όπως καταγράφεται στον κατάλογο των 101 πολιτειών.

Σκοπός του δικού μας άρθρου είναι να διασταυρώσουμε τις πηγές του εκλεκτού Κίτσου Μακρή με τις πηγές που κυκλοφορήθηκαν τελευταία (1998 και μετά) για τοιχογραφημένα ζωγραφικά σύνολα, ξυλόγλυπτα και φορητές εικόνες μνημείων που σήμερα είναι εδαφικώς ενταγμένα στην Αλβανία -και, κυρίως, το έργο ζωής ενός αλβανού βυζαντινιστή, θεολόγου και ακούραστου ερευνητή επιγραφών στην Αλβανία, του Θεοφάνη Πόπα, ο οποίος, κνηγμένος στο τέλος της ζωής του από το καθεστώς του Χότζα (ως κρυπτοορθόδοξος) δεν αξιώθηκε να δει δημοσιευμένο τον μόχθο του εν ζωή... Πρόκειται για το βιβλίο «Επιγραφές των εκκλησιών της Αλβανίας» (Mbishkrime të kishare ne Shqipëri) που εξέδωσε το Ινστιτούτο Ιστορίας της Ακαδημίας Επιστημών της Αλβανίας με επιστασία του αλβανού πανεπιστημιακού Νέστερα Nepravista και του έλληνα βυζαντινολόγου διδάκτορα Κωνσταντίνου Γιακουμή.

Αποδελτιώνοντας, λοιπόν, εμείς τις μαρτυρημένες και δημοσιευμένες επιγραφές των ελλήνων ζωγράφων, εντοπίσαμε και τους εξής Χιονιαδίτες καλλιτέχνες:

ΕΤΟΣ	ΜΝΗΜΕΙΟ	ΖΩΓΡΑΦΟΙ	ΚΑΤΑΓΩΓΗ
1812	Ι. Ν. Παναγίας, Ελεούσα Πρεμετής	Μιχαήλ + Γεώργιος + Γεώργιος	εκ Χιονιάδων
1850	Ι. Ν. Προφ. Ηλία, Μπούχαλο Πρεμετής	Ζήκος, Νικόλαος, Ματθαίος και Κων/νος	εκ Χιονιάδων
1827	Ι. Μονή Αγ. Τριάδος, Γαρδίκι Δέλβινου	Γεώργιος και Ζήκος	Χιονιαδίτες
1883	Ι. Ν. Ιωάννου Pagerotit	Δημήτριος, Νικόλαος, Αντώνης, Μιχαήλ	Χιονιαδίτες
1870	Ι. Ν. Αγ. Ευφημίας Σχωριάδων (εικόνα)	Δημήτριος Νικόλα	Χιονιαδίτης
1871	Ι. Ν. Αγ. Ευφημίας Σχωριάδων (εικόνα)	Στέφανος Ζωγράφος	Χιονιαδίτης
1871	Ι. Μονή Δρινόβου Μίγκαλης (εικόνα)	Δημήτριος Νικολάου Ζωγράφος	εκ κόμης Χιονιάδων
1871	Ι. Ν. Παναγίας Σχωριάδων Παγωνίου	Στέφανος Μ. Ζωγράφος	από χωρίου Χιονιάδες
1871	Ι. Ν. Αγίου Κοσμά Σωπικής (εικόνα)	Ζωγράφος	Χιονιαδίτης
1859	Ι. Ν. Κων/νου και Ελένης, Όγκρεν Πρεμετής (εικονοστάσι)	Ζήκος, Ματθαίος, Κων/νος	εκ κόμης Χιονιάδες
1869	Ι. Ν. Κων/νου και Ελένης, Όγκρεν Πρεμετής (εικονοστάσι)	Μιχαήλ Κων/νου Ζωγράφου	εν Χ(ι)ωναδίται
1872	Ι. Ν. Αγ. Δημητρίου, Σκοροβόντι Κολόνιας	Αν. Μιχ. Ζωγράφος	από χωρίου Χιονιάδες επαρχεία
1874	Ι. Ν. Αγ. Αθανασίου, Άρζε Κολόνιας	Αναστασίου + Στεφάνου	από χωρίου

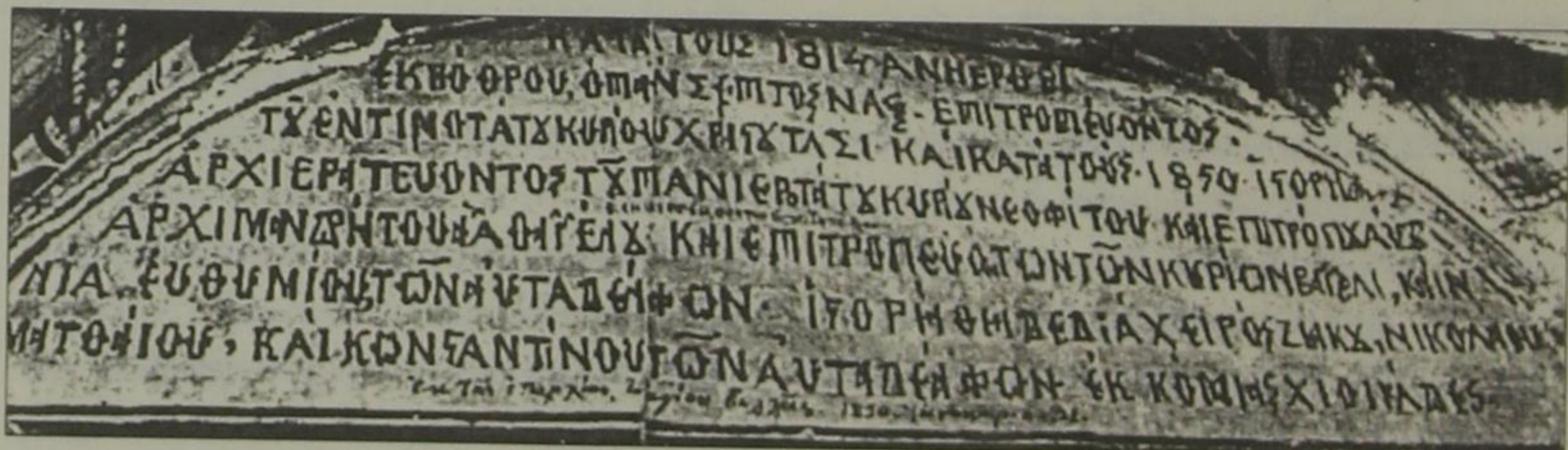
1894	I. N. Παναγίας, Μπένιε Πρεμετής	Χριστόδουλος + Θωμάς	Χιονάδες εκ Χιονιάδων (μαθηταί της Αθω- νιάδες Αγιογραφι- κής Σχολής)
------	---------------------------------	----------------------	---

Υπάρχουν επίσης μνείες πολλών φορητών εικόνων διά χειρός Χιονιαδιτών [Αναστασίου, Μιχαήλ, Βασιλείου, Φίλη, Δημητρίου, Νικολάου «Ζωγράφων από επαρχίας Κονίτσης, 1882, από χωρίον Χιονιάδες» και άλλων, όπως Αντωνίου, Μχ, Δη+Νι, χιονιαδίτες (1883)] που είναι διασκορπισμένες σε διάφορα χωριά της νότιας Αλβανίας, γεγονός που μαρτυρεί την ευρεία φήμη που είχαν τα χιονιαδίτικα σινάφια μεταξύ των ορθοδόξων όλης της περιοχής.

Όμως, περισσότερο από όλα τα παραπάνω αξίζει να επιμείνουμε σε δύο ολοκληρωμένους ζωγραφικούς διάκοσμους που φιλοτέχνησαν χιονιαδίτες ζωγράφοι σε διαπρεπή και ιδιαιτέρως σεβαστά μνημεία της αλβανικής ορθοδοξίας, όπως είναι ο άρτι ανακαινισθείς περικαλλής ναός της Ελεούσας Πρεμετής, τον οποίον επιμελήθηκε ο πανεπιστημιακός αρχιτέκτονας Πύρρος Θώμο και το μοναστήρι της Αγίας Τριάδας στο Γαρδίκι Δελβίνου, που χαίρει λαμπρής φήμης μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών χριστιανών.

Αξίζει τελειώνοντας να παραθέσουμε φωτογραφίες επιγραφών χιονιαδιτών ζωγράφων και να αποτυπώσουμε εδώ το περιεχόμενο της μίας:

«Ωκοδομήθη εκ βάθρων και ανιστορήθη ο πάνσεπτος ούτος και θείος ναός της υπεραγίας ενδόξου δεσποίνης ημών θεοτοκου και ελεούσης δια συνδρομής, κοπων τε και εξοδων των φιλοχριστων και ευσεβων χριστιανών ταυτης της θεοσωστου κώμης ελεουσης καλουμενης αρχιερατευόντος του πανερωτατου Μητροπολιτου Κοριτζάς και Πρεμετής κυριου κυριου Ιωάσαφ του εξ Αγράφων. Δια χειρός ζωγραφων τούτε Μιχαήλ Γεωργίου και Γεωργίου εκ Χιονιάδων εν έτει σωτηρίω ΙΩΙΒ απριλλίου 18» (1812).

Κτιτορική επιγραφή στον Ι.Ν. Προφήτη Ηλία, Μπούχαλι Πρεμετής (από το βιβλίο του Θ. Πόπα).

Τριαντάφυλλος Σιούλης

Δρ. Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας Φιλοσοφικής Σχολής Παν/μίου Ιωαννίνων

Χιονιαδίτες αγιογράφοι*

Το χωριό Χιονιάδες ήταν φημισμένο για τους αγιογράφους του ήδη από τον 16ο -17ο αιώνα. Οι αγιογράφοι του ταξιδεύουν σε όλα τα Βαλκάνια και αφήνουν αξιολογότατα

έργα σε ναούς αλλά και σε κατοικίες. Ασχολούνται δηλαδή παράλληλα με την εκκλησιαστική ζωγραφική, την αγιογραφία (φορητές εικόνες, εικόνες τέμπλων, τοιχογραφίες), και με την λαϊκή - κοσμική ζωγραφική.

Εκείνο που κάνει ιδιαίτερη εντύπωση στα έργα τους είναι η επίδραση του ευρωπαϊκού μπαρόκ και του ροκοκό στη διακόσμηση σπιτιών και εκκλησιών, φαινόμενο που δεν παρατηρείται μόνο στους Χιονιαδίτες ζωγράφους, ούτε αποκλειστικά στη ζωγραφική. Θα λέγαμε ότι πολύ εντονότερο το φαινόμενο παρατηρείται στην ξυλογλυπτική. Ειδικότερα όμως για τη ζωγραφική, η ύπαρξη χαρακτηριστικών προτύπων από το ευρωπαϊκό μπαρόκ και ροκοκό (λιθογραφίες και χαλκογραφίες) συνδέεται με την εμφάνιση και διάδοση ορισμένων μοτίβων, που με το χρόνο κυριαρχούν. Αυτά με τη σειρά τους αφομοιώνονται, αργά είναι αλήθεια και μετριάζονται από την έντονη παραδοσιακή αντίληψη. Η ευκινησία των μπαρόκ και ροκοκό διακοσμητικών στοιχείων, ο

*I.N. Ευαγγελίστριας, Κομπότι (1876)
(φωτ. Τ. Σιούλης).*

* Μέρος της εργασίας μας αυτής με τον τίτλο: «Δια χειρός Χιονιαδιτών αγιογράφων. Εικόνες τέμπλων στο Κομπότι Άρτας, στο Βοτονοσί Ιωαννίνων και στη Μηλόβιστα Μοναστηρίου (FYROM)», αποτέλεσε ανακοίνωση στην Δ΄ Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, η οποία διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη 20-22 Σεπτεμβρίου 2002, από τη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, ενώ δημοσιεύθηκε ολοκληρωμένη στην Επιστημονική Επετηρίδα της Βελλάς, βλέπε Τριαντάφυλλος Σιούλης, «Διά χειρός Χιονιαδιτών Αγιογράφων», ΒΕΛΛΑ, Επιστημονική Επετηρίδα, τόμος Β΄, Ανωτέρα Εκκλησιαστική Σχολή Βελλάς Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2003, σ. 319-337.

ρεαλισμός και η φυσιοκρατία, προσαρμόζονται πολύ εύκολα στο τοπικό λαϊκό χρώμα αλλά και στα παραδοσιακά βυζαντινά πρότυπα¹.

Πολλά από τα ταξίδια τους και τα έργα που φιλοτεχνούσαν κατά την διάρκειά τους μας είναι γνωστά. Αυτά μας τα διασώζουν κυρίως ο ιερέας Γεώργιος Παΐσιος² και ο Κίτσος Μακρής³ σε έργα τους που αφορούν τους Χιονιαδίτες αγιογράφους. Οι ίδιοι ερευνητές αναφέρουν ότι θα υπάρχουν σίγουρα και άλλα πολλά έργα τους διάσπαρτα στην Βαλκανική, τα οποία όμως δεν είναι ακόμη γνωστά και μακάρι να βρεθούν κάποιου που να τα ανακαλύψουν και να τα βγάλουν στην επιφάνεια.

Σε ταξίδια που κάναμε, εντοπίσαμε έργα Χιονιαδιτών αγιογράφων, τα οποία δεν μας αναφέρουν οι Παΐσιος και Μακρής. Αυτά βρίσκονται στο Κομπότι της Άρτας, το Βοτονόσι Ιωαννίνων και τη Μηλόβιστα⁴ του Μοναστηρίου (σήμερα Bitola, παλαιότερα Βιτώλια) των Σκοπίων (FYROM). Οι περιοχές που βρίσκονται τα έργα αυτά, είναι ενδεικτικές των ταξιδιών που κάνουν οι Χιονιαδίτες αγιογράφοι σε όλα τα Βαλκάνια, αλλά και της μεγάλης φήμης που έχουν.

Σε εικόνες των ναών των περιοχών αυτών διαβάσαμε επιγραφές με τα ονόματα των Χιονιαδιτών αγιογράφων Δημητρίου, Αποστόλου, Χριστοδούλου, Σωκράτη και Θωμά Αναστασίου. Κοινό και στις τρεις περιπτώσεις το όνομα του Σωκράτη Ματθαίου.

Χαρακτηρίζεται κορυφαίος ζωγράφος και «η πιο σεβάσμια μορφή της Αγιογραφικής Σχολής Χιονιάδων»⁵, γεννήθηκε το έτος 1857 και πέθανε το 1939. Τελευταίο του έργο αναφέρει ο ιερέας Παΐσιος το 1934 στο Ασημοχώρι Κόνιτσας⁶.

Ο Κίτσος Μακρής αναφέρει ότι ο Σωκράτης Ζωγράφος στις αρχές του 20ου αιώνα διατηρούσε και στα Γιάννενα εργαστήριο ζωγραφικής με μικρούς μαθητευόμενους⁷. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτό ήταν ήδη ανοικτό την τελευταία δεκαετία του προηγούμενου αιώνα, αφού για να μπορεί να αναλάβει περισσότερες δουλειές ταυτόχρονα, όπως διαπιστώνουμε για παράδειγμα το 1892, χρειαζόταν πολλά χέρια. Το έτος αυτό (1892) συναντούμε το όνομα του Σωκράτη στη Μηλόβιστα (Σωκράτης, Χριστόδουλος, και Θωμάς), στην Αγία Μαρίνα Ιωαννίνων (τοιχογραφίες από τους Χριστόδουλο, Θωμά, Σωκράτη και Νικόλαο)⁸ και στα Άνω Σουδενά Ζαγορίου (Σωκράτης Ματθαίου)⁹. Όπως μας διασώζει ο Παΐσιος σε συμφωνητικό που δημοσιεύει στο έργο του για τους Χιονιαδίτες αγιογράφους και αφορά τις εικόνες αναλυτικά με τις τιμές τους του Ιερού Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου του χωριού Γεωργάνοι της περιφέρειας Τσαρκοβίστας, αναφέρει ότι οι εικόνες που θα φτιάξουν ο Σωκράτης Ματθαίου και ο Νικόλαος Παπακωστής θα γίνουν στα Γιάννενα, θα εγκριθούν από τον μητροπολίτη και θα αποσταλούν και κατόπιν θα πάνε για να κάνουν τις τοιχογραφίες επί τόπου στο χωριό¹⁰. Το γεγονός αυτό εξηγεί εν πολλοίς το πώς και πότε έγιναν οι διάφορες Δεσποτικές και άλλες εικόνες των ναών. Δηλαδή γινόταν η παραγγελία, φιλοτεχνούνταν πιθανότατα στο εργαστήριο που διατηρούσε ο Σωκράτης στα Γιάννενα,

*I.N. Αγ. Παρασκευής, Μηλόβιστα Σκοπίων
(1892) (φωτ. R. Paligora).*

όπου είχε και πολλούς μαθητευόμενους και κατόπιν αποστέλλονταν αυτές στους ναούς. Έτσι εξηγείται και το γεγονός ότι βρίσκουμε πολλές εικόνες με την ίδια χρονολογία σε ναούς που βρίσκονται μακριά ο ένας από τον άλλον, όπως για παράδειγμα στην Αγία Παρασκευή Μηλόβιστας και στην Αγία Μαρίνα Ιωαννίνων.

Χρονολογικά από τα έργα που εντοπίσαμε προηγείται αυτό στο ναό Ευαγγελιστρίας στο Κομπότι Άρτας το 1876. Σε Δεσποτική εικόνα με τον Χριστό ένθρονο ως Μέγα Αρχιερέα διαβάζουμε: «Διά χειρός Δημητρίου, ποστόλου, Χριστοδούλου, κα Σωκράτους, Χιοναδιτών. παρχία Βελ ς» «στορίθησαν τ παρόντα Δεσποτικά» «φιέρωμα Στράτου Παπ. Ρίζου 1876». Εδώ φαίνεται καθαρά ότι ο ζωγράφος Σωκράτης Ματθαίος και οι συνεργάτες συγγενείς του Δημήτριος, Απόστολος και Χριστόδουλος κάνουν αντίγραφα των παλαιότερων Δεσποτικών εικόνων του ναού Αγίου Γεωργίου Κομποτίου του 1743¹¹. Φαίνεται πως η παραγγελία ήταν τέτοια και την αναλαμβάνουν να την φέρουν εις πέρας στο εργαστήριο που πιθανόν να είχε ανοίξει από τότε στα Γιάννενα ο Σωκράτης Ματθαίου.

Ακολουθεί, χρονολογικά, από τα έργα που εντοπίσαμε, αυτό στον ναό Αγίας Παρασκευής στη Μηλόβιστα Σκοπίων. Σε Δεσποτική εικόνα με την Θεοτόκο Βρεφοκρατούσα του Ιερού Ναού Αγίας Παρασκευής διαβάζουμε: «Διά χειρός Σωκράτους Ματθαίου και Χριστοδούλου και Θωμά Αναστ. κ κώμης Χιονάδων 1892». Εδώ πρόκειται για εικόνες τέμπλου, Δεσποτικές και θριγκού, οι οποίες φιλοτεχνούνται από τους Χριστόδουλο, Θωμά Αναστασίου και Σωκράτη Ματθαίου το 1892. Οι τοιχογραφίες του ναού τεχνοτροπικά μοιάζουν με τις εικόνες του τέμπλου, διαφέρουν όμως αρκετά ως προς τις λεπτομέρειες. Πιθανότατα έγιναν από άλλη ομάδα αγιογράφων, που εργάζεται εκεί την ίδια εποχή¹². Όσον αφορά το τέμπλο του ναού της Αγίας Παρασκευής στη Μηλόβιστα, αυτό φιλοτέχνησε ο αρχιμάστορας Δημήτριος¹³. Πιθανότατα πρόκειται για τον αρχιμάστορα από το Τούρνοβο (σήμερα Γοργοπόταμος

της επαρχίας Κόνιτσας) Δημήτρη Σκαλιστή ή Σιάχα ή Σέχη (1827-1916 ή 1917), ο οποίος ήταν γιος του φημισμένου ξυλογλύπτη Αναστάσιου Ταλιαδόρου (τέλη 18ου με μέσα 19ου αιώνα)¹⁴. Είναι σίγουρο ότι ξυλογλύπτες από την επαρχία Κόνιτσας εργάστηκαν στις περιοχές αυτές¹⁵, ενώ επιβεβαιωμένα ο Δημήτρης Σκαλιστής εργάστηκε στην περιοχή Μοναστηρίου¹⁶.

Τρίτο χρονολογικά έργο, είναι αυτό στο ναό Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Βοτονοσίου, του 1900. Σε Δεσποτική εικόνα με τον Άγιο Γεώργιο του Ιερού Ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρος διαβάζουμε: «Διά χειρός Σωκράτους Ματθ. Χιονιαδίτου 1900». Εδώ βρίσκουμε μόνο το όνομα του Σωκράτη Ματθαίου, ο οποίος φιλοτεχνεί τις Δεσποτικές εικόνες. Οι εικόνες του θριγκού είναι σαφώς κατώτερης τέχνης και πιθανόν να τις αγιογράφησαν μαθητές ή συνεργάτες του στο εργαστήριό του στα Γιάννενα¹⁷. Ο συγκεκριμένος ναός ξαναχτίζεται το 1896 στη θέση παλαιότερου που είχε καταστραφεί

από πυρκαγιά¹⁸. Τη δαπάνη αναλαμβάνει ο Γεώργιος Αβέρωφ, ο οποίος καλεί τους πιο φημισμένους τεχνίτες. Ο νέος ναός χρειάζεται καινούργιο τέμπλο και επομένως και Δεσποτικές εικόνες, καθώς και εικόνες για το θριγκό. Το τέμπλο αναλαμβάνουν και κατασκευάζουν το 1899 Μετσοβίτες ξυλογλύπτες, οι Γεώργιος Μέρανος και Γεώργιος Τσουρέκας με βοηθό τον Κύργο Βίρο, ενώ τις εικόνες ο Χιονιαδίτης ζωγράφος, Σωκράτης Ματθαίου το 1900.

Η τέχνη τους

Επιχειρώντας κανείς να αξιολογήσει τα έργα αυτά, έχει να βγάλει πολλά ενδιαφέροντα, για την εποχή, συμπεράσματα.

Στις Δεσποτικές εικόνες στον ναό του Ευαγγελισμού στο Κομπότι Άρτας, βλέπουμε ότι οι αγιογράφοι αναλαμβάνουν να εργαστούν σύμφωνα με την παραγγελία που τους γίνεται, αντιγράφοντας παλαιότερα βυζαντινά πρότυπα. Διαπιστώνουμε ότι οι παραγγελίες είναι τέτοιες, αφού οι επίτροποι της εκκλησίας προφανώς ζητούν να αντιγραφούν οι αντίστοιχες Δεσποτικές

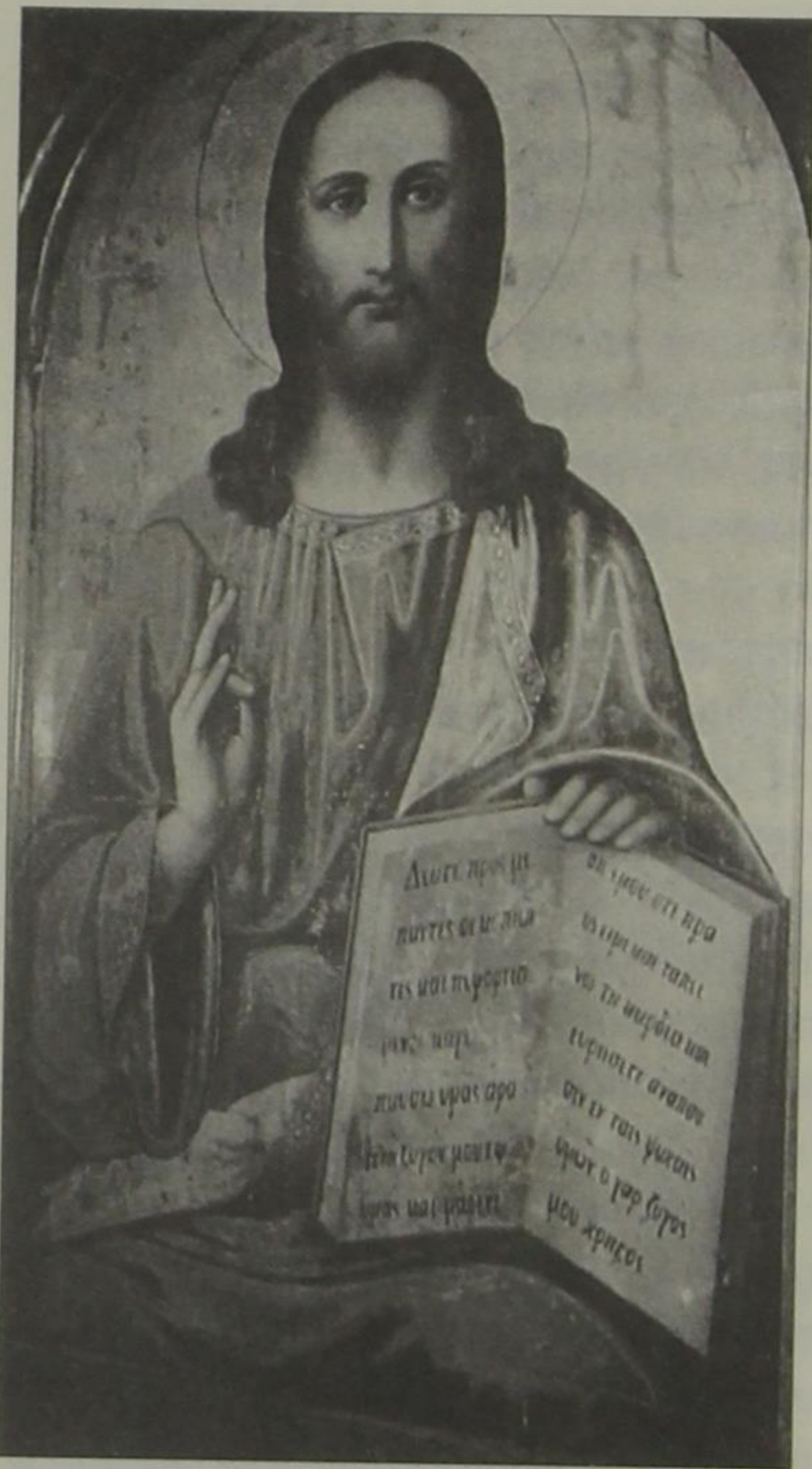
Ι.Ν. Μεταμόρφωσης, Βοτονόσι (1900)
(φωτ. Τ. Σιούλη).

εικόνες από το ναό Αγίου Δημητρίου στο ίδιο χωριό με χρονολογία 1743¹⁹. Βέβαια και στις Δεσποτικές εικόνες του ναού Αγίου Δημητρίου στο Κομπότι οι Ρωσικές επιδράσεις είναι φανερές, αλλά θα τολμούσαμε να τις χαρακτηρίσουμε πρώιμες και πιο συγκρατημένες. Στα αντίγραφα πάντως μπορούμε να διακρίνουμε το προσωπικό ύφος του αγιογράφου. Παρατηρούμε για παράδειγμα διαφορές στους χρωματικούς συνδυασμούς, οι οποίοι είναι λιγότερο αυστηροί και με πιο απαλούς τόνους, ενώ μια προσεκτικότερη ματιά στα πρόσωπα, για παράδειγμα στο βλέμμα και στις πτυχώσεις των ενδυμάτων φανερώνει ότι οι εικόνες στις λεπτομέρειες και στην τεχνοτροπία, διαφέρουν. Εδώ παρατηρούμε περισσότερη φυσικότητα και λιγότερη σχηματοποίηση και ασκητικότητα.

Στις Δεσποτικές εικόνες του ναού Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Βοτονόσι το 1900, διαπιστώνουμε την άριστη τεχνική κατάρτιση που έχει ο αγιογράφος, πλήρως εκφραστική, ήδη τελειοποιημένη. Στις μορφές του κυριαρχεί βέβαια η φυσιοκρατία, χωρίς όμως να απομακρύνεται από τους ισχυρούς δεσμούς που έχει με το βυζαντινό ύφος. Η καθαρότητα στα χρώματα και στα χαρακτηριστικά των προσώπων, η λεπτότητα που φαίνεται καθαρά στις πτυχώσεις των ενδυμάτων, είναι στοιχεία που φανερώνουν τεχνίτη με καλαισθησία και αξιόλογη τεχνική κατάρτιση. Καταπληκτικής τέχνης είναι η εικόνα του Αγίου Γεωργίου²⁰. Εδώ συνταιριάζονται αρμονικά οι πάρα πολύ όμορφοι παστέλ χρωματισμοί, οι οποίοι παραπέμπουν στη βυζαντινή παράδοση, με τη ρεαλιστική απόδοση των μορφών. Στην εικόνα με τον Άγιο Γεώργιο θαρρείς ότι το άλογο θα πεταχτεί έξω με τον Άγιο καβάλα. Τα πρόσωπα ακόμη και στις πολυπρόσωπες συνθέσεις, όπως στην εικόνα της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Βοτονόσι, είναι ήρεμα, όχι ταραγμένα και εκπέμπουν μια γλυκιά φιλανθρωπία. Ακόμη και η μορφή του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου παρουσιάζεται χωρίς καμία αυστηρότητα. Κυριαρχούν τα απαλά χρώματα, χωρίς έντονες χρωματικές αντιθέσεις. Λογιοσύνη διακρίνεται στις μορφές του αγιογράφου.

Στη Μηλόβιστα τα πράγματα είναι λίγο διαφορετικά. Εδώ οι νεορωσικές επιδράσεις είναι εμφανέστερες και εντονότερες, όπως διαπιστώνουμε από το γενικότερο ύφος. Αναφέρουμε για παράδειγμα την εικόνα με τη Θεοτόκο και τα στρογγυλοποιημένα πρόσωπα με τις κεφαλές των αγγέλων κάτω από το θρόνο της Παναγίας.

Τελικά, αντίθετα με ότι συμβαίνει εδώ, στις μορφές των εικόνων του ναού της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Βοτονοσίου, καθώς και στο ναό του Ευαγγελισμού στο Κομπότι, παρατηρούμε ότι ο αγιογράφος είναι ιδιαίτερα συγκρατημένος όσον αφορά τις μορφές, τους χρωματισμούς και τις πτυχώσεις των ενδυμάτων, προσπαθώντας να μείνει όσο το δυνατό περισσότερο πιστός στο βυζαντινό ύφος, χωρίς όμως να το καταφέρνει απόλυτα. Ίσως αυτό να φαίνεται περισσότερο βυζαντινό στη μορφή του Μεγάλου Αρχιερέα του ναού του Ευαγγελισμού στο Κομπότι της Άρτας, με πάρα πολλά

*I.N. Μεταμόρφωσης, Βοτονόσι (1900)
(φωτ. Τ. Σιούλη).*

μπαρόκ διακοσμητικά στοιχεία, αλλά εδώ πρόκειται για πιστά αντίγραφα παλαιότερου ναού. Επίσης στις Δεσποτικές εικόνες του ναού της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στο Βοτονόσι, παρατηρούμε ότι οι χρωματικές συνθέσεις, οι γραμμώσεις και οι πτυχώσεις των ενδυμάτων είναι περισσότερο βυζαντινότροπες σε σχέση με αυτές του ναού στη Μηλόβιστα²¹, αλλά και με έντονη φυσιοκρατία.

Καταλήγοντας, θα λέγαμε ότι στα έργα αυτά οι μπαρόκ και ροκοκό επιδράσεις είναι έντονες. Το ύφος, τα χρώματα και οι συνδυασμοί των, τα πρόσωπα και οι πτυχώσεις των ενδυμάτων, το φόντο και τα διάφορα άνθινα μοτίβα, φανερώνουν το γεγονός αυτό. Τα πρόσωπα είναι φωτεινά με γλυκιά και φιλόανθρωπη έκφραση. Παρατηρείται μια προσπάθεια απόδοσης σύμφωνα με τα βυζαντινά πρότυπα, όμως με έντονο ρεαλισμό και φυσιοκρατία και φανερές τις δυτικότροπες ή ρωσικές επιδράσεις. Άλλωστε αυτό δεν το αρνούνται και οι ίδιοι οι Χιονιαδίτες ζωγράφοι²². Το Άγιο Όρος επηρεάζεται όλο και βαθύτερα

από τη νεορωσική αγιογραφική σχολή. Αυτό με τη σειρά του επηρεάζει αποφασιστικά το ζωγραφικό ύφος της ελληνικής αγιογραφίας. Τα πολύχρονα δε ταξίδια των Χιονιαδιτών αγιογράφων στο Άγιο Όρος είναι πασίγνωστα²³.

Το ότι δεν διασώζονται αξιόλογα έργα, το 2ο μισό του 19ου αιώνα, στην Ήπειρο, Χιονιαδιτών αγιογράφων, οφείλεται κατά τη γνώμη μας στον λόγο που αναφέρει ο Κίτσος Μακρής, στο ότι δηλαδή «η κύρια επαγγελματική δραστηριότητα των μαστόρων σκορπίζεται προς διάφορες κατευθύνσεις μέσα και έξω από την Ελλάδα και ελάχιστα καλύπτει τις τοπικές ανάγκες σε θρησκευτική και κοσμική τέχνη»²⁴.

Κατά την ταπεινή μας γνώμη στην ευρύτερη περιφέρεια της Ηπείρου άφησαν αξιολογότερα έργα εκκλησιαστικής ζωγραφικής, όπως αυτά που παρουσιάζουμε.

Ειδικά για τις Δεσποτικές εικόνες στο Βοτονόσι, μπορούμε νομίζω να κάνουμε λόγο για πρωτότυπα έργα. Βέβαια οι νεοκλασικές επιδράσεις είναι εμφανείς, αλλά σίγουρα κάποιος μπορεί να διακρίνει και το έντονο προσωπικό χρώμα, την προσωπική σφραγίδα του Σωκράτη Μαθαίου.

Ειδικά το έργο αυτό, έρχεται να ενισχύσει την άποψη πολλών ερευνητών της τέχνης της ζωγραφικής του 19ου αι., σύμφωνα με την οποία συναντάμε έργα τελείως πρωτότυπα και μοναδικά.

Γενικά, οι απόψεις που κυριαρχούν για την τέχνη της ζωγραφικής, ιδιαίτερα του 2ου μισού του 19ου αιώνα, είναι δύο.

Η μια ισχυρίζεται ότι οι μεγάλοι τεχνίτες και ζωγράφοι έχουν εκλείψει, οπότε φθίνει κατά κάποιον τρόπο η τέχνη της ζωγραφικής την εποχή αυτή, ενώ η δεύτερη, αντίθετα, ότι σε σημαντικό βαθμό, αποτελεί κάτι το τελείως καινούργιο, κάτι το διαφορετικό, μια νέα τάση, ένα νέο ρεύμα.

Εμείς έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: τα νέα έργα παραγγέλλουν άνθρωποι που είτε κατοικούν σε περιοχές όπου κυριαρχούν μοτίβα με μπαρόκ, ροκοκό, νεορωσικά και δυτικοευρωπαϊκά στοιχεία, οπότε επηρεασμένοι απ' αυτά, κάνουν και τις ανάλογες παραγγελίες, ακόμη και πιστά αντίγραφα, είτε εμπορεύονται με περιοχές όπου κυριαρχούν οι τάσεις αυτές στην τέχνη, οπότε οι επιδράσεις είναι οι ίδιες. Εξάλλου, πολλοί από τους ζωγράφους της εποχής αυτής, ταξιδεύουν σε περιοχές που κυριαρχούν αυτοί οι ρυθμοί στην τέχνη, όπου είτε επηρεάζονται έμμεσα, είτε σπουδάζουν συνειδητά τις τάσεις αυτές και την τεχνοτροπία αυτή. Δηλαδή, με άλλα λόγια, τα περιθώρια του ζωγράφου να δημιουργήσει πρωτότυπα έργα, με το προσωπικό του ύφος, είναι ασφυκτικά.

Από την άλλη, όπου αυτός αφήνεται ελεύθερος να δημιουργήσει, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη του και τα καινούργια ρεύματα, βλέπουμε να φιλοτεχνεί έργα καταπληκτικά και πρωτότυπα, όπως αυτά που συναντάμε για παράδειγμα στο Βοτονόσι.

*I.N. Αγ. Παρασκευής,
Μηλόβιστα Σκοπίων (1892)
(φωτ. R. Paligora).*

Απομένει σε όλους εμάς να ανακαλύψουμε και να αποκαλύψουμε τελικά ποια άποψη ισχύει για την τέχνη της εποχής αυτής, επιβεβαιώνοντας την μια ή την άλλη και γιατί όχι και τις δύο απόψεις μαζί.

* Μέρος της εργασίας μας αυτής με τον τίτλο: «Δια χειρός Χιονιαδιτών αγιογράφων. Εικόνες τέμπλων στο Κομπότι Άρτας, στο Βοτονόσι Ιωαννίνων και στη Μηλόβιστα Μοναστηρίου (FYROM)», αποτέλεσε ανακοίνωση στην Δ΄ Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, η οποία διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη 20-22 Σεπτεμβρίου 2002, από τη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, ενώ δημοσιεύθηκε ολοκληρωμένη στην Επιστημονική Επετηρίδα της Βελλάς, βλέπε Τριαντάφυλλος Σιούλης, «Διά χειρός Χιονιαδιτών Αγιογράφων», ΒΕΛΛΑ, Επιστημονική Επετηρίδα, τόμος Β΄, Ανωτέρα Εκκλησιαστική Σχολή Βελλάς Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2003, σ. 319-337.

¹ Το γεγονός αυτό υποστηρίζει και ο Μίλτος Γαρίδης: «Αυτός ο διεθνής χαρακτήρας δεν αποκλείει τις παραλλαγές και τις ιδιαιτερότητες, εθνικού, θρησκευτικού ή και κοινωνικού τύπου», βλέπε Μίλτου Γαρίδη, Διακοσμητική Ζωγραφική, Βαλκάνια, Μικρασία 18ος - 19ος αιώνας, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, 1996, σ.71.

² Γεωργίου Παϊσίου, ιερέως, «Αγιογραφία και αγιογράφοι των Χιονιάδων», Η. Ε., Έτος Θ΄, τεύχος 101ον, Ιωάννινα, Σεπτέμβριος 1960, τεύχη 103ον - 104ον, Ιωάννινα, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1960, Έτος Ι΄, τεύχος 105ον, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1961, καθώς και Έτος ΙΑ΄, τεύχος 117ον, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1962.

³ Κίτσος Α. Μακρής, Χιονιαδίτες ζωγράφοι, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, Αθήνα 1981.

⁴ Για τα έργα στη Μηλόβιστα βλέπε Ристо Палигора, Св. Петка, Маловишта, Витола 1998 καθώς και Risto Paligora, Malovishta, Bitola 2001, pg. 53-60. Επίσης βλέπε Τριαντάφυλλος Αλ. Σιούλης, «Ηπειρώτες ξυλογλύπτες και Μακεδονική ξυλογλυπτική», Η. Χ., τόμος 35, Ιωάννινα 2001, σ. 235.

⁵ Μερικά στοιχεία για τον αγιογράφο αυτό μας αναφέρει ο Σούρλας, βλέπε Ευριπίδου Σούρλα «Η Αγιογραφική Σχολή Χιονιάδων», Η. Ε., Έτος Γ΄, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1954, σ. 929-933.

⁶ Γεωργίου Παϊσίου, ιερέως, «Αγιογραφία και αγιογράφοι των Χιονιάδων», Η.Ε., Έτος ΙΑ΄, τεύχος 117, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1962, σ. 229.

⁷ Κίτσος Α. Μακρής, ό.π., σ. 21.

⁸ Γεωργίου Παϊσίου, ιερέως, «Αγιογραφία και αγιογράφοι των Χιονιάδων», ΗΕ, Έτος Ι΄, τεύχος 105ον, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1961, σ. 996. Μάλιστα στην Αγία Μαρίνα Ιωαννίνων πρόκειται για τοιχογραφίες, έργο που απαιτεί αρκετό χρόνο. Όμως γίνεται μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, μαζί με άλλα έργα που φέρουν την ίδια χρονολογία (1892), γιατί πιθανότατα εργάζονται πολλοί μαθητευόμενοι από το εργαστήρι του Σωκράτη Ματθαίου στα Γιάννενα. Πιθανότατα κατασκευάζουν εδώ και τις εικόνες της Μηλόβιστας την ίδια εποχή και τις στέλνουν κατόπιν εκεί. Ορισμένα από τα έργα αυτά είναι σαφώς κατώτερης τέχνης, γεγονός που επιβεβαιώνει τα ανωτέρω, ότι δηλαδή είναι έργα μαθητευομένων. Αυτό διαπιστώνουμε και στο Βοτονόσι, όπου οι εικόνες του Δωδεκαόρτου στο τέμπλο είναι σαφώς κατώτερης τέχνης από τις Δεσποτικές στο ίδιο τέμπλο.

Η συμμετοχή στην εργασία και μαθητευομένων, διαπιστώνεται και από το ότι αναλαμβάνουν να ολοκληρώσουν και να παραδώσουν στους Γεωργάνους Τσαρκοβίστας μέσα σε πέντε μήνες, την αγιογράφιση των εικόνων, το χρύσωμα του τέμπλου και τις τοιχογραφίες. Σε συμφωνητικό των αγιογράφων με την εκκλησιαστική επιτροπή διαβάζουμε: «Οι ρηθέντες ζωγράφοι (σ.σ. Σωκράτης Ματθαίου και Νικόλαος Ιω. Παπακωστής, ο οποίος είναι εγγονός του Ματθαίου από θυγατέρα και άρα ανιψιός του Αποστόλου και Σωκράτη) οφείλουν να αρχίσωσι από τούδε την εργασίαν των (σ.σ. 5 Μαρτίου 1906) και κατ' αρχάς μεν θα ζωγραφίσωσι εν Ιωαννίνοις τας Δεσποτικές και λοιπάς εικόνας ... Κατόπιν οφείλουν οι ρηθέντες ζωγράφοι και δη εντός του Απριλίου μηνός του τρέχοντος έτους να μεταβώσιν επί τόπου εις Γεωργάνον και εκτελέσωσι τας τοιχογραφίας και πάσας τας λοιπάς εργασίας όσαι λεπτομερώς άνω εγράφησαν τας οποίας υποχρεούνται

να αποπερατώσωσιν εντελώς μέχρι της πρώτης του προσεχούς μηνός Αυγούστου ενεστώτος έτους 1906 (σ.σ. 15 Αυγούστου θα γίνονταν τα εγκαίνια της εκκλησίας)», Γεωργίου Παϊσίου, ιερέως, «Αγιογραφία και αγιογράφοι των Χιονιάδων», Η.Ε., Έτος ΙΑ΄, τεύχος 117, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1962, σ. 413-415

⁹ Γεωργίου Παϊσίου, ιερέως, «Αγιογραφία και αγιογράφοι των Χιονιάδων», Η.Ε., Έτος Ι΄, τεύχος 105ον, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1961, σ.998.

¹⁰ Γεωργίου Παϊσίου, ιερέως, «Αγιογραφία και αγιογράφοι των Χιονιάδων», Η.Ε., Έτος ΙΑ΄, τεύχος 117, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1962, σ. 413-415.

¹¹ Δημήτριος Γρ. Γιαννούλης, Ο Ιερός Ναός του Αγίου Γεωργίου Κομποτίου, Αθήνα 2002, σ.140-141.

¹² Οι τοιχογραφίες στην Αγία Παρασκευή Μηλόβιστας είναι έργο των Καστοριανών αγιογράφων Ντίτσου και Αβραάμ και έγιναν την ίδια εποχή, όπως μου ανέφερε ο πρόεδρος του Συλλόγου Αδερφοί Μανάκια του Μοναστηρίου των Σκοπίων Νικόλας Μπάμπου (Niko Babofski). Το όνομα του αγιογράφου Ντίτσου αναφέρει στο βιβλίο του και ο Paligora, βλέπε Св. Петка, Мало вишта, Витола 1998, σ. 55.

¹³ Βλέπε Risto Paligora, Malovishta, Bitola 2001, pg. 58-59.

¹⁴ Για το όνομα αυτού και για άλλους ξυλογλύπτες της επαρχίας Κόνιτσας βλέπε Hadjimihali Angheliki, La sculpture sur bois, Collection de «L' Hellenisme Contemporain» Serie L' Art populaire de la Grece, II, Athens 1950, σ. 18, Πολυμέρου-Καμηλάκη Αικατερίνη, «Οι ξυλογλύπτες του Τουρνόβου της Κόνιτσας», ΕΚΕΕΛ, τομ. ΚΕ΄, (έτη 1977-1980), Αθήνα 1981, σ. 290-291, Πλατάρη - Τζίμα Γ., «Διορθώσεις στη Χατζημιχάλη», Πρακτικά Γ΄ Συνεδρίου Μεσοβίτικων Σπουδών, Μέτσοβο 29-31 Αυγούστου 1997, επιμέλεια Τριαντάφυλλος Δ. Παπαζήσης, Αθήνα 2000, σ.340-342 και Τριανταφύλλου Σιούλη, Ο ξυλόγλυπτος διάκοσμος των εκκλησιών στον Ηπειρωτικό χώρο κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο και οι τεχνίτες του ξύλου (Διδακτορική διατριβή), Ιωάννινα 2001, σ. 303-306.

¹⁵ Σούρλας Ευρ., «Η Ξυλογλυπτική τέχνη στην Επαρχία Κονίτσης», ΗΕ, Έτος Η΄, τ. 57ον 1957, σ. 39-43. Επίσης Πολυμέρου - Καμηλάκη, Οι ξυλογλύπτες του Τουρνόβου, ό.π. σ. 290-295.

¹⁶ Βλέπε Hadjimihali, La Sculpture, ό.π. σ. 18 και Πολυμέρου - Καμηλάκη, «Οι ξυλογλύπτες του Τουρνόβου Κόνιτσας», ό.π. σ. 290-295 καθώς και Τριανταφύλλου

Σιούλη, «Ο ξυλόγλυπτος διάκοσμος των εκκλησιών στον Ηπειρωτικό χώρο», ό.π., σ. 309.

¹⁷ Αυτό άλλωστε διαπιστώνουμε ότι συμβαίνει και σε άλλους ναούς, όπως για παράδειγμα στο ναό Κοιμήσεως Θεοτόκου του χωριού Γεωργάνοι.

¹⁸ Γεώργιος Πλατάρης, Το Σημειωματάρι ενός Μετσοβίτη, 1871 - 1943, Αθήνα 1972' σ. 29 - 30, όπου διαβάζουμε: «1896 Σεπτεμβρίου 9, ημέραν δευτέραν, κατόπιν εντολής του Σεργίου Τζωαννοπούλου μετέβην μετά του Στεργίου Βρακά εις το Βουτονός, εις την Αγία Σωτήρα ή Μεταμόρφωσιν, όπου ετέλεσα αγιασμόν και έβαλαν το θεμέλιο της νέας εκκλησίας την οποίαν θα κτίση ο Γεώργιος Αβέρωφ διότι η πρώτη είχε εκ θεμελίων καεί. Έστω εις Μνημόσυνον».

¹⁹ Δημήτριος Γρ. Γιαννούλης, Ο Ιερός Ναός του Αγίου Γεωργίου Κομποτίου, Αθήνα 2002, σ. 140-141.

²⁰ Ίσως η επιλογή της συγκεκριμένης εικόνας να έχει να κάνει με το όνομα του ευεργέτη Γεωργίου Αβέρωφ, ο οποίος αναλαμβάνει τη χρηματοδότηση όλου του έργου.

²¹ Σε συμφωνητικό του 1906 που υπογράφει ο Σωκράτης Ματθαίου με τους επιτρόπους της εκκλησίας στους Γεωργάνους Τσαρκοβίστας, ένας από τους όρους είναι να αποδοθούν οι εικόνες με το Βυζαντινό ύφος, βλέπε Γεωργίου Παϊσίου, ιερέως, «Αγιογραφία και αγιογράφοι των Χιονιάδων», Η.Ε., Έτος ΙΑ΄, τεύχος 117, Ιωάννινα, Ιανουάριος 1962, σ. 413-415, όπου διαβάζουμε: «Αι δεσποτικάι εικόνες θα ζωγραφιθώσιν επί μουσιαμάδων, αι δε λοιπαί επί σανίδος. Το ύφος της ζωγραφίας θα είνε Βυζαντινόν».

²² Κίτσος Μακρής, ό.π., σ. 29 - 30.

²³ Βλέπε Ευριπίδου Σούρλα, «Η Αγιογραφική Σχολή Χιονιάδων», ό.π., σ. 930, ο οποίος αναφέρεται συγκεκριμένα σε ταξίδια του αγιογράφου Σωκράτη στο Άγιο Όρος, από νεαρή ηλικία. Για το ίδιο θέμα, δηλαδή τα ταξίδια Χιονιαδιτών αγιογράφων κάνει αναφορά στην εργασία του και ο ιερέας Παΐσιος, βλέπε ιερέως Γεωργίου Παϊσίου, ό.π., Έτος Θ΄, τεύχος 101ον, Σεπτέμβριος 1960, ενώ δεν διαφωνεί και ο Μακρής, βλέπε Κίτσου Μακρή, ό.π., σ. 33.

²⁴ Μακρής, ό.π., σ. 12.

Κώστας Σκούρτης

Τοιχογραφίες του 17ου αι. στα Μαστοροχώρια

Η Αγία Παρασκευή Λαγκάδας

Ι.Ν. Αγ. Παρασκευής, Λαγκάδα.

Το παρεκκλήσι της Αγ. Παρασκευής είναι ένα μικρό μονόχωρο κτίσμα με σκεπή από σχιστόπλακα, η οποία προεκτείνεται στη δυτική πλευρά σχηματίζοντας υπόστεγο, που στηρίζεται σε τρία ξύλινα υποστυλώματα. Εκεί βρίσκεται και η είσοδος του ναυδρίου. Κατά καιρούς έγιναν διάφορες επισκευές,

όπως αρμολόγημα με τσιμέντο και «επιδιόρθωση» του κυλινδρικού εξωτερικά σχήματος της κόγχης του ιερού, που πήρε επίπεδη μορφή με μικρή προεξοχή. Στο εσωτερικό έγιναν επίσης επισκευές του κατεστραμμένου σοβά και ασβεστώθηκε, αφήνοντας ανέπαφες λίγες μόνο τοιχογραφίες. Το τέμπλο, φτιαγμένο από απελέκητα ξύλα, αφήνει δύο ανοίγματα για την Ωραία Πύλη και την είσοδο στη μεριά της Πρόθεσης.

Από τον εικονογραφικό διάκοσμο διατηρούνται τα εξής τμήματα:

1. Το εξωτερικό υπέρθυρο, στο οποίο εικονίζεται η προτομή της Αγίας Παρασκευής, με απλή διακόσμηση στο εσωτερικό της καμάρας και με το ίδιο στο εξωτερικό μέρος γύρω από αυτήν, σε σχήμα πετάλου.
2. Η κόγχη του Ι. Βήματος. Χωρίζεται σε δύο ισοϋψή περίπου τμήματα, με την Παναγία, (*Η Πλατυτέρα των ουρανών*) εν προτομή ζωγραφισμένη, δεομένη, και με τον Ιησού μέσα σε στρογγυλή δόξα. Στο κάτω μέρος εικονίζονται οι εξής ιεράρχες

ζωγραφισμένοι ως τα γόνατα (από αριστερά): Ο Άγ. Γρηγόριος ο θεολόγος, ο Άγ. Βασίλειος, ο Άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο Άγ. Αθανάσιος. Ανάμεσά τους, πάνω από το φεγγίτη της κόγχης, εικονίζεται ο Ιησούς στο δισκάριο ως *Μελιζόμενος*.

3. Στη μικρή κόγχη της Πρόθεσης εικονίζεται ο Ιησούς στο θέμα η *Άκρα Ταπείνωσις*.
4. Στο μέτωπο ανάμεσα στις δύο κόγχες εικονίζεται διάκονος (πιθανότατα ο Άγιος Στέφανος).

Η κατάσταση των τοιχογραφιών είναι σχετικά καλή, μεγαλύτερες φθορές έχει η παράσταση της Πλατυτέρας στα πρόσωπα. Η τεχνοτροπία τους δείχνει ότι είναι έργα του 17ου αιώνα.

Ο Άγιος Αθανάσιος Θεοτόκου

Ο Άγιος Αθανάσιος Θεοτόκου είναι ένα μικρό μονόχωρο ξωκλήσι, διαστάσεων 3,5 μ. πλάτος και 5 μ. μήκος. Το ναύδριο δεν διατηρείται σε καλή κατάσταση, ιδιαίτερα

στο εσωτερικό του όπου έχει καταστραφεί το δάπεδο και δεν υπάρχει το τέμπλο. Από την εικονογράφηση που κάλυπτε όλους τους χώρους του, λίγα τμήματα διατηρούνται ως σήμερα, και αυτά όχι σε καλή κατάσταση. Ίσως επειδή ήταν απομακρυσμένο από το χωριό δεν επισκευάστηκαν ποτέ οι σοβάδες, και σήμερα αλλού διατηρήθηκαν σπαράγματα τοιχογραφιών, αλλού μόνο το πρώτο στρώμα σοβά με χώμα και άχυρα, και σε μεγάλα τμήματα έμεινε ακάλυπτη η λιθοδομή.

Οι τοιχογραφίες που διασώθηκαν είναι οι εξής:

1. Η κόγχη του Ι. Βήματος. Η Παναγία Πλατυτέρα, εν προτομή, δεομένη, καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του χώρου και στη μέση εικονίζεται ο Χριστός σε στρογγυλή και ακτινωτή

Ι.Ν. Αγ. Αθανασίου, Θεοτόκος (1624)
(φωτ. Β. Παπαγεωργίου)

δόξα. Στο κάτω μέρος και μέσα σε διακοσμητικά πλαίσια που σχηματίζουν μικρά προσκυνητάρια, εικονίζονται σε αρκετά μικρότερη κλίμακα οι εξής ιεράρχες (από αριστερά): Ο Άγ. Αθανάσιος, ο Άγ. Βασίλειος, ο Άγ. Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο Άγ. Γρηγόριος ο θεολόγος.

2. Η κόγχη της Πρόθεσης, στην οποία εικονίζεται ο Χριστός και επιγράφεται *Η Αποκαθήλωσις*.
3. Στον κυρίως ναό, ολόσωμη απεικόνιση του Αγ. Αθανασίου Αλεξανδρείας.
4. Φθαρμένη επιγραφή στο χώρο του Ιερού, στην οποία αναγράφεται:
 «(ΔΕ)ΗΣΙΣ ΤΟΥ (ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ) ΘΕΟΥ ΠΑΠΑ...ΓΙ ΓΙΕΡΕΟΣ ...ΤΕΝΚ-
 NON ... ΔΗΜΟΙΤΡΙΟΥ ΕΤΗ ΑΧΚΔ (=1624)»

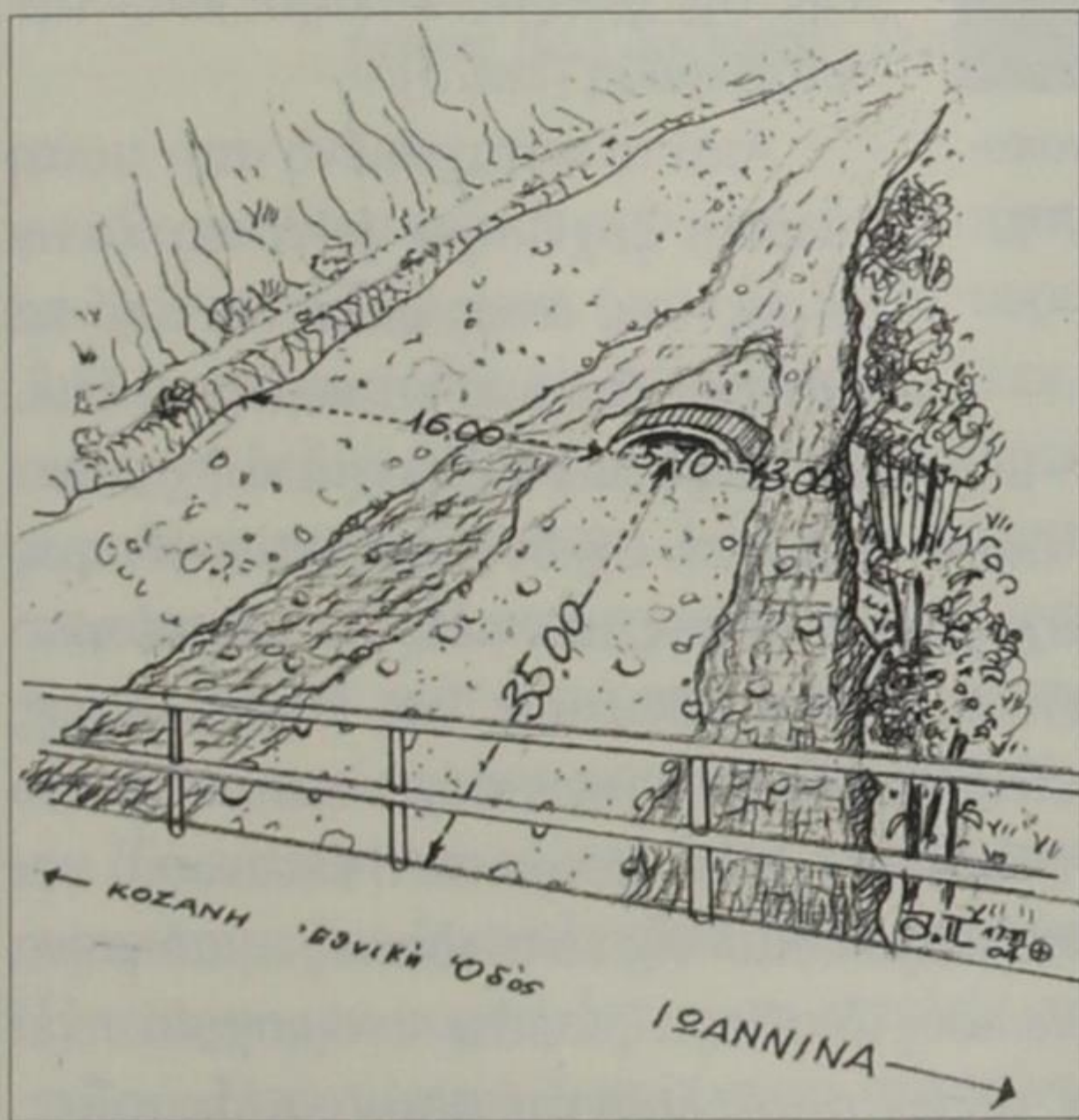
*Ι.Ν. Αγ. Νικολάου,
 Χιονιάδες.*

Στα χωριά του Δήμου Μαστοροχωρίων διασώθηκαν ελάχιστα δείγματα της εικονογραφικής τέχνης του 17^{ου} αιώνα. Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί ένα μοναδικό τμήμα που απέμεινε από την παλιά εικονογράφηση του παρεκκλησίου του Αγίου Νικολάου Χιονιάδων. Πρόκειται για ολόσωμη τοιχογραφία μικρών διαστάσεων στο Ιερό, η οποία διατηρείται σε καλή κατάσταση και απεικονίζει τον Άγ. Στέφανο. Ο μικρός ναός έχει επισκευαστεί, γιατί αντιμετωπίζει πρόβλημα λόγω του εδάφους που ξεκόβεται. Κατά την παράδοση κάποτε ήταν ο κεντρικός ναός του χωριού.

Οι τρεις μικροί ναοί που διατηρούν δείγματα της τέχνης του 17ου αιώνα έγιναν από διαφορετικούς τεχνίτες, καθώς διακρίνεται διαφορά στο ύφος της εργασίας τους, στο σχέδιο κ.λπ. Της ίδιας εποχής φορητή εικόνα ανυπόγραφη και αχρονολόγητη υπάρχει στους Χιονιάδες και έτσι συνάγεται ότι η εικονογραφική τέχνη ασκήθηκε στην περιοχή των Μαστοροχωρίων, το πιθανότερο από παλαιότερους Χιονιαδίτες ζωγράφους, πολύ πριν από το πρώτο γνωστό έργο που φιλοτεχνήθηκε από Χιονιαδίτη και είναι χρονολογημένο (1747) και ενυπόγραφο.

Αργύρης Π.Π. Πετρονώτης*
Οικοδόμος

Το ξεχωμένο γεφύρι στην κοίτη του Βουρκοπόταμου Μόλιστας

Εικ. 1. Σκαρίφημα τοπογραφικό της αποκαλυφθείσας γέφυρας Βουρκοποτάμου, στα ανάντη Εθνικής Οδού Ιωαννίνων-Κοζάνης (σχέδιο Α.Π. βάσει μετρήσεων Βασ. Σκούρτη, Σεπτ. 2003).

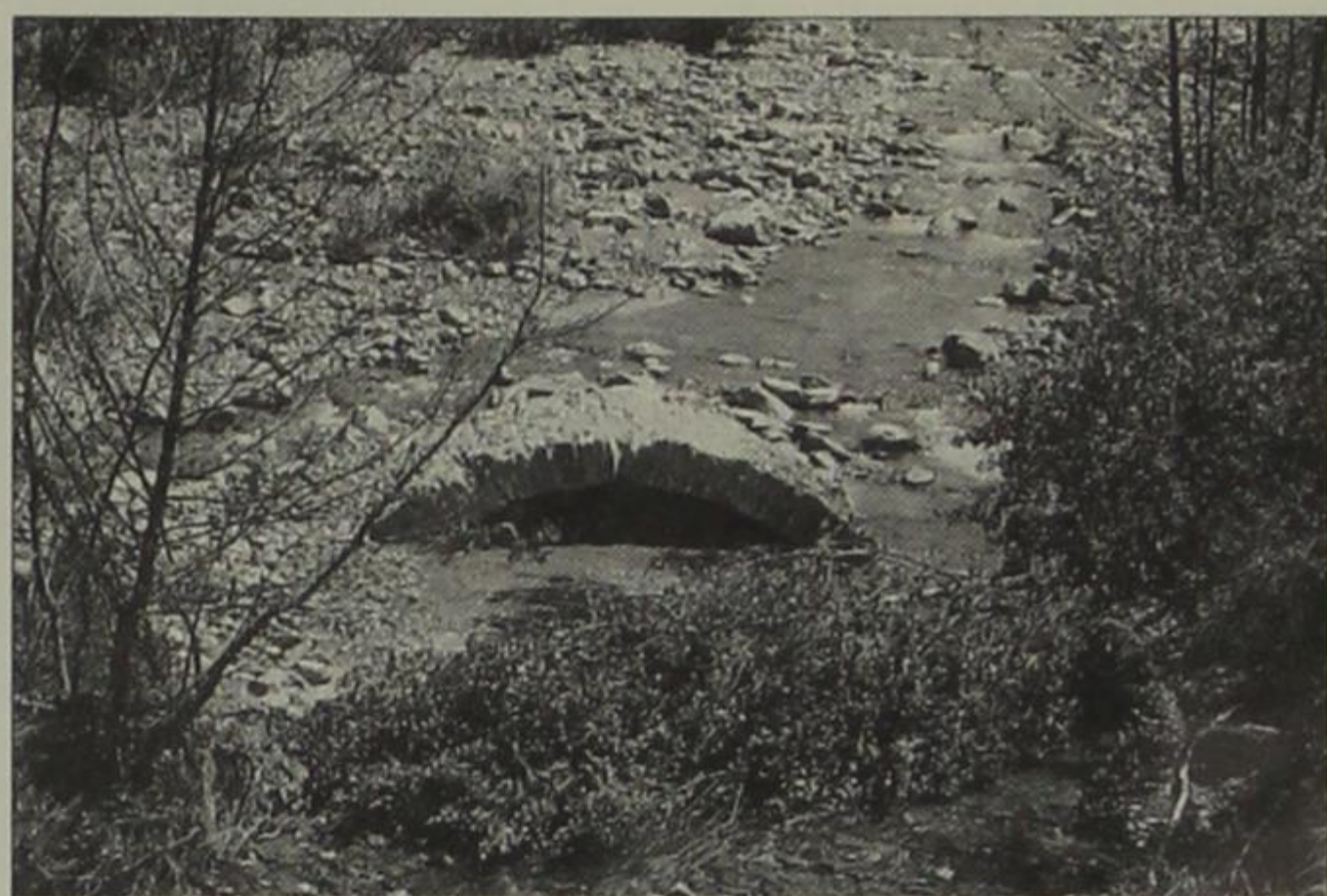
αποκαλύφτηκε το εξεταζόμενο γεφύρι λίγο καιρό πριν, βρίσκεται σήμερα και είναι ορατό από τη βορειοδυτική (προς τα Μαστοροχώρια) άκρη της σύγχρονης γέφυρας (εικ. 2).

Ο Βουρκοπόταμος είναι ένας παραπόταμος του Σαραντάπορου, παραπόταμος που κατεβαίνει από το όρος Σμόλικας (2.637 μ.) περνώντας από το χωριό Αγία Παρασκευή (πριν Κεράσοβο) και την κοινοτική περιοχή Μόλιστας, ιδιαίτερα του Γανναδιού.

Το γεφύρι που εξετάζουμε βρίσκεται δίπλα στη μεγάλη σύγχρονη γέφυρα πάνω στον Βουρκοπόταμο και κοντά στο χιλιομετρικό δείκτη 81 της εθνικής οδού Ιωαννίνων - Κοζάνης, 16 δε χιλιόμετρα βόρεια της Κόνιτσας προς τα Μαστοροχώρια. Απέχει ακριβώς 35 μ. από την οδική γέφυρα προς τα ανάντη, 16 μ. από τη δεξιά όχθη του Βουρκοπόταμου προς τα βορειοδυτικά και 3 μ. από την αριστερή παρυφή της εκεί τοπικής βαθείας κοίτης¹ προς τα νοτιοδυτικά (εικ. 1). Μέσα λοιπόν σ' αυτήν την κοίτη

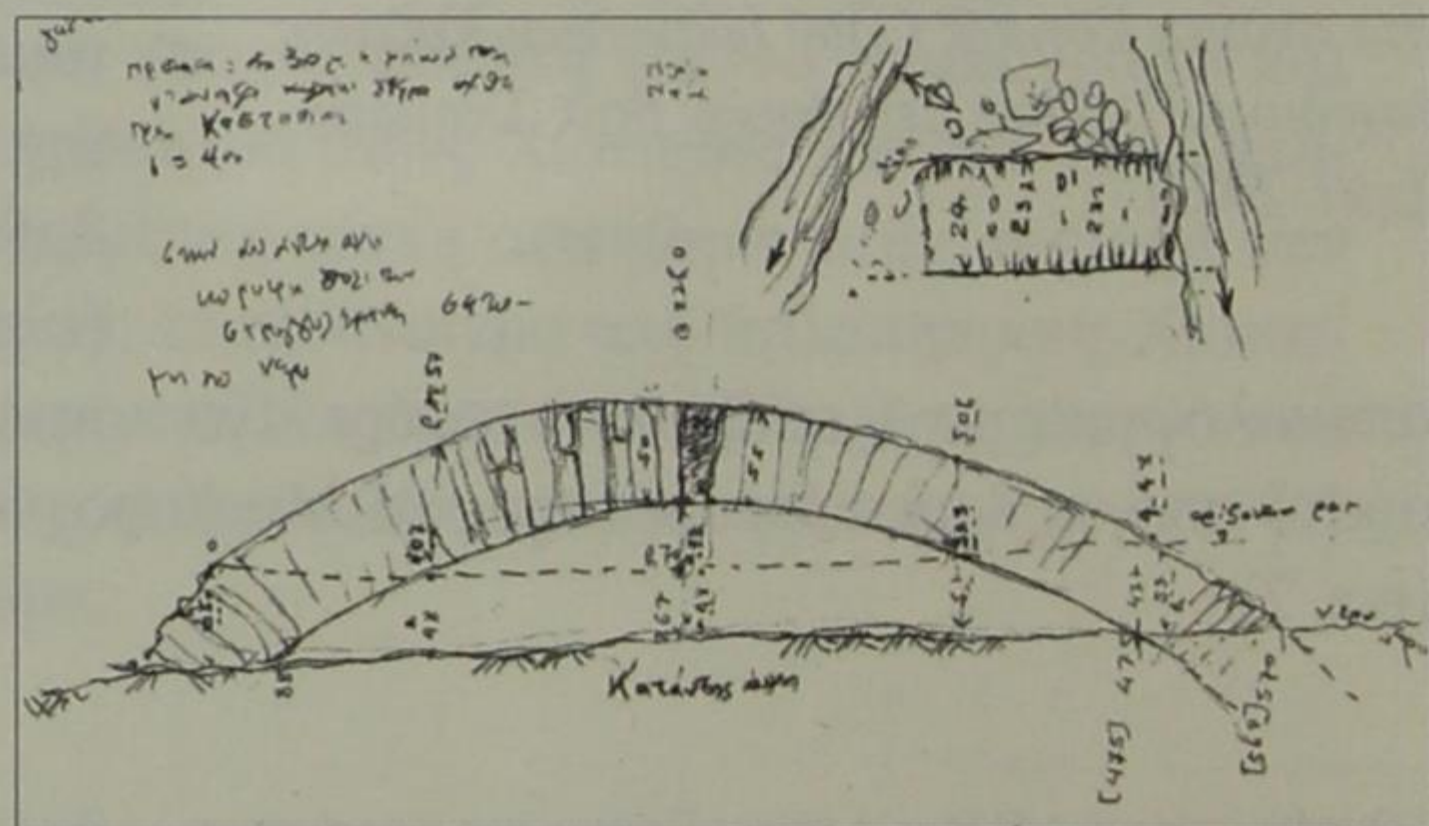
* Ο καθηγητής του Α.Π.Θ. κ. Αργύρης Πετρονώτης, αρχιτέκτονας – ο ίδιος θεωρεί τον εαυτό του οικοδόμο – με προθυμία έκανε τη λεπτομερή μελέτη και τα σχέδια για το περιοδικό μας. Τον ευχαριστούμε. Σ.Ε.

¹ Βαθεία κοίτη, όχι «βαθεία», χαρακτηρίζεται η μόνιμη σταθερή κοίτη ποταμού, σε αντίθεση με την πλημμυρική κοίτη, τη μέγιστη πιο πλατειά «ποταμιά» που μπορεί να φτάσει το πλημμυρισμένο ποτάμι.

Εικ. 2. Άποψη αποκαλυφθείσας γέφυρας Βουρκοποτάμου από σύγχρονη γέφυρα (φωτο: Βασ. Σκούρτης, Σεπτ. 2003).

4). Ενώ από τα ανάντη η όψη του κρύβεται εν μέρει από σωρευθέντα βράχια και χαλίκια (εικ. 5). Η κορυφή της καμάρας υψώνεται από το υπάρχον, σχεδόν οριζόντιο, έδαφος προς τα κατάντη μόλις 1,25 μ. (εικ. 6). Το πάχος της καμάρας, που μετράμε στο μέτωπο του τόξου είναι 0,55 μ. και το εσωράχιον υψώνεται από το έδαφος 0,70 μ. Το μέτωπο της καμάρας έχει φθαρεί κατά τόπους, το δε «κλειδί» προς τα κατάντη έχει καταπέσει (το κενό μάλιστα που άφησε το «κλειδί», το σφηνωτό κενό κάτω μετριέται 8 εκτατοστά και πάνω 20). Προς τα ανάντη η καμάρα και τα «καμαρολίθια» της είναι ιδιαίτερα μαδημένα («μουτεμένα» πυρσογιαννίτικα), καθώς επάνω τους ιδιαίτερα ξεσπάνε τα ορμητικά νερά του ποταμού το χειμώνα. Τα μέτωπα των τόξων αποτελούνται από ανισόφαρδες, μάλλον στενές, κατά κανόνα μονοκόμματες πέτρες («καμαρολίθια», τοξόλιθοι) από υλικό πλακωτό, που δεν χρειάζονταν μεγάλη λάξευση και έδινε καθαρό (σχεδόν λείο) πρόσωπο (εικ. 7). Τα «καμαρολίθια» δεν έχουν πάντοτε το ίδιο μήκος και δεν βρίσκονται, δεν πρέπει να βρίσκονται, στην αρχική τους θέση. Να υποθέσουμε άραγε κάποια παραμόρφωση; – είναι το πιο πιθανό. Εν πάση περιπτώσει η γραμμή του εσωραχίου του τόξου δεν εμφανίζεται τώρα εντελώς γεωμετρικά ομαλή.

Εικ. 3. Σκαρίφημα επιτόπιας αποτύπωσης γέφυρας Βουρκοποτάμου (Α.Π. 13 Αυγούστου 2003 σε συνεργασία Γιάννη Περώνη).

Την ύπαρξη της αναφανείσας γέφυρας μου γνώρισε ο Βασίλης Παπαγεωργίου, Πυρσογιαννίτης, και ο ίδιος μου ζήτησε να τη μελετήσω. Την ακριβή της θέση μου έδειξε ο μαστρο-Γιάννης Περώνης, επίσης Πυρσογιαννίτης, την 13η Αυγούστου 2003. Το πρωινό εκείνης της ημέρας κάναμε μαζί την αποτύπωση (εικ. 3).

Από το καταχωμένο στην κοίτη γεφύρι ξεχώθηκε μόνο το πάνω μέρος του, όπως φαίνεται από τα κατάντη (από το κάτω μέρος) (εικ.

Εικ. 4. Κατάντης όψη γέφυρας Βουρκοποτάμου (φωτο: Βασ. Σκούρτης, Σεπτ. 2003).

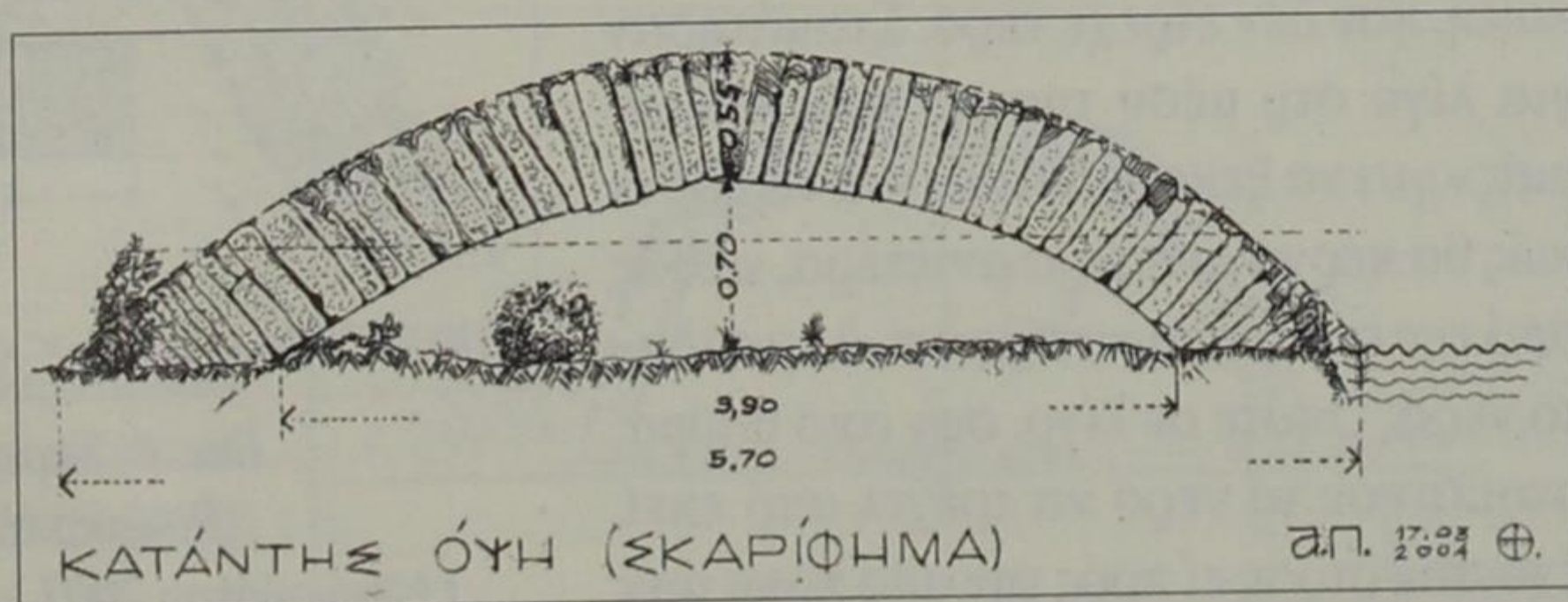

Εικ. 5. Ανάντης όψη γέφυρας Βουρκοποτάμου (φωτο: Βασ. Σκούρτης, Σεπτ. 2003).

Το μέγιστο μήκος του γεφυριού σήμερα, όσο βέβαια αναδύεται από την κοίτη, μετρήθηκε 5,70 μ. (εικ. 6 και 8). Το δε τωρινό φαινομενικό άνοιγμά του (η χορδή) είναι 3,90 μ. με ύψος (βέλος), όπως είπαμε, 70 εκ. Το πλάτος της γέφυρας κυμαίνεται ελαφρά: προς τη δεξιά (ως προς τη ροή του νερού) άκρη της είναι 2,40 μ., στη μέση 2,37 μ. και προς την άλλη άκρη 2,32 μ. Η μείωση οφείλεται στη φθορά του υλικού από τα ορμητικά νερά. Η υπάρχουσα επιφάνεια της γέφυρας που ταυτίζεται με το εξωράχιον της καμάρας της, παρά την απόπλυσή της τόσων χρόνων, σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση χάρη στην προσεγμένη κατασκευή (εικ. 9).

Το μέτωπο του τόξου, όπως παρατηρήσαμε, δεν παρουσιάζει γραμμική γεωμετρική αρτιότητα: έτσι δυσκολευόμαστε να κρίνουμε με βεβαιότητα σε τι είδους καμπύλη ανήκει. Η υπάρχουσα μορφή δεν είναι εντελώς ασύμβατη με τα χαρακτηριστικά *ισλαμίζοντος* τόξου. Πραγματικά διαφαίνεται στο κέντρο του εσωράχιου μια αιχμή προς τα πάνω (εικ. 7). Όμως αυτή μπορεί να είναι επιφανειακή εντύπωση εξαιτίας της έλλειψης εκεί του «κλειδιού» του τόξου. Εάν στη λίγο πιθανή περίπτωση το τόξο ήταν *ισλαμίζον*, δυσκολεύεται ο μελετητής να προσδιορίσει τη στάθμη των γενέσεων της καμάρας (εικ. 10). Το πιθανότερο είναι η καμάρα του γεφυριού να ήταν ημικυκλική («στο μερκέζι», μαστόρικα πυρσογιαννίτικα). Στην περίπτωση αυτή ο εγγύτερος κύκλος θα είχε ακτίνα 2,85 μ. και διάμετρο το αντίστοιχο ημικυκλικό τόξο 5,70 μ. (εικ. 11).

Εικ. 6. Αρχιτεκτονικό σκαρίφημα γέφυρας Βουρκοποτάμου. Κατάντης όψη (Α.Π. αποτύπωση 13 Αυγούστου 2003, σχεδίαση 17 Μαρτίου 2004).

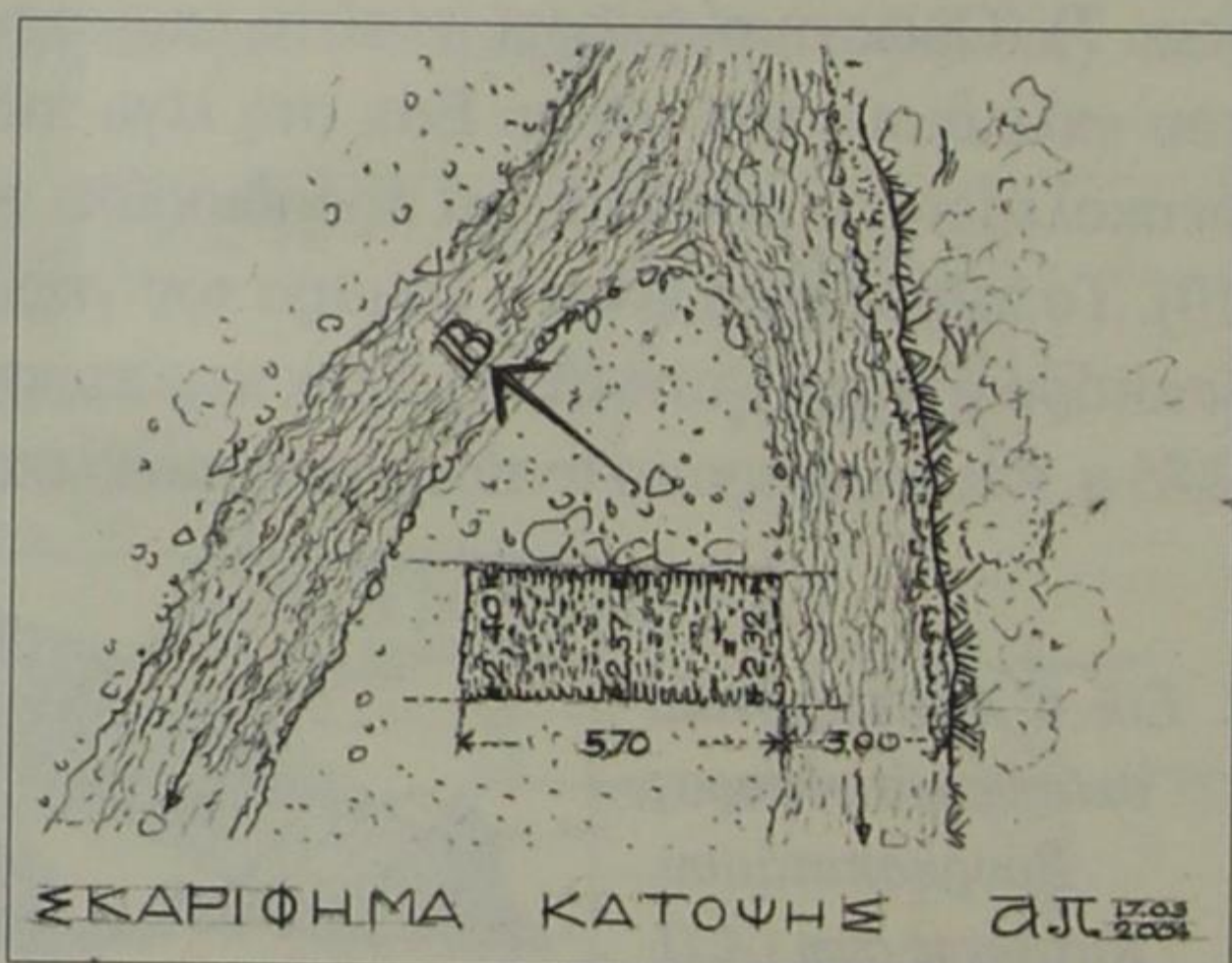

Εικ. 7. Αντιπροσωπευτικό δείγμα τοξολίθων κατάντη μετώπου γέφυρας Βουρκοποτάμου (φωτοθήκη Α.Π.: φιλμ φ.02.XI/03VIII-1, αριθμ. 31 της 13ης Αυγούστου 2003).

Οι παλιοί, ούτε οι μάστοροι, ούτε οι Κυρατζήδες, δεν έκαναν ποτέ λόγο για κάποιο τέτοιο γεφύρι. Ο Γιάννης Περώνης γνώρισε ανθρώπους γεννημένους στα 1870 και στα 1860. Και όμως κανείς απ' αυτούς ούτε το θυμόταν, ούτε είχε ακούσει ποτέ τίποτα από τους παλαιότερους. Περιηγητές δεν κάνουν μνεία του γεφυριού, ούτε και οι νεότεροι συγγραφείς που ερευνούν την τοπική ιστορία, όπως ο Χαρίλαος Γκούτος, Μόλιστα.

Ας σημειωθεί ότι η παράδοση έχει διασώσει μια ενδιαφέρουσα, ασυνήθιστη παλαιά ιστορία -πάντως περιόδου που δεν υπήρχε γέφυρα στο Βουρκοπόταμο. Την είδηση οφείλω στον πολύτιμο μαστρο-Γιάννη Περώνη. Η «ποταμιά» (η πλημμυρική κοίτη, που λέγαμε) στην περιοχή αυτή πλαταίνει γύρω στα 300 μ. Όπως τώρα έτσι και παλιά δίπλα σε κάθε όχθη του ο Βουρκοπόταμος είχε από μια βαθύτερη (βαθεία) κοίτη. Λένε λοιπόν ότι κάποτε έρχονταν χειμώνα καιρό με βροχή μερικοί από την κατεύθυνση της Κόνιτσας. Διάβηκαν εύκολα χωρίς να βραχούν την προς τα κείθε κοίτη, που δεν έτρεχε νερό. Σταμάτησαν για λίγο στη μέση της στεγνής «ποταμιάς» για να ξεκουραστούν και να δούνε πώς θα πέρασαν τώρα αντίπερα, καθώς από την εκεί κοίτη κατέβαινε «λαμπάδα» το νερό. Οπότε σε λίγο, σαν από θαύμα, σταμάτησε το νερό να τρέχει από εκεί, έχοντας στραφεί προς την από πίσω τους

Το γεφύρι στην κοίτη του Βουρκοπόταμου αποκαλύφτηκε το χειμώνα του 2002, μετά από κατακλυσμιαία ορμητική πλημμύρα. Είναι αλήθεια -λέει ο Γιάννης Περώνης- ότι, όταν γύρω στο 1968 κατασκευαζόταν η νέα μεγάλη σκυρόδετη γέφυρα της Εθνικής οδού από την εταιρεία «Κύκλος» στο Βουρκοπόταμο, φαινόταν μέσα στην κοίτη του τελευταίου ένα μικρό κομμάτι της ράχης του παλιού πέτρινου γεφυριού: όμως κανείς τότε δεν εξήγησε περί τίνος πρόκειται. Εν συνεχεία το γεφύρι ξαναχώθηκε για χρόνια.

Εικ. 8. Σκαρίφημα κάτοψης γέφυρας Βουρκοποτάμου (Α.Π. αποτύπωση 13 Αυγούστου 2003, σχέδιο 17 Μαρτίου 2004).

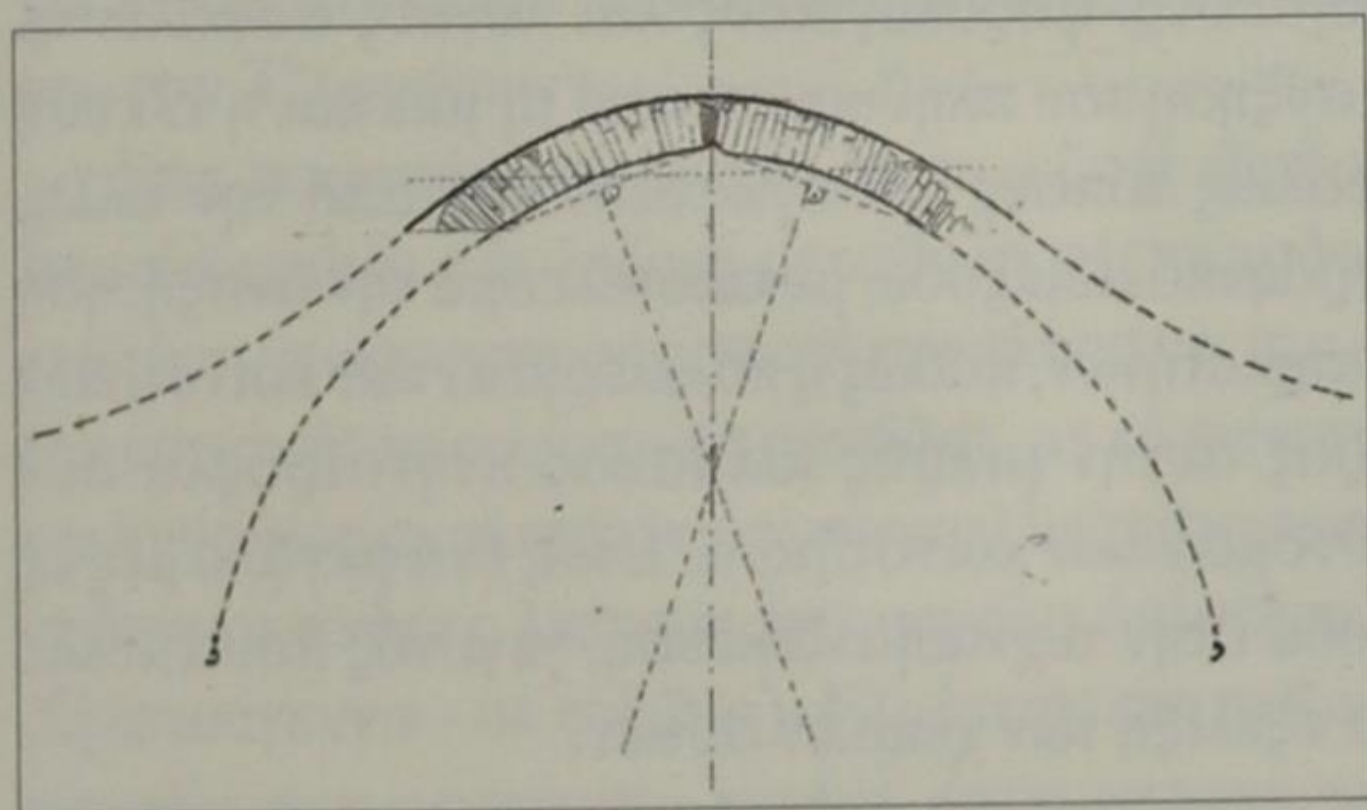
κοίτη. Λένε ότι έτσι πέρασαν χωρίς να βραχούν (αβρόχοις ποσίν) προς ετούτη τη μεριά.

Τον τελευταίο καιρό γίνονται προσπάθειες από τοπικούς και υπηρεσιακούς παράγοντες να κηρυχτεί διατηρητέο μνημείο το ξεχωμένο γεφύρι στο Βουρκοποτάμο. Έχω υπόψη μου κοινοποίηση προς το Δήμο Κόνιτσας εισήγησης για τη σχετική κήρυξη της 6ης Εφορείας Νεώτερων Μνημείων Ιωαννίνων (αρ. Πρωτ. 409 της 7-4-2003). Επίσης προγραμματίζονται εργασίες εκτροπής της κοίτης και δημιουργίας αναχώματος γύρω από το γεφύρι (βλ. σχετικό έγγραφο της παραπάνω Εφορείας, υπ. Αρ. Πρωτ. 31 της 14-1-2004, για σχετικές ενέργειες υποκινηθείσες από το Δήμο Μαστοροχωρίων και του Βασίλη Παπαγεωργίου με την από 27-12-2003 επιστολή του). Στην τελευταία περίπτωση που πραγματοποιηθεί και εκχωμάτωση περί το γεφύρι θα καταστεί δυνατή η απόκτηση περισσότερων στοιχείων γι' αυτό.

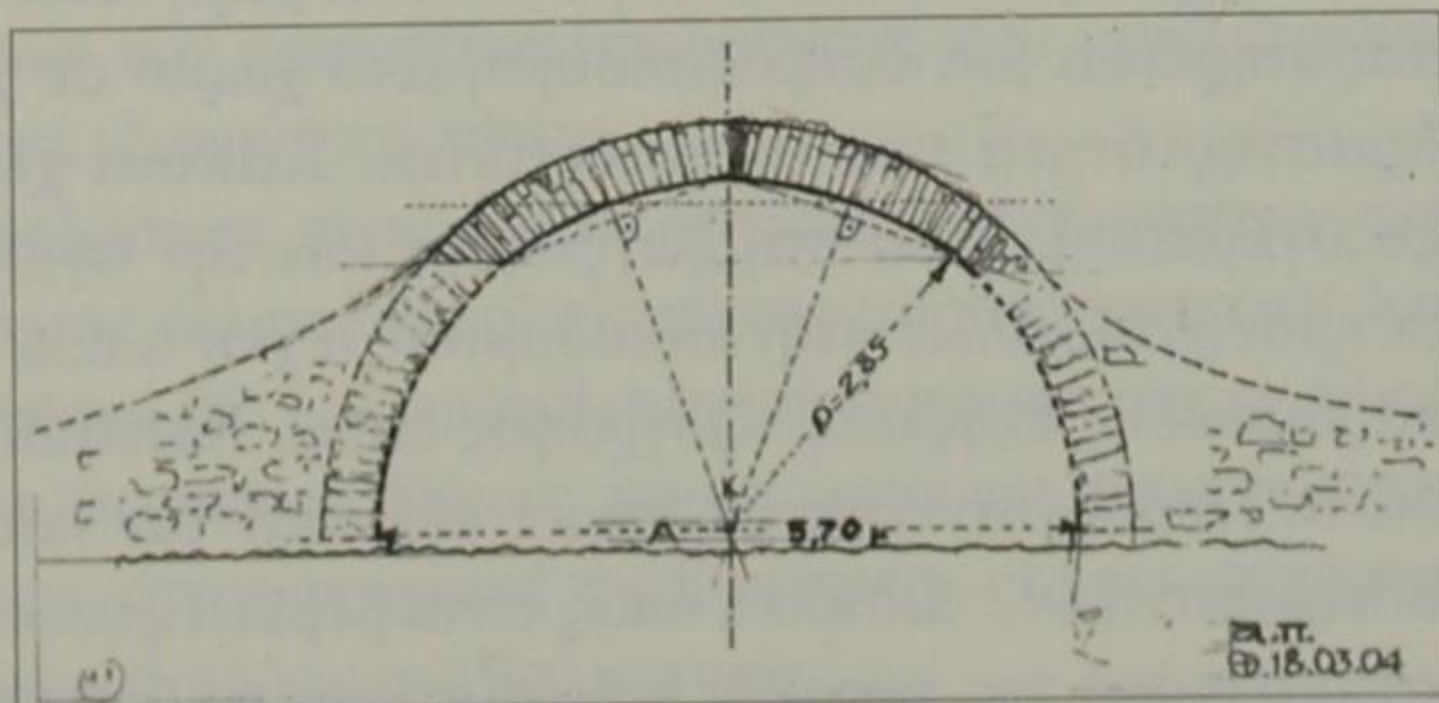
Εικ. 9. Η επιφάνεια (εξωράχιο) της καμάρας γέφυρας Βουρκοποτάμου και ο Γιάννης Περώνης (Φωτοθήκη Α.Π.: φ. 02.XI/03.VIII-1, αριθμ. 37 της 13 της Αυγούστου 2003).

Παρασκευή, 19.3.2004

Εικ. 10. Προσπάθεια χάραξης ισλαμίζοντος τόξου καμάρας γέφυρας Βουρκοποτάμου (Α.Π. 13.03.2004).

Εικ. 11. Πρόταση αναπαράστασης γέφυρας Βουρκοποτάμου με ημικυκλική καμάρα (Α.Π. 18.03.2004).

Βασίλης Νιτσιάκος

Αν. καθηγητής Κοινωνικής Λαογραφίας Παν. Ιωαννίνων

Συγγένεια και σχέσεις παραγωγής στα μπουλούκια των μαστόρων της Ηπείρου

Η διέξοδος στην τεχνική ειδίκευση στις ορεινές κοινότητες της Ηπείρου, που προηγουμένως βασίζονταν σε μια γεωργοκτηνοτροφική οικονομία αυτάρκειας, συνδέεται ιστορικά με μια οικονομική και δημογραφική στενότητα, που προέκυψε μετά τη συγκρότησή τους σε ενιαίες πληθυσμιακές οντότητες από διάσπαρτους οικισμούς διευρυμένων συγγενειακών ομάδων και την εγκατάσταση επήλυδων από άλλες κοντινές περιοχές στη συνέχεια. Συγκεκριμένα, είναι γνωστό ότι τα χωριά αυτά διαμορφώθηκαν ως συμπαγείς κοινότητες, με τη μορφή που τις ξέρουμε μέχρι τις μέρες μας, κατά τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας. Στην προηγούμενη ιστορική φάση υπήρχαν διάσπαρτοι μικρο-οικισμοί που αντιστοιχούσαν σε πατριαρχικού τύπου συγγενειακές ομάδες («φάρες» ή «ταράφια»), οι οποίες ίδρυσαν ενιαίες κοινότητες για συγκεκριμένους πολιτικούς, διοικητικούς, φορολογικούς και λόγους ασφάλειας. Με την πάροδο του χρόνου, η φυσική αύξηση του πληθυσμού από τη μια και η έλευση επήλυδων, που αναζητούσαν πιο ασφαλείς τόπους για εγκατάσταση, από την άλλη, προκάλεσαν ένα οικονομικό και δημογραφικό αδιέξοδο, με αποτέλεσμα την αναζήτηση συμπληρωματικών βιοποριστικών δραστηριοτήτων, καθώς η καλλιέργεια των κοινοτικών εκτάσεων και η συμπληρωματική προς αυτήν μικρής κλίμακας κτηνοτροφία δεν επαρκούσαν για την επιβίωση των πληθυσμών των κοινοτήτων. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος του ανδρικού πληθυσμού βρίσκει διέξοδο στην τεχνική ειδίκευση, γεγονός που έμελλε να είναι καθοριστικό για την μετέπειτα εξέλιξη των χωριών αυτών.¹

Η τεχνική αυτή ειδίκευση σε πολλά μέρη αποκτά μαζικό χαρακτήρα και μάλιστα παρατηρείται μια διαφοροποίηση από χωριό σε χωριό ως προς την ειδική τεχνική δραστηριότητα που αναπτύσσεται. Κάποια χωριά αποκτούν ειδικότητα στην ξυλογλυπτική, άλλα στη ζωγραφική και την αγιογραφία, άλλα στη χρυσοχοΐα και ασημουργία, άλλα στην οικοδομική τέχνη κ.ο.κ. Είναι γνωστή για παράδειγμα η παροιμιώδης έκφραση «ζωγράφος είσαι, Χιονιαδίτης είσαι», όπως και το ανέκδοτο ότι οι Πυρσογιαννίτες μαστόροι «έχτισαν τον κόσμο»... με τη βοήθεια βέβαια των Βουρμπιανιτών... Ωστόσο, όπως είναι βέβαια φυσικό, παρά τον επιμέρους γεωγραφικό καταμερισμό της τεχνικής εργασίας και ειδίκευσης, κυρίαρχη τεχνική απασχόληση

Πυρσογιαννίτες μαστόροι στο Αίγιο (1927), (φωτ. Μουσείο Μαστόρων).

στην Ήπειρο κατέστη, οικοδομική τέχνη, η τέχνη του μάστορα της πέτρας, που χαρακτηρίζει μάλιστα κάποιες περιοχές, όπως είναι τα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας και των Τζουμέρκων.

Στις παραπάνω περιοχές με τη ριζική έξοδο στην τεχνική ειδίκευση παρατηρείται συν τω χρόνω μια ριζική μεταβολή της οικοδομικής φυσιογνωμίας των κοινοτήτων, καθώς η γεωργοκτηνοτροφική συμπληρώνει πια την τεχνική δραστηριότητα στο πλαίσιο της εστιακής παραγωγικής μονάδας, με το γνωστό κατά φύλο καταμερισμό της εργασίας (οι γυναίκες αναλαμβάνουν την καλλιέργεια των χωραφιών και τη φροντίδα των ζώων, καθώς οι άνδρες λείπουν ένα μεγάλο διάστημα του χρόνου - από τις Απόκριες ως τα Χριστούγεννα - σε ταξίδια). Εξαιρεση στη μαζική αυτή στροφή στην τεχνική ειδίκευση αποτέλεσε η μειοψηφία εκείνη, όπου υπήρχε, των οικογενειών που διέθεταν μεγάλες γαιοκτησίες, κυρίως εκτός των ορίων των κοινοτήτων, οικογένειες που κατά κανόνα είχαν στα χέρια τους και την πολιτική εξουσία του τόπου.

Η ανάπτυξη των τεχνικών επαγγελμάτων, πέρα από το γεγονός ότι έχει καταγραφεί ως σημαντική συμβολή στην εξέλιξη της ελληνικής λαϊκής τέχνης, χαρακτήρισε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα τον κοινωνικό βίο και την πολιτισμική έκφραση των εν λόγω κοινοτήτων, με απόγειο το 18ο και 19ο αιώνα. Κάμψη του φαινομένου παρατηρείται μόλις στα τέλη του 19ου αι. με τη γενικότερη παρακμή της βιοτεχνίας και την αρχή της αποσύνθεσης του ευημερούντος ορεινού χώρου της Βαλκανικής.²

Μπορούμε να πούμε ότι η μετάβαση στην τεχνική ειδίκευση σήμανε μια ριζική ανασυγκρότηση των τοπικών κοινωνιών, καθώς η νέα δραστηριότητα οργανώθηκε σε συσσωματώσεις με ιδιαίτερη δομή και ιεραρχία, με συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας, με δικούς τους κώδικες αξιών ακόμα και με δική τους συνθηματική γλώσσα, τα γνωστά «κουδαρίτικα» (κουδαραίοι - μαστόροι). Παρότι οι συσσωματώσεις αυτές, γνωστές ως «μπουλούκια», στηρίζονται σε σχέσεις συγγένειας, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι συνιστούν μια μορφή μετάβασης σε συμβασιακές μορφές παραγωγικών σχέσεων, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για την εξέλιξη των κοινοτήτων, για το μετασχηματισμό τους.

Να δούμε πιο αναλυτικά, λοιπόν, τη δομή και τη λειτουργία των συσσωματώσεων αυτών, για να καταλάβουμε καλύτερα το ρόλο τους στη συγκρότηση και εξέλιξη ευρύτερων κοινωνικών δομών και των μετασχηματισμών τους σε επίπεδο κοινότητας.

Κάθε μπουλούκι συγκροτείται υπό την ηγεσία ενός πρωτομάστορα και περιλαμβάνει μαστόρους και παιδιά-βοηθούς (τσιράκια), που συνήθως αλλά όχι αναγκαστικά συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς συγγένειας. Ο πρωτομάστορας διαθέτει ένα «κεφάλαιο» υλικό και συμβολικό, με βάση το οποίο έχει τη δυνατότητα να κάνει το ταξίδι, να αναλάβει δουλειές και να προσελκύσει συνεργάτες που αναζητούν απασχόληση. Το υλικό «κεφάλαιο» συνίσταται στα απαραίτητα ζώα για τις μετακινήσεις και τις μεταφορές, τα εργαλεία (βαριά, λουστό, φτιάρια, κασμάδες κ.λπ.) και κάποια χρήματα για τις ανάγκες του ταξιδιού ή ό,τι άλλα έξοδα απαιτούνταν. Το συμβολικό συνίστατο βασικά στις γνωριμίες και τις διασυνδέσεις τόσο με οθωμανούς εκπροσώπους της εξουσίας, όσο και με τις τοπικές ηγεσίες των κοινοτήτων όπου έκλειναν τις δουλειές. Ο πρωτομάστορας ήταν ο γενικός διαχειριστής των κοινών υποθέσεων της συσσωμάτωσης, αυτός είχε το «κουμάντο» των οικονομικών, έκλεινε τις συμφωνίες, κρατούσε όλους τους λογαριασμούς, είχε τον απόλυτο έλεγχο πάνω στις εργασίες και την εξουσία ακόμα και να διακρίνει τους μαστόρους σε κατηγορίες. Οι μάστορες χωρίζονταν σε πρώτη και δεύτερης κατηγορίας. Στην πρώτη κατατάσσονταν όσοι θεωρούνταν ικανοί να χτίζουν τοίχους αλλά κι αυτοί συχνά διακρίνονταν σ' αυτούς που έχτιζαν από έξω, που ήταν οι καλύτεροι, και σ' αυτούς που έχτιζαν από μέσα. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκαν «παρακεντέδες», όσοι δηλ. απασχολούνταν σε περισσότερο βοηθητικές δουλειές και στα νταμάρια. Τελευταίοι στην ιεραρχία της παρέας ήταν τα παιδιά, που χρησιμοποιούνταν ως «τσιράκια», δηλ. για θελήματα και απλές βοηθητικές εργασίες. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όταν αμείβονταν, συνήθως ο μισθός ήταν ίσος με αυτόν που υπολόγιζαν για κάθε ζώο.

Το ξεκαθάρισμα των λογαριασμών γινόταν από τον πρωτομάστορα. Αφαιρούνταν από το γενικό ποσό τα έξοδα, το μερίδιο που αναλογούσε σε εργαλεία και στα ζώα και στα παιδιά και ό,τι απόμεινε μοιραζόταν στους μαστόρους.³

Πυρσογιαννίτες μαστόροι στους Ρουμπάτες Πωγωνίου (1929), (φωτ. Μουσείο Μαστόρων).

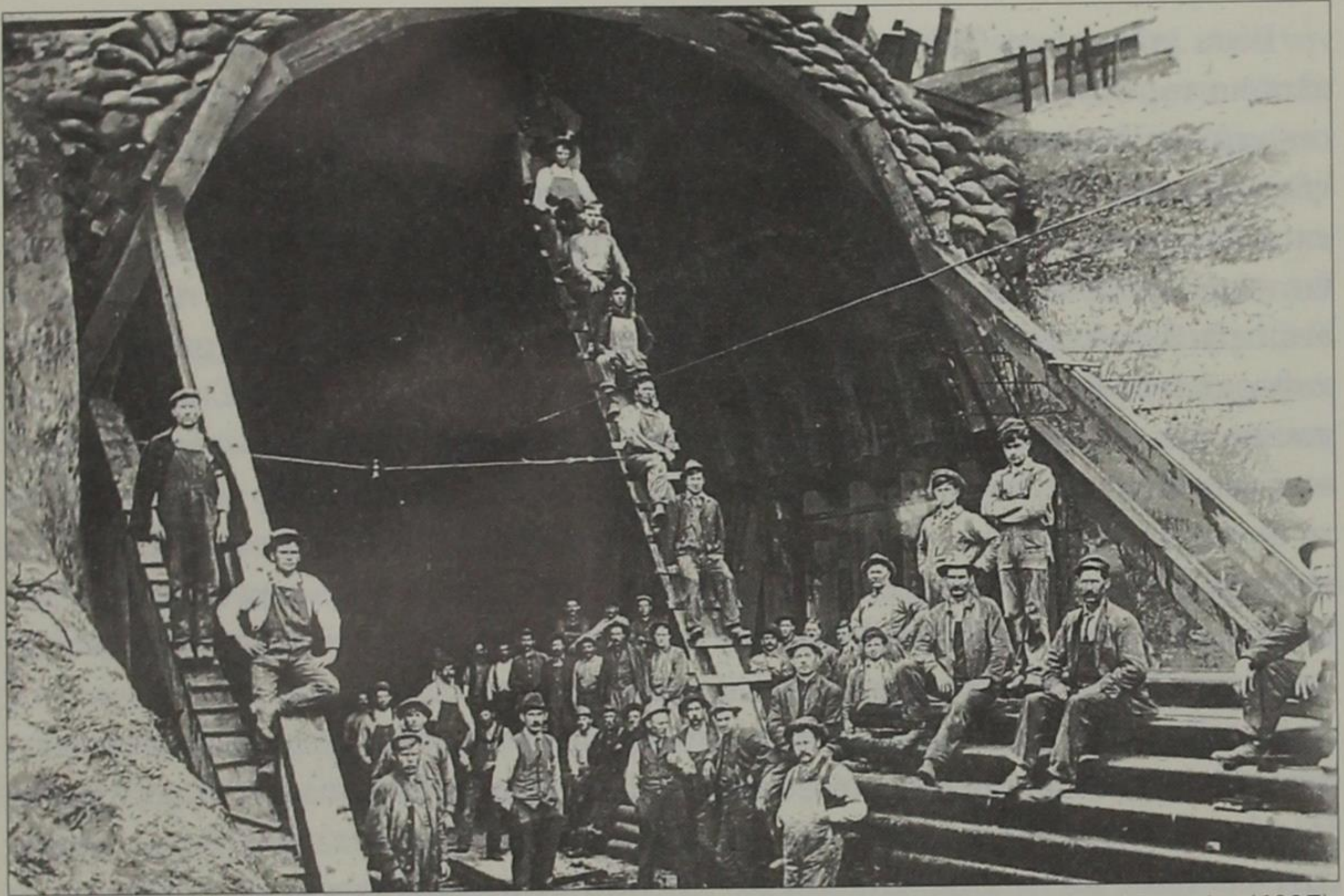
Τα μπουλούκια συγκροτούνται κατά βάσιν από μαστόρους της ίδιας κοινότητας και ο βασικός τους πυρήνας αποτελείται συνήθως από πρόσωπα που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς συγγένειας. Ο κοινωνικός χώρος λοιπόν από τον οποίο ένας πρωτομάστορας «στρατολογεί» συνεργάτες είναι η κοινότητα, η οποία δεν είναι παρά ένας σχηματισμός που απαρτίζεται από διευρυμένες συγγενειακές ομάδες, οι οποίες αποτελούν και εστιακές μονάδες. Συνεπώς, παρότι το μπουλούκι αποτελεί συντεχνιακή συσσωμάτωση συμβασιακού χαρακτήρα, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη συγγένεια. Έχει εκφραστεί μάλιστα η άποψη, με βάση στατιστικά δεδομένα της δεκαετίας του 1920 από το χωριό Καστάνιανη Κόνιτσας, ότι η παρουσία της πολυπυρηνικής οικογένειας οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι ομάδες συνεργασίας των μαστόρων συγκροτούνταν με βάση τη συγγένεια, αλλά και άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες ευνοούνταν από τέτοιου είδους συνεργασίες, με αποτέλεσμα να καθυστερεί η διάσπαση των οικογενειών κορμού και να δημιουργούνται από αυτόν τον κύκλο ανάπτυξης αυτά τα διευρυμένα νοικοκυριά.⁴

Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι το μπουλούκι συνιστά έναν επαγγελματικό συμβασιακό σχηματισμό, που βασίζεται στη συγγενειακή ομάδα αλλά ταυτόχρονα την υπερβαίνει, διαμορφώνοντας ένα ενδιάμεσο επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης. Αυτό το επίπεδο

κοινωνικής οργάνωσης, που προκύπτει σαφώς από τις ανάγκες οργάνωσης της εργασίας των μαστόρων σε συλλογικό επίπεδο, μπορούμε να πούμε, υιοθετώντας μια εξελεγκτική θεώρηση των πραγμάτων, ότι εκφράζει ιστορικά και η δυνατότητα μετάβασης από συγγενειακές σε συμβασιακές μορφές οργάνωσης της παραγωγικής δραστηριότητας σε αγροτικές κοινότητες όπου εμφανίζονται φαινόμενα διαφοροποίησης.

Προεκτείνοντας πιο θεωρητικά τη σκέψη μας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή η μετάβαση εκφράζει την αρχή της αποδέσμευσης των οικονομικών σχέσεων από τις κοινωνικές και μάλιστα από το πλαίσιο εκείνο των ιδιαίτερα φορτισμένων από ηθική άποψη σχέσεων συγγένειας. Σύμφωνα με τη θεωρία της οικονομικής ανθρωπολογίας η ενσωματωμένη οικονομία (embedded economy) μετατρέπεται σε ανεξάρτητη (disembedded economy), γεγονός που σηματοδοτεί και τη μετάβαση από την παραδοσιακή στη σύγχρονη οικονομία και κοινωνία. Σε μια ιδεατή παραδοσιακή κοινωνία οι οικονομικές σχέσεις είναι πλήρως ενσωματωμένες στις κοινωνικές, ενώ σε μια ιδεατή νεωτερική κοινωνία η οικονομία είναι απολύτως αυτόνομη από κοινωνικές ή άλλες δεσμεύσεις, μιλάμε ουσιαστικά για την οικονομία της ελεύθερης αγοράς.

Το ζήτημα της συγγένειας και του ρόλου της στις σχέσεις παραγωγής υπήρξε κεντρικό στην ανθρωπολογική θεωρία και μάλιστα αποτέλεσε σημείο αιχμής της κριτικής που ασκήθηκε στο μαρξισμό σε ό,τι αφορά τον υποτιθέμενο καθοριστικό ρόλο της οικονομίας. Θυμίζω εδώ την παρέμβαση της μαρξιστικής ανθρωπολογίας και του M. Godelier προσωπικά, ο οποίος προσπάθησε να απαντήσει στις κριτικές με βάση τα γραπτά του ίδιου του Μαρξ, στα οποία προσδιορίζει την ύπαρξη μιας ιεραρχίας ανάμεσα στις λειτουργίες και τις δομικές αιτιακές σχέσεις, δίχως να προδικάζει το είδος των δομών που αναλαμβάνουν κάθε φορά να επιτελούν συγκεκριμένες λειτουργίες. Με άλλα λόγια ο Godelier, εφαρμόζοντας μια συγκεκριμένη ανάγνωση των γραπτών του Μαρξ, υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε να διακρίνουμε άμεσα στον ορατό ιστό των κοινωνικών σχέσεων την ακριβή θέση των σχέσεων παραγωγής. Ως εκ τούτου, υπογραμμίζει ότι ο Μαρξ δεν πρότεινε ένα δόγμα για το τι πρέπει μια για πάντα να συνιστά την υποδομή και τι το εποικοδόμημα. «Δεν απέδωσε εκ των προτέρων μια αμετάβλητη μορφή, περιεχόμενο και θέση σε αυτό που μπορεί να λειτουργήσει ως σχέση παραγωγής. Αυτό που πρότεινε είναι μια διάκριση των λειτουργιών και μια ιεράρχηση της αιτιότητας των κοινωνικών δομών σε ό,τι αφορά τη λειτουργία και την εξέλιξη των κοινωνιών. Δεν τίθεται λοιπόν θέμα να αρνηθούμε εν ονόματι του Μαρξ, όπως κάνουν μερικοί μαρξιστές, να τοποθετήσουμε τις παραγωγικές σχέσεις στο επίπεδο λ.χ. των συγγενειακών σχέσεων, ούτε πάλι να θεωρήσουμε το γεγονός αυτό αντίρρηση ή ακόμη ανασκευή του Μαρξ, όπως κάνουν μερικοί λειτουργιστές ή δομιστές. Θα πρέπει λοιπόν να προχωρήσουμε πέρα από τη μορφολογική ανάλυση των κοινωνικών δομών και να αναλύσουμε τις λειτουργίες και τους μετασχηματισμούς

Μαστόροι από τα χωριά μας στα έργα σιδηροδρόμων στο Ντιτρόιτ (1927),
(φωτ. Μουσείο Μαστόρων)

αυτών των λειτουργιών και αυτών των δομών».⁵

Σύμφωνα με την παραπάνω τοποθέτηση, στις κοινωνίες όπου η συγγένεια παίζει κυρίαρχο ρόλο, αυτό συμβαίνει επειδή ακριβώς οι σχέσεις συγγένειας λειτουργούν ως σχέσεις παραγωγής. Συνεπώς δεν αναιρείται η βασική θέση ότι σε τελική ανάλυση αυτό που καθορίζει τον τρόπο που συγκροτούνται και εξελίσσονται οι κοινωνικοί σχηματισμοί είναι η παραγωγή των προϋποθέσεων της επιβίωσής τους, υλικής και συμβολικής. Η οικονομία στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν είναι κάτι ξεκομμένο από τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά αντίθετα λειτουργεί στο πλαίσιο αυτών των σχέσεων, που καθορίζονται από δεσμούς αίματος, αγχιστείας και τελετουργικής συγγένειας.

Αν δεχθούμε ότι η συγκρότηση των μπουλουκιών των μαστόρων στο πλαίσιο κοινοτήτων, που προηγουμένως βασιζόνταν στην πρωτογενή γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή και μάλιστα στα όρια της αυτάρκειας, εκφράζει, μαζί με τη μετάβαση στην τεχνική ειδίκευση, και την υπέρβαση των δεσμών συγγένειας, συνεπώς τη μετάβαση σε παραγωγικές σχέσεις όπου αρχίζει να κερδίζει έδαφος μια νέα μορφή συνεργασίας που στηρίζεται σε μια σύμβαση, είναι ενδιαφέρον να δούμε τι ακριβώς συμβαίνει με τη συγγένεια.

Είναι ενδιαφέρον, διότι η συγγένεια συνεχίζει να παίζει σημαντικό ρόλο και στο πλαίσιο της συντεχνιακής συσσωμάτωσης, αλλά και γενικότερα στην κοινότητα ως στοιχείο της ιδεολογίας της και της ηθικής της. Η κατά πολλούς ανθρωπολόγους εγγενής ηθική της συγγένειας⁶ χρησιμοποιείται και στο πλαίσιο των μπουλουκιών για την επίτευξη σχέσεων εμπιστοσύνης και την αποτροπή φαινομένων αδικίας, μολονότι θα περίμενε κανείς οι συμβασιακές σχέσεις να οικοδομούνται σε νέα πρότυπα, σε ένα ας πούμε συμβόλαιο συνεργασίας, όπου τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις είναι καθορισμένα και οι σχέσεις δεν επηρεάζονται από άλλους παράγοντες. Στις αφηγήσεις που έχουμε καταγράψει και γενικότερα στις συζητήσεις που κάναμε με τους ίδιους τους μαστόρους η συγγένεια προκύπτει ως σημαντικό στοιχείο σε ό,τι αφορά και τη συγκρότηση αλλά και τη λειτουργία του μπουλουκιού. Μάλιστα συχνά γίνονται αναφορές σ' αυτή ως αποτρεπτικού μηχανισμού σε σχέση με την «εκμετάλλευση» που θα μπορούσε να προκύψει σε βάρος των χαμηλότερων βαθμίδων της ιεραρχίας (απλών μαστόρων και τσιρακιών) εκ μέρους του πρωτομάστορα.

Η συζήτηση, ωστόσο, περί εκμετάλλευσης μας πηγαίνει πολύ μακριά, διότι θέτει πάνω από όλα καίρια μεθοδολογικά αλλά και ευρύτερα επιστημολογικά προβλήματα. Πρώτα πρώτα η έννοια της εκμετάλλευσης παραπέμπει σ' ένα πλαίσιο διαφορετικών σχέσεων αλλά και σε έναν διαφορετικό λόγο για τις σχέσεις, έτσι ώστε να τίθεται ένα ζήτημα ιστορικότητας από τη μια και από την άλλη το γνωστό πρόβλημα της προβολής εννοιών που παρήχθησαν σε συγκεκριμένα πλαίσια σε κοινωνικούς σχηματισμούς που λειτουργούν με άλλους όρους. Σε ό,τι αφορά το δεύτερο σκέλος, πρόκειται για τη γνωστή διαφοροποίηση ανάμεσα στην από έξω (etic) και την από μέσα (emic) προσέγγιση, η οποία μπορεί να αφορά και το χρόνο, όχι μόνο το χώρο. Μια προσέγγιση δηλ. ενός ιστορικού φαινομένου σε μεταγενέστερο χρόνο θέτει το ζήτημα των κριτηρίων και των εννοιών, με βάση τα οποία γίνεται αυτή η προσέγγιση. Μπορούμε για παράδειγμα να προσεγγίσουμε με κριτήρια και έννοιες που προσιδιάζουν σε μια ταξικά οργανωμένη κοινωνία σχηματισμούς που δομούνται και λειτουργούν με διαφορετικούς όρους; Δεν είναι μεθοδολογικά ανιστόριτο να προβάλουμε κατηγορίες της νεωτερικής κοινωνίας σε «παραδοσιακά» ή «αρχαϊκά» συστήματα κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης;

Μια απάντηση θα ήταν να πάμε στους ίδιους τους μαστόρους, σ' αυτούς που βίωσαν αυτά τα φαινόμενα, να δούμε τι λένε αυτοί. Κι εδώ όμως προκύπτουν πολλά ερωτηματικά, διότι τις περισσότερες φορές οι αφηγητές μιλούν για πράγματα του παρελθόντος, άρα το κάνουν με τη λειτουργία της μνήμης, που γνωρίζουμε ότι και επιλεκτική είναι και επηρεάζεται από τις συνθήκες του παρόντος. Ζώντας σε μια μεταβατική ιστορική περίοδο, όσοι από τους παλιούς μαστόρους είναι ακόμα εν ζωή, είναι φορείς μιας ρήξης κοινωνικής και πολιτισμικής κι αυτό καθιστά την ίδια τη στάση

τους πολλές φορές αντιφατική και την άποψή τους όχι τόσο διαφωτιστική. Από την άλλη, οι απαντήσεις που παίρνει ο ερευνητής είναι ανάλογες των ερωτήσεων που θέτει. Αν κανείς ψάχνει εξ αρχής να βρει την εκμετάλλευση στα μπουλούκια και διαμορφώσει το πλαίσιο των ερωτήσεων με βάση αυτό το ζητούμενο, είναι πολύ πιθανό να οδηγηθεί εκεί που επιθυμεί. Μπορεί όμως να αποκαλύψει και το αντίθετο, δηλ. την αρμονία και τη δικαιοσύνη, εάν η έρευνά του, οι υποθέσεις εργασίας είναι προσανατολισμένες σ' αυτό. Θυμίζω την χαρακτηριστική διαμάχη μεταξύ δύο ανθρωπολόγων, του R. Redfield και του O. Lewis, οι οποίοι, κάνοντας επιτόπια έρευνα στο ίδιο μεξικάνικο χωριό, υποστήριξαν άκρως αντίθετα μεταξύ τους πράγματα, με δύο λόγια ο ένας παρουσίασε μια κοινότητα με απόλυτη κοινωνική αρμονία, ενώ ο άλλος μια κοινότητα που συγκλονίζεται από εσωτερικές συγκρούσεις.⁷

Οι ίδιοι οι μαστορες μπορεί να υποστηρίξουν το ένα ή το άλλο, κι αυτό ακριβώς συμβαίνει. Και η ίδια η κοινότητα μπορεί να κάνει το ίδιο σ' ένα πλαίσιο διαχείρισης του παρελθόντος και της συλλογικής μνήμης. Στην Πυρσόγιαννη, για παράδειγμα, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 μια ομάδα νέων του χωριού ανέλαβαν να καταγράψουν τις μνήμες των μαστόρων σ' ένα τέτοιο πλαίσιο και με βάση μια συγκεκριμένη ιδεολογική τοποθέτηση, η οποία ανέδειξε τα στοιχεία της εσωτερικής εκμετάλλευσης και αδικίας των μπουλουκιών, κάτι που αργότερα κατέστη αντικείμενο κριτικής από τους ίδιους στο πλαίσιο μιας αναθεώρησης των προηγούμενων ιδεολογικά φορτισμένων προσεγγίσεων. Βεβαίως ούτε η νέα κριτική για αναστοχαστική προσέγγιση ήταν ουδέτερη, το αντίθετο συνδεόταν με νέα ζητούμενα της κοινοτικής ζωής και μιας αρισταγούς κοινοτιστικής ιδεολογίας.⁸

Αυτό που μπορούμε να υποστηρίξουμε λοιπόν σχετικά με τη συγγένεια είναι μια φαινομενική αντίφαση. Από τη μια δηλ. παρατηρείται μια υπέρβαση των ορίων της και μετάβαση σε συμβασιακές μορφές συνεργασίας κι από την άλλη στο ίδιο αυτό πλαίσιο το ιδίωμα της συγγένειας, η εγγενής της ηθικής, χρησιμοποιείται για την ηθική επισφράγιση των νέων σχέσεων συνεργασίας και μάλιστα είναι χαρακτηριστικό ότι και όταν δεν υπάρχει συγγενειακός δεσμός σε μια συνεργασία πολλές φορές επιστρατεύεται μια τεχνητή μορφή συγγένειας (ψυχογιός, κουμπάρος κλπ.). Πρόκειται προφανώς για μια δυσκολία που αντιμετωπίζει στη μετάβαση ο κοινωνικός σχηματισμός και σε καμία περίπτωση η λειτουργία της συγγένειας δεν πρέπει να ερμηνευτεί ως επιβίωση αλλά ως ένας μηχανισμός προσαρμογής. Άλλωστε είναι γνωστό ότι ακόμα και στο πλαίσιο των πλέον αναπτυγμένων σύγχρονων οικονομιών παρατηρούνται φαινόμενα παρόμοια, μιας και η συγγένεια συνεχίζει να αποτελεί ηθικά φορτισμένη σχέση και ως εκ τούτου έχει νόημα η αξιοποίησή της ακόμα και στις πιο σύγχρονες επιχειρήσεις.

Συνεπώς, η φαινομενική αντίφαση αίρεται, εάν εξετάσει κανείς την ίδια τη λειτουργία του φαινομένου της συγγένειας στο νέο πλαίσιο. Κι αυτό είναι κάτι που

επιβεβαιώνει την ανθρωπολογική άποψη περί εγγενούς ηθικής της συγγένειας, μιας ηθικής που φαίνεται να την έχουν ανάγκη οι κοινωνίες, ακόμα και όταν οι οικονομικοί τους θεσμοί και το νομικό τους πλαίσιο αντιστοιχούν σε νοοτροπίες απαλλαγμένες από χαρακτηριστικά «παραδοσιακών», «πρωτόγονων» ή γενικά μη-καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών. Φαίνεται μάλιστα αυτού του είδους τα φαινόμενα συνιστούν δυναμικές προσαρμογές «παραδοσιακών» θεσμών σε σύγχρονα πλαίσια και όχι επιβιώσεις του παρελθόντος.

¹ Βλ. Β. Νιτσιάκος, *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας*, Πλέθρον, Αθήνα 1995, σελ. 83-95 και Κ. Μακρής, *Οι Χιονιαδίτες ζωγράφοι από το χωριό Χιονιάδες της Ηπείρου*, Μέλισσα, Αθήνα 1981 και *Βήματα*, Κέδρος, Αθήνα 1978.

² Βλ. Γ. Λυμπερόπουλος, *Ορεινοί και μεθόριοι*, Αθήνα 1972, Β.Γ. Νιτσιάκος, ο.π. και Β. Νιτσιάκος - Μ. Αράπογλου - Κ. Καρανάτσης, *Νομός Ιωαννίνων. Σύγχρονη πολιτισμική γεωγραφία*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Γιάννινα 1998, σελ. 153-7.

³ Βλ. Περ. Αρμολόι, τ. 1-10 (1976-80).

⁴ Βλ. Ελ. Αλεξιάκης, «Ο κύκλος ανάπτυξης της οικιακής ομάδας στην ορεινή κοινότητα τη Καστάνιανης Κόνιτσας», στο Β. Νιτσιάκος - Χ. Κασίμης (επιμ.), *Ο Ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και μετασχηματισμοί*, Πλέθρον -

Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα 2000, σελ. 119-147.

⁵ Μ. Godelier, *Μαρξιστικοί ορίζοντες στην κοινωνική ανθρωπολογία*, Gutenberg, Αθήνα 1988, 33-35.

⁶ Για τη σχετική συζήτηση βλ. Μ Bloch, «The long term and the short term: The economic and political significance of the morality of kinship», στο J. Goody (ed.), *The character of kinship*, C.U.P., Cambridge 1973, σελ. 75-87.

⁷ Βλ. R. Redfield, *Tepoztlan: A Mexican village*, Chicago U.P., 1930, R. Redfield, *The little community and peasant society and culture*, Univ. of Chicago Press-Midway Print, Chicago & London, 1989 (α' εκδ. 1960) και Ο. Lewis, *Life in a Mexican village. Tepoztlan restudied*, University of Illinois Press, Urbana 1951.

⁸ Βλ. Αρμολόι και Β. Νιτσιάκος, ο.π.

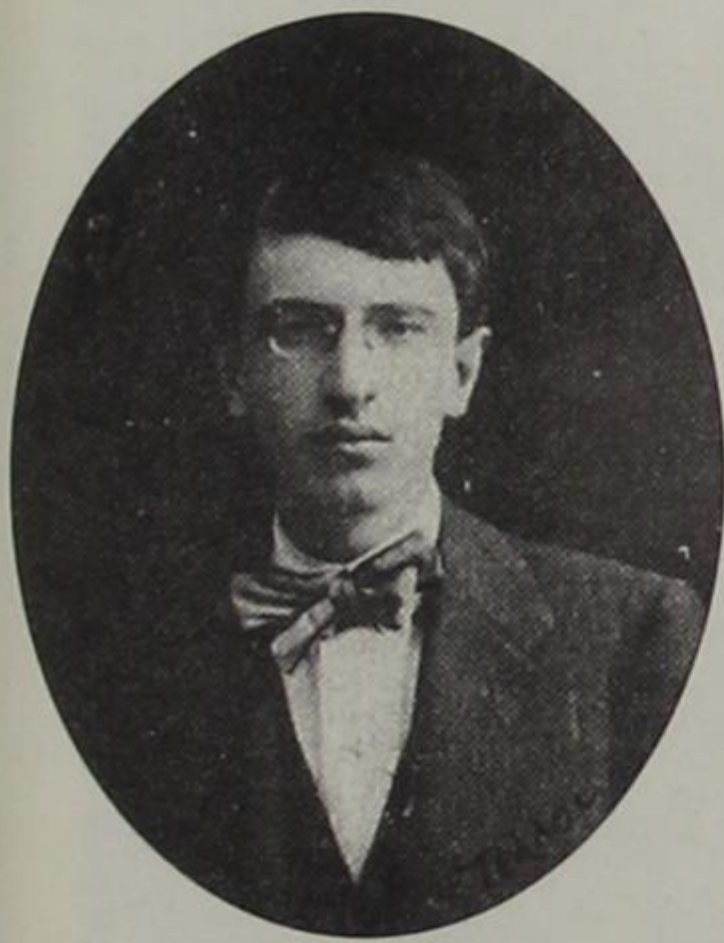
Από πανηγύρι στον Αϊ-Λια Χιονιάδων (δεκαετία του '20),
(φωτ. Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων).

Μαρία Τασιοπούλου-Μάτσακα

Φιλολόγος

«... Είμαι εξ Ηπείρου, δηλαδή εκ Βούρμπιανης...»

Ευάγγελος Ιωάννου (Τέλλος Άγρας)

Για να γνωρίσει κανείς τον Τέλλο Άγρα στο φυσικό του πλαίσιο, πρέπει να γυρίσει αρκετά χρόνια πίσω. Να 'ναι άνοιξη ή φθινόπωρο, βράδυ την ώρα που το σύθαμπο έρχεται, οι φωνές των παιδιών μουδιάζουν στη γειτονιά, κι η φουσαρμόνικα μπλέκει τον ήχο της με τα φτωχόσπιτα και τα παλιά αρχοντικά στις φτωχογειτονιές της Αθήνας.

– Οχτώβρη εσύ! Με τις ψιλές τις συννεφιές
Οχρώβρη εσύ, - ουρανοί και δρόμοι δίχως άκρια,
Θύμησες χάρισέ μου! Εσύ και ζωγραφιές!
Κι ένα ποτάμι (ακούς;) μέλι γλυκά τα δάκρυα!

Γεννημένος το 1899 στην Καλαμπάκα από πατέρα Ηπειρώτη και συγκεκριμένα τον Γεώργιο Ιωάννου -άλλωστε το πραγματικό του όνομα ήταν Ευάγγελος Ιωάννου- καταγόταν όπως δηλώνει ο ίδιος από τη Βούρμπιανη Κόνιτσας¹. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Είμαι εξ Ηπείρου, δηλ. εκ Βούρμπιανης (μικρόν χωρίον...) κυρίως ο πατήρ μου εγεννήθη και έζησεν εκεί μέχρι 10 ετών, κατόπιν ήλθεν εις τα Αθήνας. Εγώ την πατρίδα μου δεν την εγνώρισα· εγεννήθηκα εις την Καλαμπάκα της Θεσσαλίας όπου έμεινα μέχρι ενός έτους. Το υπόλοιπον της ζωής μου επέρασεν εις τα Αθήνας και κατά μέγα μέρος εις το Λαύρειο όπου από 10ετίας είναι σχολάρχης ο πατήρ μου... (...)». «Δευτέρα πατρίς μου είναι αι Αθήναι. Μακρινή και πρώτη η Ήπειρος²».

Ποιητής και κριτικός³, απαισιόδοξος και ήρεμος, μελαγχολικός και προβληματισμένος βιώνει το πέρασμά του από τη ζωή σε δύσκολες για την πατρίδα ιστορικές στιγμές και εποχές.

1899-1944. Μεσοπολεμικό και πολεμικό διάστημα αφήνουν ανεξίτηλα τα ίχνη τους στην προσωπικότητα και την ποίηση του Τέλλου Άγρα. Νεορομαντικός και συμβολιστής καταξιώνεται ως ένας από τους πιο αξιόλογους ποιητές του Μεσοπολέμου.

Το Λαύριο θα γίνει το ποιητικό του λίκνο. Άλλωστε, μετά τη μετάθεση του σχολάρχη πατέρα του⁴, εκεί θα τελειώσει το Δημοτικό και το Ελληνικό σχολείο. Τις γυμνασιακές του σπουδές κάνει στην Αθήνα, όπου στη συνέχεια παίρνει το πτυχίο Νομικής και

παρακολουθεί μαθήματα φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή. Εργάστηκε στο υπουργείο Γεωργίας και το 1927 διορίζεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Δεν παντρεύτηκε ποτέ, παρόλο που συνδεόταν ερωτικά με μια Βελγίδα μεγαλύτερή του, επειδή οι γονείς του δεν ενέκριναν αυτόν το γάμο.

«... τα κορίτσια πέρασαν του δρόμου
κι άγγιξαν γλυκά το μέτωπό μου
σα μεγάλα σύγνεφα, αγκαλιά,
που στον κόρφο μέσα έχουν πουλιά,
κι έσυραν, απ' όξω απ' το γυαλί
το είναι τους το μάταιο, σα φιλί...»

Φύση συνεσταλμένη και ιδιαίτερα προβληματισμένη πάνω σε θέματα θρησκείας, φιλίας αληθινής, πολιτικής και γενικότερα όλων όσων αφορούσαν την εποχή του, αισθάνεται την ανάγκη να εκφραστεί. Συνεργάζεται με αρκετά περιοδικά της εποχής του, με κυριότερο το «Διάπλασις των παιδών», καθώς και τα «Βωμός», «Λύρα», «Οι Νέοι», «Μούσα» και πολλά άλλα. Για τα πρώτα κιόλας δείγματα της ποίησής του βραβεύεται στα 1918 με δύο βραβεία λογοτεχνίας. Ένα στον “Σεβαστοπούλειο” διαγωνισμό του Πανεπιστημίου Αθηνών και το δεύτερο στο διαγωνισμό που είχε προκηρύξει η “Εσπερία” του Λονδίνου.

Το 1944 12 Νοεμβρίου, πεθαίνει από γάγγραινα, αφού νοσηλεύτηκε στον Ευαγγελισμό. Η αδέσποτη σφαίρα που δέχτηκε στον αστράγαλο, στις 11 Οκτωβρίου 1944 «τελευταία μέρα της Κατοχής⁵», καθώς και η κλονισμένη κι εύθραυστη υγεία του, τον οδηγούν στο θάνατο αρκετά νέο.

«... Άδεια βιτόρια* και φτωχή
πάρε μου εμένα την ψυχή
πάρε με εμένα
για ταξιδιώτη σου: κι ευθύς
πάμε, όθε κίνησες να 'ρθεις:
στα Περασμένα».

Ο συμβολισμός στην ποίησή του κάνει την εμφάνισή του με τα «μικροπράγματα» της καθημερινής ζωής, που αποκτούν δεύτερη φυσιογνωμία και αποκαλύπτουν κόσμο διαφορετικό. Ό,τι τον εμπνέει και τον μαγεύει ιδιαίτερα, είναι ένας αυλός που ακούγεται απόμακρα, ένα μοναχικό περιβόλι, οι άμαξες, οι φτωχογειτονιές, ο χειμώνας -παρόλο που όπως εξομολογείται ο ίδιος, σαν εποχή δεν του είναι συμπαθής -καθώς και ο ύπνος που τον θεωρούσε «απώλεια» για τον άνθρωπο.

Μιλώντας για τον εαυτό του σε μια συνέντευξη στο δημοσιογράφο Θ. Δράκο, αναφέ-

* Ιππήλατη άμαξα

«Πρόσωπο μακρουλό, με μια πονεμένη γλυκύτητα, σχεδόν ξερακιανός, μάλλον μέτριος, κοστούμι απλό -γκρι σκούρο πικέ- φοράει γυαλιά και μιλάει σιγά, καθαρά, σταθερά και με πυκνές παύσεις» (φωτ. αρχείου Μιχαηλίδη, από το βιβλίο του Γ. Καψάλη).

φυσιογνωμία πρώτου μεγέθους, αν η φωνή του μπορούσε να τον εκφράσει αμεσότερα, κι αν η έξαρσή του δεν τον πρόδινε, μόλις πήγαινε να γίνει λόγος. Αυτό βέβαια αποτελεί και τη μοναδικότητά του».

¹ Από έρευνες που έγιναν στη Βούρμπιανη, που ο Τ. Άγρας θεωρούσε ως πατρίδα του, φαίνεται ότι λίγοι κάτοικοι γνώριζαν ότι ο πατέρας του Γεώργιος Ιωάννου καταγόταν από το χωριό τους. Συγκεκριμένα ο Αν. Ευθυμίου στη μελέτη του «Η Βούρμπιανη της Ηπείρου - Η ιστορία της και η λαογραφία της», τόμος 1ος, τεύχη Α', Β', Γ', Δ', Ιωάννινα, 1987-1990, στο τεύχος Γ', σελ. 220, επισημαίνει χαρακτηριστικά: «Άλλους επιστήμονες των τελευταίων

ρει χαρακτηριστικά⁶: «Οι προσπάθειες που έκανα στη ζωή μου σε κάθε κατεύθυνση είναι πραγματικώς ανυπολόγιστες. Και μόνο να τις αναπολώ με κουράζουν... Ποτέ δε μ' άρεσε η δράση. Κι όταν την έζησα -σε περιστάσεις- ο ίδιος, και τότε βρήκα πόσο ύστερη είναι απέναντι στη σκέψη, στη φαντασία, στο αίσθημα, στ' όνειρο. Θέλησα να ζήσω τη ζωή μου -αδιάφορο σε ποια πλαίσια- παντοτινά με το ιδιαίτερο, το ανεξίτηλο εκείνο αίσθημα της χαράς γιατί βρέχει, ή γιατί καίει ο ήλιος, γιατί μυρίζει ένα περιβόλι ή γιατί βηματίζει εμπρός μας ένας συλλογισμένος άνθρωπος...»

Ο Τέλλος Άγρας ήταν πράος άνθρωπος, ποτισμένος από διστακτικότητα και απαισιοδοξία. Ζωγραφικός και ειδυλλιακός, ελεγειακός και συμβολιστής από ιδιοσυγκρασία.

«Μ' ένα είδος λαϊκής μυστικοπάθειας και έντονο συνειδησιακό πρόβλημα παρουσιάζει μια περίεργη μοναδικότητα. Ιδιόρρυθμος και αρκετά ανεξάρτητος, βρίσκεται φυσιολογικά τοποθετημένος στην ανανεωμένη ποιητική μας παράδοση, την πλουτίζει, την προωθεί, την προεκτείνει. Θα μπορούσε να αναχθεί σε ποιητική

δεκαετιών της Τουρκοκρατίας έχουμε τους εξής: 1. Τον Γυμνασιάρχη Γεώργιο Χρήστου Ιωάννου, που ήταν πατέρας του ποιητή Ευάγγελου Ιωάννου (Τέλλου Άγρα)». Επίσης, στο τεύχος Γ', σελ. 410, υπάρχει αναφορά σύμφωνα με την οποία ο Γεώργιος Χ. Ιωάννου είχε εκλεγεί στις 2-10-1905 Αντιπρόεδρος του τμήματος της Αδελφότητας Βουρμπιανιτών στο Λαύριο. Παράλληλα στο τεύχος Δ', σελ. 375, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Προχθές Τετάρτη, εορτή των Αγίων Απο-

στόλων η ενταύθα (εις Αθήνας) Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης της Ηπείρου επανηγύρισε δι' Αρχιερατικής Λειτουργίας εν τω ναώ της Χρυσοσπηλαιωτίσσης... Λόγον πανηγυρικόν εξεφώνησε ο κ. Γεώργιος Ιωάννου» 17 Ιουνίου 1839. (2-7-1893 από την εφημερίδα «Φωνή της Ηπείρου»).

² Παραπομπές από την 3η επιστολή του Τ. Άγρα προς τον Κ. Μιχαηλίδη και απόσπασμα από τα «Μ. Μυστικά» του ποιητή. Βλέπε: «Νεανική αλληλογραφία Τέλλου Άγρα και Αθ. Μιχαηλίδη» του Γεωργίου Καψάλη, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1999.

³ Βλέπε: Τέλλου Άγρα, Κριτικά Α', Β' τόμος. Αξιόλογη

έκδοση με τη φιλολογική επιμέλεια του καθηγητή Κ. Στεργιόπουλου, εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1980-81.

⁴ Κατά τον Αν. Ευθυμίου η Αδελφότητα Βουρμπιανιτών στο Λαύριο αριθμούσε κατά το 1890-91 34 μέλη και το 1898 63 μέλη (βλ. Αν. Ευθυμίου, όπου παραπομπή, σημ. 1) Τόμος Α', τεύχος Δ', σελ. 368 και 395.

⁵ Κατά τον καθηγητή Κ. Στεργιόπουλο, βλ. όπου παραπομπή, σημ. 3.

⁶ Βλέπε: Μήτσου Λυγίζου, «Θέματα και ποιητές», Δοκίμια και μελέτες, σελ. 85, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα.

Εκδόσεις

Το 1922 εξέδωσε την ποιητική ανθολογία «Οι Νέοι» και στη συνέχεια τις ποιητικές συλλογές: 1930 «Οι Καθημερινές», 1934 «Τα βουκολικά και τα Εγκώμια». Για την πρώτη ποιητική του συλλογή βραβεύτηκε με Κρατικό βραβείο. Επίσης, η ανέκδοτη συλλογή ποιημάτων με τον τίτλο «Τριαντάφυλλα μιανής ημέρας» εκδόθηκε με τη φιλολογική επιμέλεια του καθηγητή Κ. Στεργιόπουλου.

Εκτός από τις τρεις ποιητικές συλλογές του έγραψε και μερικά διηγήματα -εννέα τον αριθμό- που δημοσιεύτηκαν το 1927-1938 στα περιοδικά «Νέα Εστία» και «Εβδομάς». Έγραψε συμβολιστικά πεζογραφήματα με τίτλο «Σαν ζωή και σαν όνειρο».

Τέλος, πέρα από το μεταφραστικό του έργο (μετέφρασε έργα του Θεόκριτου και πολλών άλλων αρχαίων Ελλήνων, Λατίνων και Γάλλων ποιητών) ιδιαίτερα αξιόλογο κρίθηκε το κριτικό του έργο, το οποίο εκδόθηκε σε δύο τόμους με τη φιλολογική επιμέλεια του καθηγητή Κ. Στεργιόπουλου.

Βιβλιογραφία

- *Νεανική αλληλογραφία Τέλλου Άγρα και Κώστα Αθ. Μιχαηλίδη*, Γεωργίου Καψάλη, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1999
- *Θέμα και ποιητές, Δοκίμια και μελέτες*, Μήτσου Λυγίζου, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα
- *Η Βούρμπιανη της Ηπείρου. Η ιστορία και λαογραφία της*. Τόμος 1ος, τεύχη Α', Β', Γ', Δ', Αναστ. Ευθυμίου, Ιωάννινα, 1987-88-90.
- *Η νεότερη ποίηση - Θεωρία και πράξη*, Τάκη Καρβέλη, εκδόσεις Κώδικας, 1983.
- *Τέλλος Άγρας. Επιλογή απ' τα ποιήματα*. Επιμέλεια και ανθολόγηση: Κ. Στεργιόπουλος, Ανθολόγος Ερμής, Νομβέρης 1996

Βασίλης Σκούρτης
Παναγιώτης Τασιούλας

Τα ζώα και τα πουλιά στο δημοτικό τραγούδι*

Αηδόνι

Το αηδόνι θεωρείται ο βασιλιάς των πουλιών, για το πολύωρο και γλυκύτατο παθητικό τραγούδι. Κι είναι πολύ παθητικό τ' αηδονολάλημα, γιατί κατά την ελληνική μυθολογία, η «αηδών» είχε πατέρα τον «Πανδάρεω» και σύζυγο το βασιλιά Ζήθο. Φθονούσε όμως τη συνυφάδα της, τη Νιόβη, επειδή αυτή είχε πολλά παιδιά, ενώ η ίδια μονάχα ένα. Κάποια μέρα θέλοντας να σκοτώσει το μεγαλύτερο παιδί της Νιόβης, κατά λάθος σκότωσε το μονάκριβό της παιδί, τον Ίτυλο. Οι θεοί τότε συγκινήθηκαν από το πολύ κλάμα και το μεγάλο θρήνο, και την έκαναν αηδόνι, που ως σήμερα κλαίει μελωδικά το θάνατο του γιού της. Συμμερίστηκαν τη συμφορά της και οι δικοί της άνθρωποι και ζήτησαν από τους θεούς να γίνουν πουλιά. Ο πατέρας της έγινε «Αλιάετος», η μάνα της «Αλιανών», η αδελφή της «Χελιδών», ο αδελφός της «Έποψ» και ο άντρας της, «Πολύτεχνος», έγινε πελεκάνος. Αυτή είναι η ιστορία του μελαγχολικού κελαηδήματος του αηδονιού¹.

Μελαγχρινό και πολύ φτωχικά ντυμένο, δε σου δίνει την εντύπωση ότι κρύβει στο λαγύγγι του τις μελωδικότερες νότες της μουσικής, τις οποίες σιάθηκε αδύνατο να μιμηθούν οι συνθέτες. Το αηδόνι θεωρείται γνήσιος λαϊκός τραγουδιστής, γιατί δεν είναι εγωιστικό και δεν πηγαίνει μόνο στη γαλήνη των δασών για να ξελογιάσει ως και τ' άγρια θηρία που ζηγώνουν να τ' ακούσουν, αλλά του αρέσει και η συντροφιά του ανθρώπου. Το αηδόνι, για το γεμάτο μελαγχολική ανησυχία κελάηδημά του, το θεωρούν ως αγγελιοφόρο κακών ειδήσεων. Αυτό μετέφερε το «κακό μαντάτο» στον τραγικό μέθο του γεφυριού της Άρτας:

– Α δε στοιχειώσετε άνθρωπο, γιοφύρι δε στεριώνει,
και μη στοιχειώσετε ορφανό, μη ξένο, μη διαβήτη,
παρά του πρωτομάστορα την όμορφη γυναίκα,
πο' ρχεται αργά τ' αποταχύ και πάρωρα το γιόμα.

* Το κείμενο αυτό αποτελεί συνήγηση της εργασίας που άρχισα να δημοσιεύω στο προηγούμενο τεύχος, όπου και η σχετικά ευκαιριολογική και βιβλιογραφία.

Τ' άκουσε ο πρωτομάστορας και του θανάτου πέφτει.

Πιάνει, μηνάει της λυγερης με το πουλί τ' αηδόνη.

(Π. Φωτίου - Ν. Λύτης, σελ. 47)

Το κελάηδημά του εκφράζει τη μελαγχολία της μοναξιάς και το παράπονο της άτυχης αγάπης:

Όλα τα πουλάκια ζυγά ζυγά,
τα χελιδονάκια ζευγαρωτά,
το έρημο τ' αηδόνη το μοναχό,
κάθεται στον πύργο και κελαηδεί...

(Π. Φωτίου - Ν. Λύτης, σελ. 235)

Τρεις αδελφούλες είμασταν, τ' αηδόνη, τ' αηδόνη,
τρεις αρραβωνιασμένες, τ' αηδόνη, τ' αηδονάκι.
Η μια παίρνει το βασιλιά κι η γιάλλη το βεζύρη,
κι η τρίτη νη μικρότερη παιρν' ένα παλιογέρο.
Στου βασιλιά σφάζουν αρνιά και στου βεζύρ' βουβάλια,
σ' αυτόν τον παλιογέροντα σφάζονται παλληκάρια.

(Χ. Ρεμπέλης, σελ. 67)

Το αηδόνη έρχεται την άνοιξη και ψάχνοντας να βρει την παλιά του φωλιά, αρχίζει το ερωτικό του κάλεσμα προς το θηλυκό. Γι' αυτό ο λαός το είδε ως προάγγελο της άνοιξης:

Τώρα είν' Απρίλης, τι χαρά.
Τώρα είναι καλοκαίρι.
Το λέν' τ' αηδόνη στα κλαριά
κι οι πέρδικες στα πλάγια.

(Π. Φωτίου - Ν. Λύτης, σελ. 308)

Η φωνή του ζωντανεύει στη φαντασία μας όλες τις ομορφιές της άνοιξης.

Στην κεντισμένη σου ποδιά μωρ' βλάχα,
μωρ' βλάχα, βλαχοπούλα και τσελιγκοπούλα,
λαλούν αηδόνη και πουλιά μωρ' βλάχα,
μωρ' βλάχα, βλαχοπούλα κι Αρβανιτοπούλα.

Στη γαμήλια τελετή κυρίαρχο πρόσωπο είναι η νύφη και ο λαός για να παινέψει την ομορφιά της, της αποδίδει τις ομορφιές του κελαηδήματος του αηδονιού. Στο στολισμό της νύφης:

Ντύσου, στολίσου, λυγερή, ντύσου, στολίσου, κόρη,
για να φανείς εις το γαμπρό κήπος και περιβόλι.
Όλα τ' αηδόνια ζήλεψαν κ' επέταξαν μπροστά σου
κι όλα λαλούσαν κ' έλεγαν, χαρά 'ς την ομορφιά σου.
Έχεις μαλλιά τετράξανθα 'ς τες πλάτες σου ριμμένα.
Άγγελοι σου τα χτένιζαν με τα χρυσά τα χτένια.

(Π. Αραβαντινός, σελ. 183)

Στο ξεκίνημα της νύφης:

Ξένο μου πουλί, ξένο μ' αηδόνι,
ψες που ήσουνε, που θα είσαι βράδυ;
– Ψες κοιμήθηκα στα γονικά μου,
βράδυ στου γαμπρού, στα πεθερικά μου.
Ξένο μου πουλί και χελιδόνι,
τι στοχάζεσαι, τι συλλογιέσαι;
Τήρα το γαμπρό, πώς σε κοιτάζει,
τήρα πώς πετάει και καμαρώνει.

(Π. Αραβαντινός, σελ. 190)

Στα κλέφτικα τραγούδια τ' αηδόνι, τις περισσότερες φορές, είναι αγγελιοφόρος κακών ειδήσεων:

Λάλησε, κούκε, λάλησε, λαλεί καημέν' αηδόνι!
– Τι να λαλήσω, τι να ειπώ, και τι να μολογήσω;
Μας ήρθ' η άνοιξη πικρή, το καλοκαίρι μαύρο,
μας ήρθε κι ο χινόπωρος πικρός, φαρμακωμένος.
Μαζώχθηκ' η Αρβανιτιά εις της κρανιάς τον ίσκιο.

(Π. Αραβαντινός, σελ. 92)

Άλλες φορές ρωτά για την τύχη του ονομαστού κλέφτη:

Λάλησε κούκ μ', λάλησε, λάλα, καημέν' αηδόνι,

λαλάτε σ' ακροπέλαγα, που πλέουν τα καράβια,
ρωτάτε για το Νικολό, το Νικολό Τζουβάρα,
που ήταν στο Λούρ' αρματωλός, στο Καρπενήσι κλέφτης.

(Ι. Κούφου, σελ. 65)

Τα πουλιά και τ' αηδόνια, ελεύθερα καθώς είναι, πετούν από τόπο σε τόπο και μαθαίνουν τα κατορθώματα των κλεφτών:

Εσείς πουλιά του Γρεβενού, κι αηδόνια του Μετσόβου,
εσείς καλά τον ξέρετε αυτόν τον παπα-Γιώργη,
πούταν μικρός στα γράμματα κι άξιος στα πινακίδια
κι από μικρός παντρεύτηκε, μικρή γυναίκα πήρε
γιατ' είχε να γένει παπάς, να γένει κ' οικονόμος.

(Π. Αραβαντινός, σελ. 53)

Το αηδόνι δεν είναι ένας τυχαίος τραγουδιστής. Οι γλυκές μελωδίες του κάνουν πιο αισιόδοξη τη ζωή, που τις όμορφες νύχτες του Μαγιού, δίνουν φτερά στις απλές ψυχές και ονειροπόλες, σμίγουν με τη μητέρα φύση και φτάνουν στην Αθανασία.

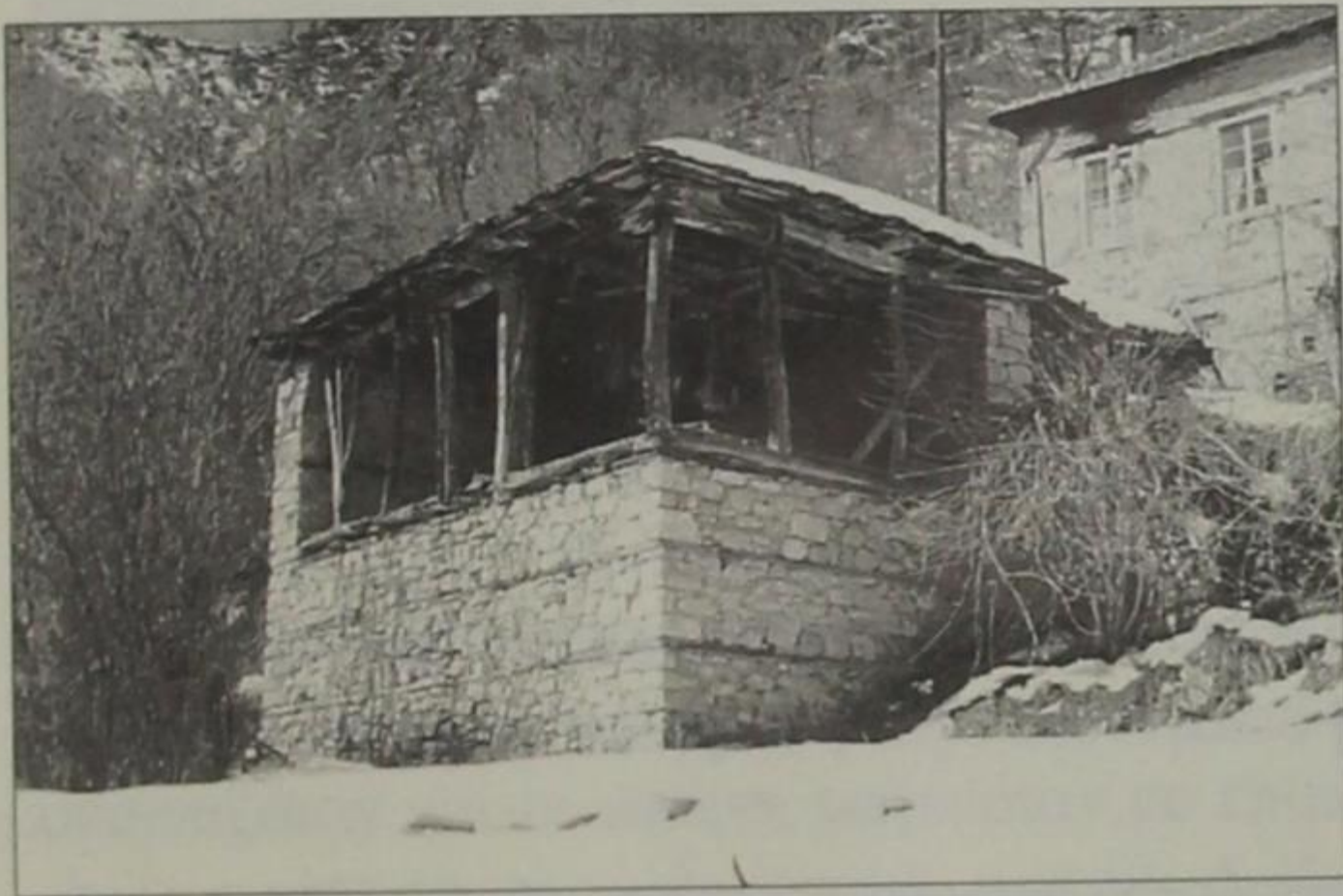
Κάποια τέτοια περίεργη στιγμή ο λαός έφτιασε το τραγούδι του:

Με γέλασαν τα πουλιά της άνοιξης τ' αηδόνια,
με γέλασαν και μούπανε ο χάρος δε με παίρνει.
Πιάνω, χτίζω τα σπίτια μου, σαν κάστρα μαρμαρένια.
Και στο μπαλκόνι κάθησα κι αγνάντεψα τους κάμπους,
γλέπω το χάρο να 'ρχεται του κάμπου καβαλάρης.
Φέρνει τους νιούς απ' τα μαλλιά, τους γέρους απ' τα γένια.
Φέρνει και τα μικρά παιδιά στη σέλα φορτωμένα.
Παρακαλούν οι γέροντες, τ' αγόρια γονατίζουν.
– Χάρε μου στάσου στο χωριό, στάσου στην κρύα βρύση.
Να πιούν νερό οι γέροντες, οι νιοί να λιθαρίσουν,
και τα μικρά παιδόπουλα να μάσουνε λουλούδια.
– Εγώ δε στέκω στο χωριό, ούτε στην κρύα βρύση
τ' έρχονται οι μάνες για νερό κι οι νιές για τους λεβέντες.
Γνωρίζονται τ' αντρόγυνα και χωρισμό δεν έχουν.

(Κ. Ιωαννίδη, σελ. 122)

Βασίλης Σκούρτης

Οι καλύβες του χωριού

Η Τζεφάδικη καλύβα.

«Πρώτα η καλύβα και ύστερα το σπίτι» έλεγε ο απλός λαός των χωριών μας, θέλοντας να τονίσει το σημαντικό ρόλο που έπαιζε η καλύβα για την επιβίωση των ζώων του σπιτιού, που η διατροφή τους το δύσκολο και μακρύ χειμώνα στηριζόταν στην αποθηκευμένη τροφή του καλοκαιριού.

Αλλά και η επιβίωση της οικογένειας, που στήριζε τη διατροφή της στα οικόσιτα ζώα, εξαρτιόταν απ' τη γεμάτη τροφές καλύβα.

Οι καλύβες ήταν ορθογώνια λιθόκτιστα κτίρια με δύο πατώματα. Το ισόγειο ήταν λιθόκτιστο και απ' τις τέσσερις πλευρές, έχοντας μια πόρτα σε μία απ' αυτές. Το επάνω πάτωμα ήταν κι αυτό λιθόκτιστο απ' τις τρεις ή δύο πλευρές του, αφήνοντας μια ή δυο πλευρές ακάλυπτες, προσανατολισμένες συνήθως προς το Νότο, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα εκμετάλλευσης της ηλιοφάνειας και του αέρα για καλύτερη αποξήρανση και αερισμό των τροφών που αποθηκεύονταν.

Οι περισσότερες καλύβες βρίσκονταν κοντά στα σπίτια, για να είναι ευκολότερη η μεταφορά των τροφών στα κελάρια του σπιτιού, που κατά το χειμώνα ήταν κλεισμένα όλα τα οικόσιτα ζώα. Υπήρχαν και εξαιρέσεις στον κανόνα της γειτνίασης καλύβας και σπιτιού. Η Ευδοκία του Μάτσου την καλύβα την είχε πίσω στου Αλεξάκη, αρκετά μακριά απ' το σπίτι της, καθώς και η μπαμπω-Βάρα, που η δικιά της καλύβα βρισκόταν πίσω απ' το σπίτι του Μαντραβέλη.

Αληθινή ηρωίδα, η γυναίκα εκείνης της εποχής έπρεπε να βγάλει πέρα μόνη της όλες τις δουλειές του σπιτιού, μια και οι άντρες ήταν σχεδόν όλοι ταξιδεμένοι. Τον Ιούνιο οι γυναίκες πήγαιναν στη Σλίβα και έκοβαν χορτάρι, το οποίο μεταφερόταν με τα γαϊδούρια στο αλώνι, που ήταν πάντα δίπλα απ' την καλύβα. Εκεί έμενε μερικές μέρες να ξεραθεί και ύστερα το έβαζαν μέσα στις καλύβες στριμώχνοντάς το πάνω στις γρέντες της σκεπής.

Τον Ιούλιο όλες οι γυναίκες απ' το χωριό ανέβαιναν στα Παλιόρογκα, στο Βαρτσιοπάνι φτάνοντας μέχρι το Δερβένι για να κόψουν οξιά. Τα κλαδιά της οξιάς γίνονταν δεμάτια τα οποία μεταφέρονταν με τα γαϊδούρια μέχρι τα' αλώνι, αφού έμεναν εκεί λίγες μέρες για να ξεραθούν, ύστερα στοιβάζονταν στο πάνω πάτωμα της καλύβας.

Τον Αύγουστο άρχιζε το κόψιμο του κλαδιού. Οι γυναίκες του χωριού πήγαιναν τότε στο Σιούμο και στο Ανήλιο όπου αφού κλάριζαν τις βελανιδιές, έφτιαχναν δεμάτια τα οποία ακολουθώντας την ίδια διαδικασία όπως και στα δεμάτια της οξιάς, τελικά τα στοίβαζαν κι αυτά στο πάνω πάτωμα της καλύβας.

Εδώ αξίζει να αναφέρουμε ότι οι γυναίκες που δεν είχαν ζώα για τη μεταφορά του κλαδιού, της οξιάς και του χορταριού έπαιρναν όλα τα ζώα του χωριού την Κυριακή, που ήταν μέρα ξεκούρασης για τις γυναίκες που εργάστηκαν όλη την εβδομάδα.

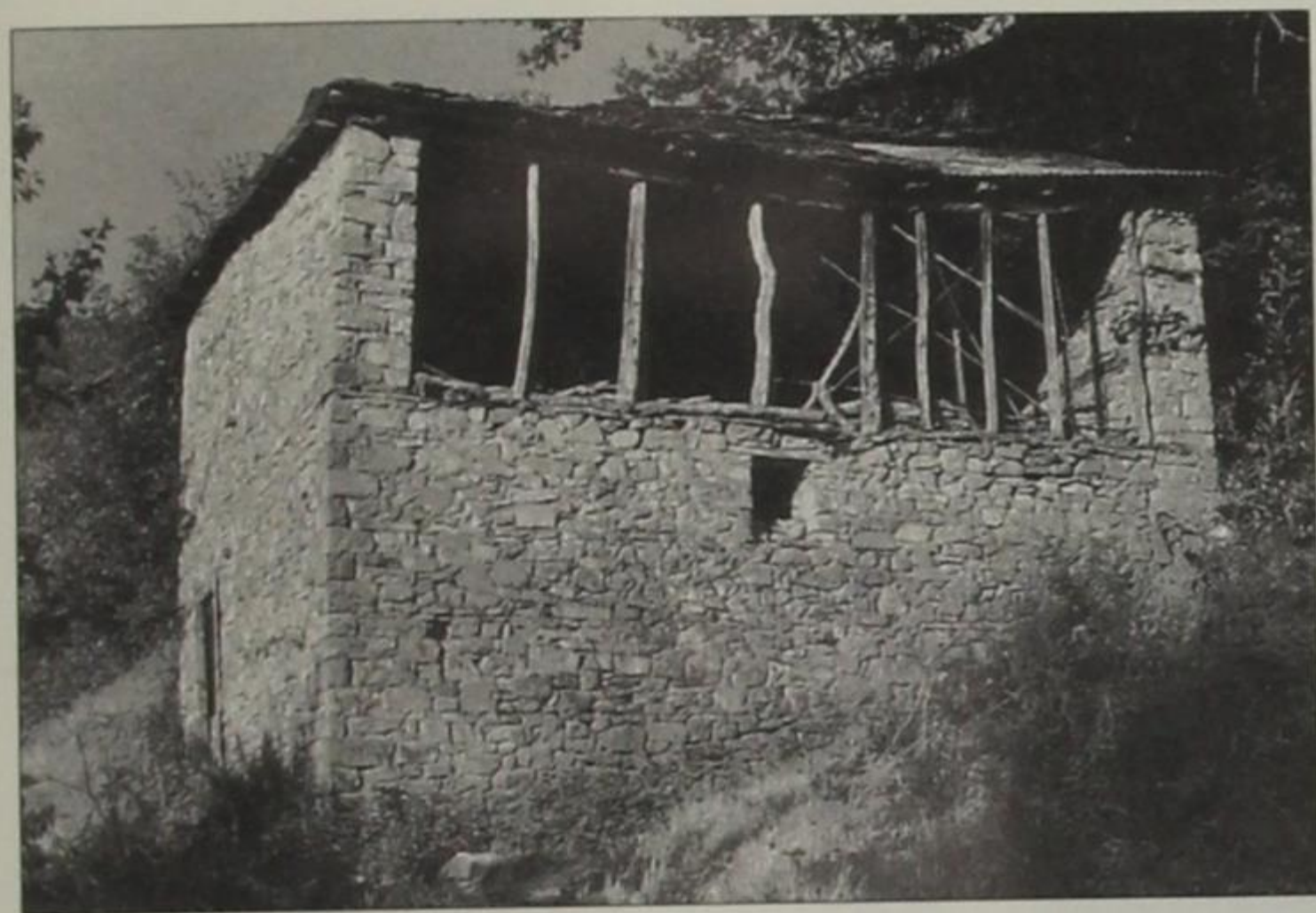
Το κάτω μέρος της καλύβας, το ισόγειο, έπρεπε να γεμίσει με άχυρο, απαραίτητο κι αυτό στο διαιτολόγιο των ζώων. Μέσα στο άχυρο κρύβονταν τα ξινόμηλα για να προφυλαχτούν απ' το κρύο, κι έτσι η οικογένεια εξασφάλιζε και το φρούτο της κατά τη διάρκεια του χειμώνα.

Οι καλύβες με το τελείωμα του Αυγούστου ήταν ξέχειλες από κλαδί, οξιά, χορτάρι και άχυρο. Για συμπλήρωμα, όμως, έπρεπε να φτιαχτούν έξω απ' τις καλύβες και κανά δυο κλαδαριές¹, γιατί ήταν δύσκολο να προβλεφθεί η διάρκεια του χειμώνα κι έτσι «καλύτερα να περισσέψει παρά να μας λείψει» όπως έλεγαν οι νοικοκυραίοι.

Το χειμώνα οι γυναίκες επισκέπτονταν δυο φορές την καλύβα. Πρωί-πρωί φορτώνονταν το ζαϊρέ² και έρχονταν ζαλικωμένες³ στο σπίτι για να ταΐσουν τα ζωντανά στα κελάρια και να πετάξουν έξω απ' αυτά τα τσάκνα, τα απομεινάρια δηλαδή της οξιάς και του κλαδιού απ' τη βραδινή σίτιση των ζώων. Το βράδυ επαναλαμβάνονταν πάλι το ίδιο, ο ζαϊρές μεταφερόταν πάλι «ζαλικά» στα κελάρια, όπου οι γυναίκες με το δαδί στο χέρι μοίραζαν την τροφή σε όλα τα ζώα για να περάσουν το βράδυ τους.

Όταν ερχόταν η άνοιξη οι καλύβες ήταν σχεδόν άδειες και οι «κλαδαριές» άφαντες. Πολλοί όμως κρατούσαν λίγη οξιά για τα νεογέννητα κατσίκια και αρνιά τα οποία έπρεπε να φάνε πολύ χλωρασιά.

Έξω από κάθε καλύβα υπήρχε, όπως είπαμε πιο πάνω, το αλώνι, στρωμένο με μεγάλες πέτρινες πλάκες. Ήταν ο χώρος όπου ο κόσμος του χωριού, τέλη Ιουλίου με αρχές Αυγούστου, αλώνιζε. Όταν πλησίαζαν οι μέρες για αλώνισμα, πάλι οι γυναίκες έπρεπε να ετοιμάσουν το χώρο του αλωνιού. Ξυπνούσαν πρωί-πρωί και πήγαιναν εκεί που κοιμούνταν τα βόδια για να μάσουν βούλτα⁴ και να τα φέρουν στ' αλώνι. Εκεί άρχιζαν να τα ζυμώνουν πατώντας τα με νερό. Αυτό το παράξενο «κονίαμα» το άπλωναν με σκούπες στο αλώνι φράζοντας τους αρμούς απ' τις πλάκες, δημιουργώντας έτσι μια λεία στρώση που όταν ξεραινόταν γινόταν ένα σκληρό δάπεδο σαν από τσιμέντο. Σε μια

Η καλύβα της Τσάντας.

τέτοια επιφάνεια ήταν εύκολο να μαζευτεί με τη σκούπα και το τελευταίο σπυρί από το σιτάρι, το κριθάρι ή τη βρίζα που αλώνιζαν.

Τ' αλώνισμα γινόταν μ' ένα ζευγάρι βόδια, ζώα που με το πλατύ πέλμα τους, κινούμενα κυκλικά, ανάγκαζαν τους σπόρους να βγουν από το φλοιό τους. Συνεργαζόταν δε και ένα τσούρμο παιδιά που παίζοντας με χοροπηδητά, μέσα

στο αλώνι, βοηθούσαν την όλη υπόθεση χωρίς να το συναισθάνονται.

Μετά το αλώνισμα ακολουθούσε το λίνισμα. Όλη η λεία επιφάνεια του αλωνιού σκουπιζόταν και οι σπόροι μαζευόταν με επιμέλεια σε μεγάλα τσουβάλια. Έπρεπε όμως οι σπόροι να καθαριστούν από το χλούμι⁵. Έτσι τα γεννήματα, τα φόρτωναν στα ζώα και πήγαιναν σε μέρη που φυσούσε αέρας, στην πέτρα του Αλεξάκη, στο εικόνισμα στ' Αλώνια ή στην Κούλια. Εκεί γέμιζαν τις πυκνάδες⁶ με σπόρους και τους πετούσαν προς τα πάνω, ο αέρας απομάκρυνε το χλούμι και τα γεννήματα καθαρά πλέον, έμπαιναν πάλι στα τσουβάλια, έτοιμα πια να αποθηκευτούν και να υποστηρίξουν διατροφικά την οικογένεια τις δύσκολες μέρες του ηπειρώτικου χειμώνα.

Τέλειωνε έτσι ένας κύκλος εργασιών, όπου η καλύβα και τα' αλώνι του σπιτιού ήταν στο επίκεντρο όλων των δραστηριοτήτων της οικογένειας και του χωριού. Δραστηριότητες αναγκαίες μέσα στο διαρκή αγώνα επιβίωσης εκείνης της εποχής με πρωταγωνιστή τη γυναίκα, η οποία τότε έπρεπε να εργαστεί σκληρά, να προβλέψει τα πάντα, να αναθρέψει κάμποσα παιδιά και να οικονομήσει τα πάντα γύρω απ' το σπίτι, για να είναι όλα έτοιμα το φθινόπωρο που θα γύριζε απ' το ταξίδι ο αφέντης του σπιτιού.

Έτσι θα κυλούσε ο χειμώνας ανώδυνα και θα ξαναρχόταν πάλι η άνοιξη του μισεμού, με τα αποχαιρετίσματα και τ' αγνάντεμα απ' τον Άγιο-Δήμο ώσπου το μπουλούκι να χαθεί κάτω χαμηλά στο Ζουμπάνι.

1. κλαδαριές = κλαδί τοποθετημένο γύρω από ένα κάθετο ξύλο, σε σχήμα κώνου

2. ζαιρές = εφόδια, τροφή ζώων (τούρκικη λέξη)

3. ζαλικωμένες = φορτωμένες με τριχιές στην πλάτη

4. βούλτα = κοπριά αγελάδας/βοδιών

5. χλούμι = οι προσμίξεις των σπόρων μετά το αλώνισμα

6. πυκνάδα = σκεύος για την κατασκευή τραχανά - κόσκινο

Μενέλαος Ζωγράφος
Δάσκαλος

Αναμνήσεις

Ο αείμνηστος δάσκαλος Στέφανος Ζωγράφος
και οι μαθητές του δημοτικού.

1955. Αν θυμάμαι καλά ήμουν μαθητής της Ε' (Πέμπτης) τάξης του μονοθέσιου Δημοτικού Σχολείου Χιονιάδων. Ζωή φτωχική, αλλά ξένοιαστη. Πολλές στιγμές χαρούμενες, αλλά και σκληρές, έρχονται πολλές φορές στη μνήμη μου, που από τη θέση και την ηλικία που βρίσκομαι σήμερα, μόνο θετικά μπορούν να αξιολογηθούν.

Εκείνο που έμεινε ζωντανό στη μνήμη μου

περισσότερο είναι η ημερήσια εκδρομή που ο αείμνηστος δάσκαλός μου, Στέφανος Ζωγράφος, προγραμμάτιζε για την Πρωτομαγιά. Τοποθεσία το Σιανακόστι. Μια τοποθεσία μαγευτική που προσφέρονταν γι' αυτή την περίπτωση .

Η χαρά μας απερίγραπτη, όταν πλησίασε η μέρα της εκδρομής. Ύπνος λιγοστός. Περιμέναμε ν' ακούσουμε το ηλεκτρονικό ρολόι της εποχής (τον κόκορα), αλλά και το καμπανάκι του Αη-Θανάση για να συγκεντρωθούμε στην πλατεία του χωριού. Είμαστε τότε αρκετά παιδιά στο σχολείο. Θα αναφέρω παρακάτω τα ονόματά τους και ας με συγχωρέσει κάποιος που άθελά μου θα παραλείψω το όνομα του: Ζωγράφος Πασχάλης, Ειρήνη Λιάτση, Τζέφος Κων/νος, Τζέφου Αντωνία, Μαντρίδης Βασίλης, Μαντρίδης Γιάννης, Γεωργία Τζέφου, Γιάννης Τζέφος, Στέφανος Μάτσος, Ερμιόνη Μάτσου, Βάγια Πασχάλη, Κων/νος Χρήστου, Παύλος Χρήστου, Παντελής Σκούρτης, Αριστείδης Σκούρτης, ο αείμνηστος Κων/νος Γεραβέλης, Ευτυχία Παϊσίου, Χριστίνα Αντωνιάδη.

Η διαδικασία απλή. Φορτώναμε τα συμπράγκαλα στο 4Χ4 της εποχής εκείνης (το γαϊδουράκι) και με χαρές και τραγούδια και με κάποιους από τους γονείς ξεκινούσαμε

για την καθορισμένη τοποθεσία.

Με γέλια, τραγούδια και αστεία περνούσαμε τ'αλώνια, το λάκο, το κρουπήγαδο και σταματούσαμε στο Σιανακόστι. Η πρώτη μας δουλειά να ετοιμάσουμε το μεγειριό, να φέρουμε ξύλα, γιατί θα μέναμε όλη την ημέρα εκεί. Το φαγητό αποτελούνταν απ' ό,τι συγκεντρώναμε όταν όλα τα παιδιά μαζί λέγαμε το Λάζαρο στο χωριό, άλλωστε δεν μας ενδιέφερε και τόσο το φαγητό, γιατί είχαμε εκπαιδευτεί στην πείνα.

Η πρώτη μας φροντίδα να χωριστούμε σε ομάδες για παιχνίδι, μπάλα και ό,τι άλλο σχεδιάζαμε μόνοι μας. Άλλα παιδιά μάζευαν λουλούδια και έφτιαχναν στεφάνια, άλλα τραγουδούσαν, χόρευαν και γέλαγαν.

Το μεσημέρι και με το σφύριγμα του δασκάλου μας συγκεντρωνόμαστε για φαγητό καθισμένοι γύρω γύρω στο ανθοστόλιστο τραπεζομάντηλο της φύσης. Μαγευτικές στιγμές, όσοι δεν τις έχουν ζήσει δεν μπορούν να αισθανθούν το μεγαλείο τους.

Μετά το φαγητό τι άλλο; Πάλι παιχνίδι. Έτσι κάποτε αυτή η όμορφη, γιορταστική για μας, μέρα έφτανε στο τέλος της και όταν ο ήλιος πλησίαζε στη δύση του παίρναμε κι εμείς το δρόμο του γυρισμού, ικανοποιημένοι και χαρούμενοι για την όμορφη και ξένοιαστη μέρα που είχαμε ζήσει.

Φέρνοντας στη σκέψη μου κάποιες τέτοιες στιγμές του παρελθόντος αισθάνομαι ότι επιστρέφω πολλά χρόνια πίσω, ξαναγιώνω, και πιστεύω ότι έτσι θα αισθάνεται κάθε άνθρωπος που αναπολεί καλές ή κακές στιγμές του παιδικού του παρελθόντος.

Τα σχολεία Χιονιάδων - Ασημοχωρίου σε κοινή εκδρομή στο Σιανακόστι, Πρωτομαγιά 1936.
(φωτ. Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων).

Χαρητάκης Παπαϊωάννου

Αρκούδα, η βασίλισσα του δάσους

Το μεγαλύτερο και επιβλητικότερο άγριο θηλαστικό του τόπου μας, που συναντάται στα δάση και στα λιβάδια του Γράμμου και γενικότερα στα ποικίλλα ενδιαίτηματα της οροσειράς της Βόρειας Πίνδου, είναι η αρκούδα. Επιστημονικά ανήκει στο είδος «*Ursus arctos*» και είναι ένα από τα εννέα μέλη της οικογένειας «*Ursidae*» που εξαπλώνονται σε ολόκληρο το Βόρειο ημισφαίριο, καθώς επίσης και στη Νότιο Αμερική. Συχνά αναφέρεται και ως «καφέ αρκούδα» εξαιτίας του χαρακτηριστικά καφετί χρωματισμού του τριχώματός της. Στην πραγματικότητα δεν έχουν όλες οι αρκούδες τον ίδιο ακριβώς χρωματισμό, αλλά το τρίχωμά τους ποικίλλει σε διάφορες αποχρώσεις του καφέ. Έτσι συναντούμε αρκούδες με ανοιχτό, σχεδόν ξανθό χρωματισμό, έως πολύ σκούρο καφέ χρωματισμό του τριχώματος. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν οι κάτοικοι των χωριών μας αναφέρονται στην παρουσία λευκών αρκούδων στην περιοχή μας, δεν εννοούν φυσικά την ύπαρξη λευκών πολικών αρκούδων, οι οποίες άλλωστε δεν μπορούν να ζήσουν μακριά από τους πάγους του Βόρειου πόλου, αλλά στην παρουσία αρκούδων με ασυνήθιστα ανοιχτό χρωματισμό του τριχώματός τους.

Οι αρκούδες της Ελλάδας μπορεί να είναι μεγάλες σε μέγεθος σε σχέση με άλλα άγρια θηλαστικά, αλλά ποτέ δε φτάνουν τις πολλές εκατοντάδες κιλά όπως, μερικές φορές, συνηθίζεται να λέγεται στα καφενεία «το βράδυ με πολύ τσίπουρο». Οι αρκούδες της Ελλάδας κειμένονται από 70 έως το πολύ 250 κιλά. Οι θηλυκές δεν ξεπερνούν τα 120- 130 κιλά, ενώ μόνο οι αρσενικές σε ιδανικές συνθήκες μπορεί να φτάσουν τα 250. Στην πραγματικότητα το βάρος της αρκούδας ποτέ δεν είναι σταθερό αφού αυξομειώνεται αναλόγως την εποχή. Ειδικά τους φθινοπωρινούς μήνες, η αρκούδα αποκτά το μέγιστο βάρος της αποθηκεύοντας ποσότητες λίπους, για να μπορέσει να αντεπεξέλθει στις δύσκολες συνθήκες του χειμώνα.

Παρόλο που η ακοή και η όσφρησή της είναι άριστη, η όρασή της είναι μέτρια. Γι' αυτό και όταν νιώσει κίνδυνο μπορεί να σταθεί όρθια στα δυο της πόδια με σκοπό να εξασφαλίσει ένα καλύτερο πεδίο όσφρησης, ακοής και κυρίως όρασης. Συχνά μια τέτοια συμπεριφορά λαμβάνεται λανθασμένα από τον άνθρωπο ως ένδειξη απειλής. Η αρκούδα δεν είναι εκ φύσεως επιθετικό ζώο αλλά δεν αποκλείεται, όπως κάθε αμυνόμενο ζώο, αν νιώσει κάποιο κίνδυνο για τον εαυτό της ή τα μικρά της, να εκδηλώσει επιθετική συμπεριφορά για εκφοβισμό.

Η αρσενική αρκούδα είναι ζώο μοναχικό, εκτός από την περίοδο του ζευγαρώματος,

Αφίσα του «Αρκτούρου»

που είναι από τα μέσα Μαΐου έως τα μέσα Ιουλίου. Η θηλυκιά είναι επίσης μοναχικό ζώο, εκτός και αν έχει γεννήσει οπότε και συνοδεύεται για τα επόμενα δύο περίπου χρόνια από τα μικρά της.

Ένα ενδιαφέρον φαινόμενο στην αρκούδα είναι η αναστολή της ανάπτυξης του εμβρύου για 5 με 6 μήνες. Δηλαδή, ενώ το ζευγάρι γίνεται κανονικά, το έμβρυο σταματά να αναπτύσσεται για ένα μεγάλο διάστημα, έως ότου επανέλθει η ανάπτυξη του κανονικά τους δύο τελευταίους μήνες πριν τη γέννηση. Ουσιαστικά η κυοφορία καθυστερεί αρκετά, ώστε το θηλυκό να προλάβει να συσσωρεύσει αρκετό λίπος το καλοκαίρι και το φθινόπωρο με την τροφή του, με σκοπό να μπορέσει να θρέψει τόσο τον ίδιο του τον εαυτό, όσο και τα αναπτυσσόμενα έμβρυα και τα πολύ ευάλωτα νεογνά που θα γεννηθούν στο καταχείμωνο μέσα στη φωλιά. Δεν αποκλείεται αν η ποσότητα ή η ποιότητα της τροφής δεν είναι ικανοποιητική, φαινόμενο αρκετά συχνό, το έμβρυο να αποβληθεί και η κυοφορία να διακοπεί.

Το θηλυκό γεννάει από την ηλικία των 4-5 ετών και έπειτα κάθε 2 με 3 χρόνια, ένα, δύο και σπανιότερα τρία αρκουδάκια. Τα μικρά γεννιούνται στα μέσα του χειμώνα (Ιανουάριο- Φεβρουάριο) μέσα σε μία φωλιά που συνήθως είναι μια ζεστή σπηλιά ή η κουφάλα ενός γέρικου δέντρου (πεύκου, έλατου, ρόμπολου ή οξυάς). Τα μικρά αρχικά είναι τυφλά και γυμνά και ζυγίζουν μόλις 350-400 γραμμάρια. Σε περίπτωση που η μητέρα τους τα εγκαταλείψει, ακόμα και για λίγα λεπτά, πεθαίνουν. Μόνο από φυσικά αίτια κάθε χρόνο χάνεται το 50% από τα αρκουδάκια.

Η μητέρα μαθαίνει στα μικρά όλους τους απαραίτητους μηχανισμούς επιβίωσης στη φύση (αναζήτηση τροφής, αποφυγή κινδύνων κ.ά). Γι' αυτό και αρκούδες που μεγάλωσαν σε αιχμαλωσία (ζωολογικοί κήποι κ.ά.) δεν καταφέρνουν ποτέ να προσαρμοστούν

στην ελεύθερη διαβίωση στα δάση.

Η αρκούδα είναι ζώο παμφάγο με προτίμηση στις τροφές φυτικής προέλευσης. Τρέφεται με όλων των ειδών τους διαθέσιμους καρπούς του δάσους ανάλογα την εποχή: βατόμουρα, άγρια κορόμηλα, κεράσια, μήλα, αχλάδια, σμέουρα, καρπούς σορβιάς, καρπούς αγριοτριανταφυλλιάς, αγριοφράουλες, βελανίδια, καρπούς οξυάς, αλλά και βολβούς, ρίζες και χόρτα. Συμπληρώνει το διαιτολόγιό της με μέλι, μικρά και μεγάλα θηλαστικά, έντομα -κυρίως μυρμήγκια- και χελώνες.

Η δυσκολότερη χρονική περίοδος για την αρκούδα είναι ή άνοιξη, όταν επανέρχεται από τον χειμέριο λήθαργο έχοντας εξαντλήσει σχεδόν όλα τα αποθέματα λίπους. Επιπλέον την εποχή αυτή δεν υπάρχουν καρποί στο δάσος. Αναγκάζεται τότε, εκτός από άφθονα χόρτα και βολβούς, να τραφεί και με καρπούς της προηγούμενης χρονιάς, όπως αγριόμηλα, άγρια αχλάδια, καρπούς αγριοτριανταφυλλιάς, βελανίδια κ.ά., που διατηρήθηκαν από τις χαμηλές θερμοκρασίες του χειμώνα, αποτελώντας έτσι γι' αυτήν ένα σωτήριο τροφικό υποκατάστατο.

Αυτή την εποχή παρατηρούνται και τα πρώτα κρούσματα επίθεσης σε κοπάδια κατοικίδιων ζώων, καθώς και σε μελίτσια. Η ίδια συμπεριφορά της αρκούδας παρατηρείται και το φθινόπωρο σε χρονιές που η παραγωγή καρπών του δάσους είναι χαμηλή λόγω προηγούμενων κακών καιρικών συνθηκών.

Το φθινόπωρο είναι η εποχή που η αρκούδα καταναλώνει τον περισσότερο χρόνο στην αναζήτηση της τροφής της, κυρίως βελανίδια και καρπούς οξυάς. Δύο είναι οι βασικοί λόγοι γι αυτό: η αφθονία των καρπών και η ανάγκη δημιουργίας αποθεμάτων λίπους για την επερχόμενη περίοδο του χειμέριου λήθαργου.

Ο χειμέριος λήθαργος διαφέρει ουσιαστικά από τη γνωστή χειμερία νάρκη που χαρακτηρίζει άλλα είδη ζώων. Κατά τον χειμέριο λήθαργο η θερμοκρασία του σώματος της αρκούδας ελαττώνεται μόνο κατά 1-2 βαθμούς περίπου σε σχέση με την κανονική (38 β. Κελσίου) και ποτέ δεν πλησιάζει τη θερμοκρασία του περιβάλλοντος. Επιπλέον οι καρδιακοί παλμοί και ο αναπνευστικός ρυθμός ελαττώνονται μόνο κατά το ήμισυ. Η αρκούδα ξυπνάει πολύ εύκολα από το χειμέριο λήθαργο όταν ενοχληθεί στη φωλιά της, γεγονός που καθιστά ακόμα πιο δύσκολη την επιβίωσή της μέσα στο χειμώνα.

Η διάρκεια του χειμερινού λήθαργου επηρεάζεται άμεσα από τις καιρικές συνθήκες και τη θερμοκρασία. Στην Ελλάδα και ειδικά στη Βόρειο Πίνδο έχουν παρατηρηθεί περιπτώσεις επαναδραστηριοποίησης αρκούδων, είτε λόγω ενόχλησης από ανθρώπινες δραστηριότητες (π.χ. κυνήγι), είτε λόγω παροδικών ευμενών καιρικών συνθηκών κατά τη διάρκεια του χειμώνα.

Η αρκούδα, ως κατεξοχήν δασόβιος οργανισμός, αποτελεί δείκτη της καλής λειτουργίας του δάσους και συμβάλλει στην ανάπτυξη θάμνων και μικρών δένδρων. Η μηχανική επεξεργασία των σπόρων κατά τη μάσηση της τροφής, χωρίς να κατατρέφονται και

Για να μην υπάρχουν
μόνο στον κόσμο
των παιχνιδιών

Αφίσα του «Αρκτούρου»

στη συνέχεια η διέλευσή τους από το χημικό περιβάλλον του πεπτικού συστήματος ευνοεί τη φυτρωτική τους ικανότητα. Η έντονη κινητικότητα της αρκούδας και η σύσταση του διαιτολογίου της, την καθιστούν έναν ακούσιο φυσικό μεταφορέα-σπορέα φυτικών ειδών, μέσω των κοπριών της, επηρεάζοντας έτσι την σύσταση της δασικής βλάστησης.

Στη Βόρεια Πίνδο η αρκούδα ζει σε εκτεταμένα μεικτά ή και αμιγή δάση φυλλοβόλων (δρυς, οξυά κ.λπ.) και κωνοφόρων (μαυρόπευκο, έλατο, ρόμπολο κ.λπ.) της ορεινής και ημιορεινής ζώνης. Απαντάται στις διάφορες κατηγορίες της δασικής βλάστησης ανάλογα με τις εποχιακές ανάγκες της σε τροφή, καταφύγιο και αναπαραγωγή. Για παράδειγμα η παρουσία της αρκούδας στη διάρκεια του έτους στα μεικτά δάση, στα δάση οξυάς, στις μικρές καλλιέργειες

και στους εγκαταλελειμμένους οπωρώνες, είναι ιδιαίτερα έντονη παρά την πολλή μικρή τους έκταση, και αυτό λόγω της υψηλής βιολογικής τους αξίας.

Η αρκούδα χρειάζεται ένα ελάχιστο ζωτικό χώρο για να επιτελέσει τις βιολογικές της λειτουργίες. Μία θηλυκή αρκούδα με τα μικρά της ή ένα νεαρό άτομο χρειάζονται τουλάχιστον 15-20 τετραγωνικά χιλιόμετρα για καταφύγιο και μια περιοχή 50-150 τετ. χλμ. για αναζήτηση τροφής ενώ η επικράτεια μιας αρσενικής αρκούδας κυμαίνεται από 165 τετ. χλμ. έως 254 τετ. χλμ. Για να κάνει γνωστή την παρουσία της, η αρκούδα στο δάσος αφήνει διάφορα σημάδια σε χαρακτηριστικά περάσματα, ως επί το πλείστον νυχιές και δαγκωματιές πάνω σε κορμούς δένδρων, κυρίως κωνοφόρων. Το ύψος που αφήνονται τα σημάδια πληροφορεί και προειδοποιεί για την παρουσία, το μέγεθος και την ηλικία και άρα την ιεραρχική θέση του ζώου που τα άφησε.

Σήμερα, στην Ευρώπη η καφέ αρκούδα ζει σε μικρούς αποκομμένους πληθυσμούς και θεωρείται πλέον επίσημα είδος υπό εξαφάνιση στη δυτική, κεντρική και νότια Ευρώπη. Στη Γαλλία (Πυρηναία όρη) δεν έχουν απομείνει παρά 7-10 αρκούδες, στη Βόρειο Ιταλία (Άλπεις) λιγότερες από 5, και στην Ισπανία (στα Καταβρηγικά όρη) 40-60 αρκούδες. Στην Ελλάδα, υπολογίζεται πως υπάρχουν τουλάχιστον 160 αρκούδες.

Οι πιο απόμερες περιοχές της οροσειράς της Πίνδου και της Ροδόπης αποτελούν ακόμη τους δύο τελευταίους πυρήνες κατανομής της αρκούδας στη χώρα μας, που

όμως είναι απομονωμένοι μεταξύ τους. Ωστόσο, η χώρα μας φιλοξενεί το 50% του πληθυσμού αρκούδας στη δυτική και νότιο Ευρώπη, ενώ στην περιοχή της Βόρειας Πίνδου υπολογίζεται πως υπάρχουν γύρω στις 40 αρκούδες.

Αν και η αρκούδα είναι υπό απόλυτο καθεστώς προστασίας στη χώρα μας, πολλοί είναι οι παράγοντες εκείνοι που επιδρούν αρνητικά στους πληθυσμούς της. Η καταστροφή και υποβάθμιση των βιοτόπων της, η ενόχληση σε μέχρι πρότινος απροσπέλαστα καταφύγια και το παράνομο κυνήγι της είναι οι βασικές αιτίες. Κίνητρα εξόντωσης της αρκούδας δημιουργούνται επίσης και στους δυσαρεστημένους επαγγελματίες (μελισσοκόμους, κτηνοτρόφους, γεωργούς), που ζουν στον ίδιο χώρο με την αρκούδα και υφίστανται ζημιές στην παραγωγή τους (συνήθως εποχιακές και όχι συστηματικές). Τα τελευταία χρόνια έχει κάπως βελτιωθεί ο τρόπος με τον οποίο το κράτος αντιμετωπίζει το θέμα των αποζημιώσεων των θιγόμενων παραγωγών από την αρκούδα. Ας ελπίσουμε ότι θα βελτιωθεί ακόμα περισσότερο και έτσι θα περιοριστούν τα κίνητρα εξόντωσης της αρκούδας. Όσο για εκείνους που συνηθίζουν να σκοτώνουν ό,τι κινείται για πλάκα, μεταξύ αυτών και τις αρκούδες, τι άλλο μπορούμε να κάνουμε από το να ελπίζουμε πως κάποια στιγμή θα τους φωτίσει ο Θεός και θα αντιληφθούν το λάθος τους.

Παλιά φωτογραφία Χιονιαδιτών
(ανήκει στον Λουκά Αργύρη)

Ανδρέας Χατζηεφραιμίδης

Πολιτιστικός Λαογραφικός Σύλλογος Κόνιτσας «Οι Ρίζες»

Η εκκλησία του Αγίου Βασιλείου στο Μιστί.

Στις 18 Νοεμβρίου 1993 ιδρύσαμε το σωματείο με την επωνυμία Πολιτιστικός Λαογραφικός Σύλλογος Κόνιτσας «Οι Ρίζες». Αρκετές οικογένειες στην Κόνιτσα είναι προσφυγικής καταγωγής από την περιοχή της Καρπαδοκίας και των χωριών Μιστί, Τσαρικλί, Βαρασό και Φάρασα.

Προσφυγική Μικρασιάτικη «Ρίζα» η καταγωγή μας, προσπαθούμε να τη διατηρή-

σουμε, να τη διαφυλάξουμε ζωντανή, ισχυρή, δυνατή για να δώσουμε κορμό και απ' αυτόν να πεταχτούν κλαδιά, άνθη (οι απόγονοι της 3ης και 4ης γενιάς) για να δώσουν καρπούς της συνέχειας των ηθών και των εθίμων, των χορών, τραγουδιών, την ορθόδοξη χριστιανική μας πίστη.

Μια μικρή προσπάθεια που στέκεται μακριά από κυκλωματικές πολιτικές εμπλοκές. Προσπαθούμε να ερευνήσουμε μικρές πολιτιστικές ιδιομορφίες του Καρπαδοκικού πολιτισμού να τις αναδειξουμε, να τις διατηρήσουμε και να προσθέσουμε ένα μικρό λιθαράκι στο πολιτιστικό ανέβασμα του παγκόσμιου γίγνεσθαι.

Δύσκολος ο αγώνας, αλλά τιμητικός και ιστορικά, όσο ποτέ, αναγκαίος. Ο πολιτισμός μας, πηγή της ιδιοσυγκρασίας μας, πηγή της κουλτούρας, μιας κοινωνίας, ενός λαού.

Ένας πολιτισμός που δεν πρέπει να χαθεί μέσα στο ίδιο του το στερέωμα, πόσο μάλλον μέσα στην παγκόσμια τάση πολιτιστικής ομοιομορφίας με απορρόφηση όλων των πολιτισμών της οικουμένης από έναν «πολιτισμό», που επεκτείνεται διαρκώς και προβάλλεται από τα σύγχρονα μέσα τεχνολογίας και επικοινωνίας.

Εμείς οι απόγονοι της τρίτης και τέταρτης γενιάς της ανταλλαγής, των προσφύγων, προβάλλουμε και διατηρούμε, προσπαθώντας τη διαφύλαξη της πνευματικής και

πολιτιστικής κληρονομιάς και τη μεταλαμπάδευση στους νεότερους αυτών των αξιών, τη διατήρηση άσβεστης της εθνικής μνήμης των αλησμόνητων πατρίδων, των πατρίδων όπου γεννήθηκαν και μεγάλωσαν οι πατεράδες μας, οι παππούδες μας

Από τις μέχρι τώρα δραστηριότητές μας, σας αναφέρουμε τις εξής:

1. Νομιμοποίηση του Συλλόγου μας από το Πολυμελές Πρωτοδικείο Ιωαννίνων.
2. Εκδίδουμε βιβλία - ημερολόγια ιστορικού και λαογραφικού περιεχομένου.
3. Διοργανώνουμε πολιτιστικές εκδηλώσεις με τη συμμετοχή μουσικών και χορευτικών παραδοσιακών συγκροτημάτων και εκδηλώσεις Εθνικής Μνήμης για τις αλησμόνητες πατρίδες μας.

4. Συμμετέχουμε στις δραστηριότητες της Ομοσπονδίας Προσφυγικών Σωματείων Ελλάδος, της οποίας είμαστε μέλη.

5. Πραγματοποιήσαμε οδοιπορικό και ιερό προσκύνημα στα χωριά των παππούδων μας, από την Αγία Σοφία μέχρι τον Άγιο Βασίλειο στο Μιστί Καππαδοκίας και στον Άγιο Γεώργιο στο Τσαρικλί.

6. Ιδρύσαμε μικρή λαογραφική έκθεση αντικειμένων που προέρχονται κατά το μεγαλύτερο μέρος τους από την Καππαδοκία, που στεγάζεται (μετά από αρκετό κόπο για τη συντήρηση του κτιριακού συγκροτήματος) στον παλιό επιμορφωτικό Σύλλογο.

7. Συμμετέχουμε στις ετήσιες πανελλαδικές συναντήσεις των Καππαδοκικών συλλόγων. Στα ανταμώματα αυτά δίνεται η ευκαιρία να ξανασμίξουν συγγενείς που είχαν χαθεί απ' την εποχή της ανταλλαγής των πληθυσμών, όπου οι Καππαδόκες είχαν χωριστεί και κατανεμηθεί σε πολλά μέρη της Ελλάδας.

8. Οι Καππαδοκικοί χοροί και τραγούδια που παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια αυτών των πανελλαδικών συναντήσεών μας από τα χορευτικά των Συλλόγων μας, οι αναπαραστάσεις του Καππαδοκικού γάμου, οι επιδείξεις παλαιών τεχνών που σήμερα έχουν εκλείψει, οι θεατρικές παραστάσεις στο καππαδοκικό ιδίωμα και οι ομιλίες ταξιδεύουν τους μεγαλύτερους πίσω στο χρόνο, ζωντανεύουν μνήμες γλυκές και αγαπημένες από την Καππαδοκία και κάνουν τους νεότερους να νιώσουν και να μάθουν τα ήθη και τα έθιμα των παππούδων μας.

9. Θέλοντας να εκφράσουμε τον ελάχιστο φόρο τιμής στους πρόσφυγες του ξεριζωμού από τους άγιους τόπους της Καππαδοκίας, δημιουργήσαμε με τη βοήθεια της τοπικής αυτοδιοίκησης, το προσφυγικό μνημείο με έμβλημα το δικό τους πολιτισμικό στοιχείο, το ΝΤΟΞΑΡ (οι μοναδικοί ΠΑΠΛΩΜΑΤΑΔΕΣ), και το έμβλημα της βαθιάς τους ορθόδοξης χριστιανικής πίστης, ανάγλυφο της εκκλησίας που δέσποζε σαν άστρο μέσα στον απέραντο κάμπο της Καππαδοκίας, καθώς και μικρή πένα στο τελείωμα της λέξης ΕΙΡΗΝΗ που δεσπόζει σε κάθε καρδιά ανθρώπου, και πόσο μάλιστα ανθρώπων που πέρασαν τόσες κακουχίες με το δράμα της προσφυγιάς.

Γιάννης Λιάσης

Αδελφότητα Χιονιαδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος»

Γεγονότα, πρωτοβουλίες και δραστηριότητες 2003-2004

Μετά τη λειτουργία της γιορτής του Αγίου Αθανασίου

Αγαπητοί συγχωριανοί και φίλοι της Αδελφότητάς μας

Θεωρούμε μεγάλη μας υποχρέωση μέσα από τις λίγες αράδες αυτού του κειμένου να σας ενημερώσουμε για διάφορα γεγονότα, ειδήσεις, πρωτοβουλίες και δραστηριότητες που έχουν άμεση σχέση με την Αδελφότητά μας.

Κατ' αρχήν θα πρέπει να σας μεταφέ-

ρουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ από την καρδιά μας διότι και φέτος, όπως και κάθε προηγούμενη χρονιά, βρεθήκατε κοντά μας και συμμετείχατε ενεργά στις διάφορες δραστηριότητες της Αδελφότητας, ξεκινώντας από την όμορφη διήμερη εκδρομή του Νοεμβρίου 2003 στη λίμνη Πλαστήρα-Μετέωρα, η οποία είχε μεγάλη επιτυχία και νομίζουμε ότι έμεινε αξέχαστη σε όλους μας. Συνεχίζοντας με την κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας μας τον Ιανουάριο του 2004 στο ξενοδοχείο Στάνλεϋ, και παίρνοντας μέρος στις καθιερωμένες αρχαιρεσίες του συλλόγου μας στις οποίες μας τιμήσατε με την ψήφο σας, από την οποία δεσμευόμαστε να συνεχίσουμε με αμείωτο ενδιαφέρον και ενθουσιασμό να κάνουμε ό,τι είναι δυνατόν για να προβάλλουμε κάθε φορά και περισσότερο το πανέμορφο χωριό μας. Από τις αρχαιρεσίες προέκυψε το νέο Διοικητικό Συμβούλιο που απαρτίζεται από τους εξής:

Πρόεδρος: Ιωάννης Λιάτσης, Αντιπρόεδρος: Σακούλης Παντελής, Γραμματέας: Σκούρτης Κώστας, Ταμίας: Μανδρίδης Βασίλειος, Μέλη: Δημητριάδης Βασίλειος, Γεραβέλης Μίλτος και Καλαριέκου Ράνια.

Όλο το περασμένο καλοκαίρι στο χωριό οι συζητήσεις των περισσότερων στρέφονταν γύρω από το τι επρόκειτο να κάνουμε για τη γιορτή του Αγίου Αθανασίου το Γενάρη. Και υπήρχε έκδηλος ενθουσιασμός και ενδιαφέρον να οργανώσουμε την επίσκεψη-προσκύνημα, όπως και την προηγούμενη χρονιά είχε ξαναγίνει με μεγάλη επιτυχία.

Θεωρήσαμε, λοιπόν, σκόπιμο να ανταποκριθούμε και έτσι στις 18 Γενάρη 2003 βρεθήκαμε και πάλι στο χωριό αψηφώντας τις όποιες δυσκολίες, ακόμη και τις αντίξοες καιρικές συνθήκες, για να τιμήσουμε τη μνήμη του πολιούχου μας. Η συμμετοχή μεγαλύτερη από κάθε άλλη φορά, από Αθήνα, Πάτρα, Αγρίνιο, Γιάννενα, χωριανών και φίλων της Αδελφότητάς μας. Η οργάνωση ήταν καλή, το κέφι περίσσευε κι έτσι ο χορός στήθηκε, το γλέντι άρχισε και η αίθουσα του σχολείου γέμισε ασφυκτικά από τους παρευρισκόμενους. Οι ρυθμοί άρχισαν να εναλλάσσονται ο ένας τον άλλον με τα γνήσια παραδοσιακά δημοτικά τραγούδια του Μιχάλη Πανουσάκου. Το τραπέζι πλούσια πλαισιωμένο με τις παραδοσιακές χιονιαδίτικες πίτες, για τις οποίες ευχαριστούμε τις ακούραστες γυναίκες του χωριού μας που ανταποκρίθηκαν για μια ακόμη φορά. Η χαρά και το κέφι ήταν έντονα και όλοι μαζί χόρευαν και τραγουδούσαν για πολλές ώρες.

Ανήμερα της γιορτής του Αϊ-Θανάση κάτω από τους ήχους της καμπάνας βρεθήκαμε όλοι στην εκκλησία για να λειτουργηθούμε, δίνοντας έτσι μεγαλύτερη λαμπρότητα σ' αυτή την εκδήλωση. Ακολούθησαν η αρτοκλασία, τα γλυκίσματα, οι επισκέψεις και η ανταλλαγή ευχών για τους εορτάζοντες. Οι σκέψεις μας δεν σταμάτησαν εκεί, γιατί επιστρέφοντας στο μυαλό μας άρχισαν να στροβιλίζονται ιδέες και όνειρα για την επόμενη χρονιά. Ευχόμαστε ο ενθουσιασμός και το ενδιαφέρον όλων μας να παραμείνει αμείωτος και ποτέ κανένα εμπόδιο να μη μας κάνει να εγκαταλείψουμε αυτές τις προσπάθειες, οι οποίες είναι η μεγαλύτερη προσφορά για τον τόπο μας και το αγαπημένο μας χωριό.

Ενημερωτικά ακόμα θα θέλαμε να αναφέρουμε την έκδοση του όμορφου ημερολογίου μας για το 2004 και να σας γνωστοποιήσουμε ότι από το Μάιο αρχίζουν οι εργασίες συντήρησης της εκκλησίας της Παναγίας και ευελπιστούμε το Δεκαπενταύγουστο να λειτουργηθούμε και να γιορτάσουμε όλοι μαζί στο χώρο αυτό. Να υπενθυμίσουμε ακόμη ότι η προσπάθεια εράνου συνεχίζεται για την αποπεράτωση του έργου αυτού.

Σας ευχαριστούμε θερμά και πάντα επιζητούμε τη συνεργασία σας για να μπορούμε να κάνουμε πραγματικότητα το όραμα που έχουμε για τον τόπο μας.

Εκδρομείς για τη γιορτή
του Αγίου Αθανασίου,
18-1-2004

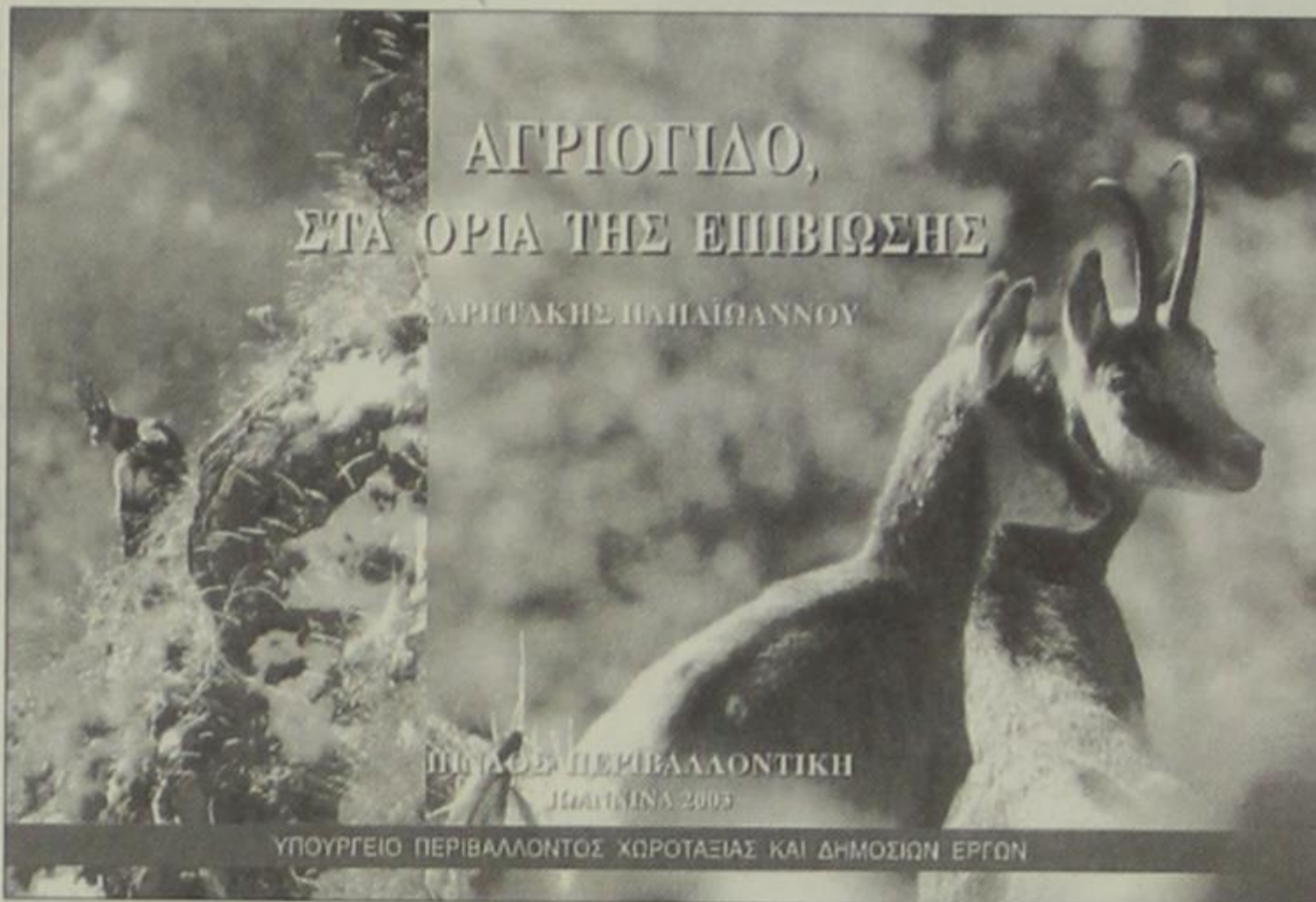

Γλέντι στη γιορτή
του χωριού μας

Εκδρομή στα Μετέωρα
και τη λίμνη Πλαστήρα,
Νοέμβριος 2003
(φωτ. Μ. Γεραβέλη).

Βιβλιοπαρουσίαση

Από την μη κυβερνητική οργάνωση ΠΙΝΔΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ και με τη συνδρομή του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. εκδόθηκε το βιβλίο του Χαρητάκη Παπαϊωάννου: *Αγριόγιδο, στα όρια της επιβίωσης*. Είναι ένα βιβλίο μοναδικό, που ασχολείται με όλα όσα μπορεί να επιθυμεί να γνωρίσει κάποιος για το αγριόγιδο, τη ζωή του στο ορεινό οικοσύ-

στημα της πατρίδας μας και τους κινδύνους που απειλούν να εξαφανίσουν το είδος και τις δράσεις που αφορούν στην προστασία του. Τα άρτια επιστημονικά τεκμηριωμένα κείμενα διανθίζονται από σπάνιες φωτογραφίες που έβγαλε ο συγγραφέας. Ο Χαρητάκης Παπαϊωάννου είναι βιολόγος με μεγάλη δράση και έρευνα στην προστασία και την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος, κυρίως της βόρειας Πίνδου, μιας και κατάγεται από το Πάπιγκο και την Κόνιτσα.

Πρόγραμμα μελέτης και προστασίας του αγριόγιδου στο Γράμμο

Εγκρίθηκε η πρόταση που κατέθεσε ο Δήμος Μαστοροχωρίων σε συνεργασία με την περιβαλλοντική εταιρεία «Πίνδος Περιβαλλοντική» στο ΥΠΕΧΩΔΕ για την εκπόνηση προγράμματος μελέτης και φύλαξης του αγριόγιδου στο Γράμμο. Το πρόγραμμα, προϋπολογισμού 10.000 ευρώ, περιλαμβάνει τις εξής δράσεις: 1. Σύνταξη πιλοτικών σχεδίων παρακολούθησης και φύλαξης του αγριόγιδου 2. Πιλοτική εφαρμογή σχεδίου παρακολούθησης 3. Πιλοτική εφαρμογή σχεδίου φύλαξης 4. Σύνταξη τελικών σχεδίων παρακολούθησης και φύλαξης. Το πρόγραμμα έχει διάρκεια ενός έτους και αναμένεται να ξεκινήσει σύντομα.

Καταστροφή έργου χιονιαδίτικης ζωγραφικής

Στη Δροσοπηγή Μαστοροχωρίων υπάρχει ο ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου, χτισμένος το 1902. Πρόκειται για ένα μικρό, ιδιαίτερα καλαίσθητο μνημείο, μονόχωρο και σταυρεπίστεγο, κατασκευασμένο με πελεκητή πέτρα από τους περίφημους μαστόρους της περιοχής. Στο ναό υπάρχουν τοιχογραφίες του 1903, σεμνά και χαρακτηριστικά δείγματα της λαϊκής ζωγραφικής της εποχής, έργα του Χιονιαδίτη Αναστάσιου Μιχ. Ζωγράφου.

Ο δήμος Μαστοροχωρίων, παρά τα πενιχρά οικονομικά του, εκτιμώντας την αισθητική και ιστορική σημασία του ναού, συνέβαλε στη συντήρηση και στην αποκατάσταση του στην αρχική του μορφή, όπως έχει κάνει και σε άλλα εκκλησιαστικά μνημεία.

Δυστυχώς, αντί να συντηρηθεί από ειδικό η υπάρχουσα παλαιά ζωγραφική, που βρισκόταν στο τριγωνικό αέτωμα πάνω από την είσοδο και το υπέρθυρο με την παράσταση της Κοίμησης της Θεοτόκου, καταστράφηκε από κάποιον Αλβανό «ζωγράφο», που κόλλησε κομμάτια μουσαμά και χρωμάτισε το υπόλοιπο. Η παλαιά ζωγραφική αντικαταστάθηκε με αυτό που φαίνεται στη φωτογραφία. Ένα ακόμη μνημείο της λαϊκής μας τέχνης καταστράφηκε από αδαείς, που δεν σέβονται την πολιτιστική μας κληρονομιά, ούτε εκτιμούν τις προσπάθειες του Δήμου και των πολιτιστικών συλλόγων για διάσωση και ανάδειξη των μνημείων μας...

*Το σημερινό
κακότεχνο έργο
που έγινε
πάνω στο παλιό
το οποίο καταστράφηκε.*

Διόρθωση του κειμένου «Ο μύλος της Φώναινας», στο τεύχος 6

Η Φώναινα ήταν παντρεμένη με τον Ξενοφώντα Δημητριάδη. Είχαν δε τρεις κόρες την Τασινή, γυναίκα του Κωστή Νούσια, την Ελένη (Κώτσαινα του Λόη) και την Τούλα, γυναίκα του Μάρκου Φίλη. Η Τασινή είχε πέντε παιδιά, τον Γιάννη Νούσια, γεωπόνο στο επάγγελμα, την Όλγα που παντρεύτηκε ο Παντελής Βλάχος στο Τούρνοβο (Γοργοπόταμος), την Κωσάντω (Νώνταινα) που παντρεύτηκε ο Νώντας Δημητριάδης, την Ευθαλία γυναίκα του Γιώργου Μάτσου και την Αρετή γυναίκα του Μιλτιάδη Γεραβέλη, που όλοι τον θυμούνται να εκτελεί χρέη μυλωνά στο μύλο.

Ο μύλος είχε κτιστεί από τον Κώστα Νούσια, άντρα της Τασινής.

Τα ερείπια του Μπουζείκου μύλου.

Ο πρώην Υπουργός κ. **Κάρολος Παπούλιας** ενίσχυσε το περιοδικό μας με ένα σημαντικό ποσό που κάλυψε την έκδοση του παρόντος τεύχους.

Αυτό έγινε πριν την προεκλογική περίοδο και χωρίς να υποκρύπτονται ψηφοθηρικοί λόγοι.

Τον ευχαριστούμε πολύ.

Έγραψαν για το περιοδικό μας

ΤΑ ΝΕΑ, Δευτέρα 23 Ιουνίου 2003 (Κώστας Ρεσβάνης)

«SOS για τη χιονιαδίτικη ζωγραφική

Δύο είναι οι στόχοι που έχουν βάλει οι φωτισμένοι άνθρωποι του περιοδικού από τους Χιονιάδες, ψηλά στο Γράμμο: 1) Η παρουσίαση θεμάτων από τον τόπο τους με λαογραφικό, ιστορικό και κοινωνικό ενδιαφέρον. 2) Η καταγραφή και η σωτηρία των έργων των περίφημων Χιονιαδιτών ζωγράφων και κυρίως των τοιχογραφιών που καταρρέουν...»

ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ Μακεδονίας, Τρίτη 8 Ιουλίου 2003 (Χρήστος Ζαφείρης)

«Μήνυμα Εκ Χιονιάδων

Ένα εξαιρετικό παράδειγμα αυθεντικής διατήρησης της παράδοσης είναι δύο πυρήνες νέων στο δήμο Μαστοροχωρίων Κόνιτσας. Ο πρώτος είναι η Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης, στην έδρα του δήμου, και ο δεύτερος ο Πολιτιστικός Σύλλογος Χιονιαδιτών... Οι νέοι από το χωριό Χιονιάδες, πατρίδα φημισμένων αγιογράφων, μας εκπλήσσουν με το περιοδικό τους «Εκ Χιονιάδων», ένα έντυπο - μοντέλο για το πώς διατηρείται η παράδοση. Οι Χιονιαδίτες νέοι έχουν στους στόχους τους να αναστήσουν με ένα μουσείο στο χωριό τους το καλλιτεχνικό ρεύμα των πατέρων τους. Ένα μουσείο για τους Χιονιαδίτες ζωγράφους και ξυλογλύπτες, μια μοναδική καλλιτεχνική φλέβα στον ελληνικό χώρο...»

ΗΜΕΡΗΣΙΑ, Σαββατοκύριακο 27-28 Σεπτεμβρίου 2003 (Τέα Βασιλειάδου)

«Για την παράδοση, τη μνήμη, την τέχνη και τον πολιτισμό

«Μαθαίνοντας πούθε έρχεσαι και πού πας, και σαν τα μάθεις αυτά είσαι άνθρωπος». Η φράση αυτή του Ίωνα Δραγούμη οδηγεί τα μέλη του Πολιτιστικού Συλλόγου Χιονιαδιτών και της Αδελφότητας Χιονιαδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος», που ελανεκδώσανε από την Άνοιξη του 1998 το περιοδικό τους «Εκ Χιονιάδων», με στόχο τη σύνδεση των κατοίκων -όσων μένουν ακόμα στις πλαγιές της Μπάρας και του Βαρζομπανιού αλλά και όσων έχουν την καταγωγή τους από το υπέροχο χωριό του Γράμμου Χιονιάδες- με τον πολιτισμό και τις παραδόσεις τους...

...Στην περιοδική τους έκδοση, στα χέρια μας έχουμε τεύχη από το 1998 έως το 2003... Ένα σπουδαίο τοπικό έντυπο που προσφέρεται ως δείγμα γραφής. Από μια μοναδική περιοχή ασύγκριτης ομορφιάς, διαθέτει, πέρα από τις φυσικές ομορφιές, ωραίους ανθρώπους με πάθος, με γνώση, με αγάπη για τον τόπο τους -αγάπη στην πράξη, αγάπη με ουσία.»

